

MEZEI ISTVÁN

VÁROSOK
SZLOVÁKIÁBAN

ÉS A MAGYAR HATÁR MENTÉN

Városok Szlovákiában és a magyar határ mentén

MEZEI ISTVÁN

Városok Szlovákiában és a magyar határ mentén

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja – Szlovákia
MTA RKK, Pécs – Magyarország
2008

Lektorok:

Lelkes Gábor, PhD
Tóth Károly

A kutatás támogatói:

OTKA

Témavezető: Hardi Tamás, MTA RKK NYUTI
Hivatkozási szám: 49065.

Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány
„Dunatáji népek kutatása” elnevezésű szakalapítvány
Hivatkozási szám: DN 2007/20

Visegrádi Alap, Pozsony
Hivatkozási szám: 12703

TARTALOMJEGYZÉK

Táblázatok jegyzéke.....	7
Ábrák jegyzéke	11
I. Előszó	13
II. Bevezetés	15
III. A Felvidék városai 1918 előtt.....	19
III.1. A Felvidék városai népesség szerint	23
III.2. A Felvidék városai nemzetiségi összetétel szerint.....	26
III.3. A Felvidék városai a kereső népesség összetétele szerint	30
IV. Szlovákia településszerkezete	35
IV.1. A szlovák településrendszer	37
IV.2. Szlovákia városszerkezete	45
IV.3. A (cseh)szlovák honfoglalás fontosabb lépései	47
IV.3.1. A népszámlálás mint a statisztikai szlovákosítás eszköze	47
IV.3.2. A városok mint a szlovákosítás fellegvárai	52
IV.3.3. A gazdaság cseh érdekek alá rendelése	57
IV.4. Az első önálló szlovák állam szerepe a városépítésben	60
IV.4.1. Pozsony, a régi-új főváros	60
IV.5. A (cseh)szlovák városépítés	64
IV.5.1. A városok mint az ipar fellegvárai	64
IV.5.2. A városok mint a szlovák nagyság szimbólumai.....	71
V. Szlovákia városai 1993 után.....	83
V.1. A geopolitika hatása a városhálózatra	90
V.2. A közigazgatás mint városhálózatot szervező módszer.....	95
V.3. A közlekedési rendszer és a városhálózat kapcsolata.....	103

V.4.	A gazdaság városfejlesztő szerepe	106
V.5.	Az oktatás mint új városfejlesztő tényező.....	114
VI.	Szándékos regionalizálás – szerves regionalizálódás	117
VI.1.	Pozsony mint makroregionális központ	117
VI.2.	A kerület mint regionális szerveződés.....	121
VI.3.	A városok régióképző ereje	132
VII.	Városok a magyar-szlovák határ mentén	135
VII.1.	A magyarországi és a szlovákiai városvonal	141
VII.2.	A határ menti kapcsolatok.....	145
VII.3.	Az együttműködés szervezeti formái	152
VII.3.1.	A testvértelepülési kapcsolat	152
VII.3.2.	Euroregiós kapcsolat	153
VII.3.3.	Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (EGTC).....	156
VII.4.	Az együttműködések típusai	158
VII.4.1.	Projektalapú együttműködések	158
VII.4.2.	Tervek a szolgáltatások közös szervezésére	161
VII.5.	Közigazgatási szereplők.....	163
VII.5.1.	A megyei önkormányzatok.....	163
VII.5.2.	Települési önkormányzatok	166
VIII.	Függelék	169
IX.	Források	172

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat	A magyar és szlovák anyanyelvűek száma és aránya a Felvidék vármegyéiben az 1861-es szlovák memorandum csoportosítása szerint 1910-ben23
2. táblázat	Magyarország városainak főbb jellemzői 1910-ben24
3. táblázat	A korabeli Magyarország városainak csoportosítása népesség szerint 1910-ben.....25
4. táblázat	A korabeli Felvidék és a mai Szlovákia városainak népessége és nemzetiségi összetétele 1910-ben, ill. 2001-ben az 1861-es szlovák memorandum csoportosítása szerint27
5. táblázat	A vármegyék és városaik nemzetiségi arányai 1910-ben az 1861-es memorandum által megnevezett vármegyékben29
6. táblázat	A bányászat és az ipar, valamint a közlekedés és a kereskedelem aránya a történelmi Magyarország városaiban 1910-ben32
7. táblázat	A szlovákiai településrendszer főbb jellemzői37
8. táblázat	A települések száma Szlovákiában településcsoportok szerint, db38
9. táblázat	A települések számarányának változása az előző népszámláláshoz képest Szlovákiában településcsoportok szerint, %.....39
10. táblázat	A települések lakosainak száma Szlovákiában településcsoportok szerint, fő40
11. táblázat	A népesség száma és aránya az 1000 és a 10 ezer fős küszöb alatt és fölött Szlovákiában41
12. táblázat	A népesség számának változása a három legjellegzetesebb településcsoportban.....42
13. táblázat	A népesség arányváltozása a három legjellegzetesebb településcsoportban.....43
14. táblázat	Egy településre jutó népesség kerületenként, 2005 ...44

15. táblázat	A városok számának és népességének változása 1910 és 2001 között.....	45
16. táblázat	A három fő nemzetiség száma és belső aránya népszámlálásonként a mai Szlovákia területén	50
17. táblázat	A három fő nemzetiség számának és arányának változása az egymást követő népszámlálások adataihoz viszonyítva a mai Szlovákia területén.....	51
18. táblázat	A nemzetiségi arányok változása Szlovákiában 1910 és 2001 között.....	53
19. táblázat	A nemzetiség és az anyanyelv közötti eltérés a városokban a 2001-es népszámlálás szerint.....	54
20. táblázat	Szlovákok és magyarok a 30 ezer főnél nagyobb lélekszámú városokban, 2001	54
21. táblázat	10%-nál nagyobb magyar nemzetiséggel rendelkező városok, 2001	56
22. táblázat	Az üzemek száma Csehszlovákia tartományaiban 1930-ban létszámkategóriák szerint	59
23. táblázat	Szlovákia ipari termelése a Csehszlovák Köztársaság ipari termelésének százalékában	71
24. táblázat	A népesség számának és arányának változása népszámlálásonként Szlovákiában	76
25. táblázat	A várossá nyilvánítás 5000 fős küszöbétől eltérő népességű városok és falvak az 1991-es népszámlálás szerint.....	77
26. táblázat	A Felvidék (1910) és Szlovákia (1930-2001) 15-15 legnagyobb városa.....	80
27. táblázat	A 10 ezer főnél népesebb városok népességváltozása, 1910-1950.....	81
28. táblázat	A 20 ezer főnél népesebb városok népességváltozása, 1950-1991.....	81
29. táblázat	A városok népességváltozása, 1991-2001	84
30. táblázat	Csökkenő és növekvő népességű városok, 1991-2001.....	87
31. táblázat	A mai Szlovákia területének közigazgatási rendszere	98
32. táblázat	A 200 legjelentősebb vállalat a földrajzi térben	107
33. táblázat	Az ipari vállalatok a földrajzi térben	109
34. táblázat	Az ipari és a szolgáltató vállalatok összevetése	113

35. táblázat	Felsőfokú állami- és magán oktatási intézmények, 2006	115
36. táblázat	Néhány főváros népességi adatai, 2001.....	120
37. táblázat	Néhány főváros gazdasági teljesítménye,.....	121
38. táblázat	A kerületek néhány főbb mutatója	131
39. táblázat	A határ menti szlovák kerületek és magyar megyék főbb adatai, 2001.....	137
40. táblázat	A határ menti körzetek és kistérségek főbb adatai	138
41. táblázat	A szlovákiai városok nemzetközi kapcsolatai.....	152
42. táblázat	A szlovákiai városok kapcsolatai a szomszédos országokkal	152
43. táblázat	Eurorégiók a magyar-szlovák határon	156
44. táblázat	PHARE CBC programok a magyar-szlovák határon	159

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra	A szlovák nemzettudat kiemelkedő jelentőségű városai a történelmi Magyarországon20
2. ábra	Az 1861-es turócszentmártoni memorandumban meghatározott „szlovák többségű” és „vegyes nemzetiségű” vármegyék22
3. ábra	A népesség számának változása a három legjellegzetesebb településcsoportban (fő)42
4. ábra	A népesség arányváltozása a három legjellegzetesebb településcsoportban (%)43
5. ábra	Szlovákia városai 1930-ban46
6. ábra	Szlovákia városai 1950-ben66
7. ábra	Szlovákia városai 1980-ban67
8. ábra	Az ágazatonkénti legnagyobb ipari értéktermelő város 1980-ban70
9. ábra	Az ágazatonkénti legnagyobb ipari értéktermelő község 1980-ban70
10. ábra	A népesség számának és arányának változása népszámlálásonként Szlovákiában77
11. ábra	Szlovákia városai 2001-ben83
12. ábra	A városodás mértéke az egyes járásokban89
13. ábra	Javaslat 12 megye létrehozására 2000-ben100
14. ábra	A 2004-ben érvényesített kerületi és járási beosztás102
15. ábra	Szlovákia és Magyarország szlovák határ menti megyéinek úthálózata106
16. ábra	A 180 legjelentősebb városi vállalat földrajzi elhelyezkedése108
17. ábra	A 20 legjelentősebb vidéki vállalat földrajzi elhelyezkedése109
18. ábra	A 120 legjelentősebb ipari vállalat a városokban110
19. ábra	A 24 legjelentősebb ipari vállalat a községekben111
20. ábra	A 72 legjelentősebb szolgáltató vállalat Szlovákiában.....112

21. ábra	Fejlett városi vonzásterek és hátrányos helyzetű járások Szlovákiában	133
22. ábra	A magyar-szlovák határ menti megyék, illetve kerületek	136
23. ábra	Szlovákiai járások és magyarországi kistérségek a határ mentén	140
24. ábra	Eurorégiók a magyar-szlovák határon.....	155

I. Előszó

Vannak vidékek, amelyek olyan ismerősnek tűnnek. Maga a táj a vonzó? A völgyekkel tarkított erdős hegyek, a dombos, folyókkal csíkozott rétek, a gabonát érlelő rónák? Örülni tud a látogató a városoknak is. Ismerős a főterek regényes szépsége, az épületek mérete, díszítése, a sokféle vallás templomának hűvöse. Az emlékek valóban regényesek, mert az ifjúkori olvasmányok helyszíneit látjuk viszont magunk előtt, ha a Felvidék városait látjuk. De a Kárpát-medencében bárhol járunk, akkor az a felismerés, hogy ismerős a kép, láttam, olvastam már hasonlóról, másutt is fölébred bennünk. A hosszú, közös múlt nem törölhető ki az emlékeztünkéből. Az lenne a jó, ha hasonló élményekről olvashatnánk a Kárpát-medence városait illetően szlovák, ruszin, román, szerb, horvát, osztrák, német stb. utazók írásaiban is. Hiába, a kölcsönösség a lelke minden közös élménynek. Lehetne kölcsönös is az élmény, megosztható lehetne a másikkal is. Egy városokról szóló dolgozatnak azonban inkább tárgyszerűnek kell lennie, mert a jelen eseményeit, változásait vizsgálja. Viszont óhatatlanul belebotlik a fölmerülő kérdések esetén a múlt köveibe. A legnagyobb ilyen múltból itt maradt kérdés, hogy a hajdani társadalmi, nyelvi, kulturális, vallási, emberi sokszínűség hogyan mentődött át a vérzivataros évtizedeken?

Tényként, tanulságként kell megállapítani Szlovákiát illetően, hogy egy sikeres honfoglalás tanúi lehetünk, amennyiben az átvett országrészből, a Felvidékből egy teljesen új államot hoztak létre, amely új állam határain belül saját maguk alkotta városszerkezet jött létre, saját maguk alkotta regionális egységek alakultak ki. A dolgozat a réginek és az újnak az összevetésével indul, hogy bemutassa a megváltozott viszonyokat, majd az együttműködés végre újból benépesülő tereit járja be.

A dolgozat terve régebben merült föl. A szlovák városszerkezet egésze felől kell a határ menti városokat megközelíteni és értelmezni, éppen

ezért megszakításokkal egy éve íródik. Köszönettel tartozom a támogatóknak, akik lehetővé tették a dolgozat megírását, a családom és a kollégáim türelmét az elvonulást igénylő munka miatt.

Szlovákiáról egyre több könyv, szacikk, dolgozat, írás jelenik meg, remélem ez a kiadvány is megtalálja a helyét közöttük.

Miskolc, 2008 nyara

II. Bevezetés

Szlovákia településszerkezete hosszú történelmi fejlődés eredménye. A jelenlegi településhálózat, illetve a legfontosabb városok létrejötté a magyar középkorba vezet vissza, főleg a 13. és a 14. századba. A településhálózat formálódását nagy mértékben befolyásolta a földrajzi fekvés, a domborzat (a Kárpátok hegykaréja), a föld mélyében található nyersanyagok (ásványok, fémek), a katonai-politikai helyzet (ugyanis a hódító tatárok, törökök szempontjából viszonylag félreeső terület) és a közigazgatás változása (várossá minősítések sora). Az uralkodók által adott privilégiumok alapvetően befolyásolták a városhálózatot. Beleszóltak a változások irányába a népmozgások (honfoglaló magyarok, lengyel/gorál pásztorok), a szervezett telepítések (németek/szászok), az önkéntes vagy kevésbé önkéntes betelepülések (császár elől menekülő huszita csehek, habánok, török elől menekülő magyarok), a gazdaság fejlődése, változása (a bányák jelentőségének időbeli változása).

A mai szlovákiai városhálózat fejlődése két nagy szakaszra, azon belül pedig több kisebb belső egységre osztható. Az első fő szakasz a történelmi Magyarország ideje alatt zajlott, a magyar történelem szerves részeként, amely idő alatt az itt élő különféle nyelvű, különféle vallású, különféle munkakultúrájú népekkel (magyar, német, ruszin, lengyel, zsidó, szerb, horvát, cseh, bolgár, román, olasz, francia, angol stb.) élt együtt egy növekvő létszámú, kevert, még kialakulatlan nyelvű, több, egymástól erősen eltérő nyelvjáráshoz tartozó szláv népesség. Ők váltak fokozatosan szlovákká a 17–18. századtól kezdődően. A szlovák identitás megerősödése, rögzülése azonban csak Csehszlovákia megalakulása után következett be. Az utólagos elemzések kiemelik, hogy a nyelvi eltérések kevesebb és kisebb konfliktusokat okoztak a korabeli történelem során, mint a vallásiak. Nyelvi-etnikai különbségek miatt nem indítottak háborút egymás ellen az itt élő népek, miközben a vallási ellentétek háborúk okozóivá váltak – kezdve a huszita harcokkal, folytatva a reformáció-ellenre-

formáció csatáival. Az etnikai eltérés, a nyelvi hovatartozás a 19. században vált konfliktusforrássá. Hozzá kell tenni, hogy a legnagyobb nemzeti küzdelem, az 1848–49-es magyar szabadságharc idején több szlovák harcolt Kossuth seregében, mint a császáriak oldalán. Ez jelzi, hogy a magyarok és a szlovákok közötti etnikai konfliktus jóval szelídebb volt, sokkal összefonódottabb együttlét jellemzi a Felvidéken élőket, mint pl. a szerbek, vagy a románok esetében. A magyarok és a szlovákok (és a többi itt élő nép) közötti békésebb együttélés egyik fontos oka volt az évszázadok során kialakult munkamegosztás. A munkamegosztás rendje tükröződött vissza a korabeli felvidéki városaink társadalmában és e városok kapcsolatában a környező településekkel, illetve a tágabban vett tájakkal, országrészekkel és más országokkal. A városok nemzetiségi összetételétől eltérő oka van annak, hogy a magyar-szlovák-német stb. együttélést az elkülönülés, a kirekesztés és a kitaszítás politikája váltotta fel a 20. században.

A szlovákság által lakott területek elkülönülése, mássága, eltérő jellege nem nemzetiségi szempontok szerint jelent meg a korabeli elnevezésekben sem, az ún. nevezéktanban, mert a mai Szlovákia területe nem volt táji-társadalmi-gazdasági-közigazgatási-nyelvi stb. egység. A régi magyar nyelvben a történeti Magyarország északi, hegyvidéki területét Felföldnek nevezték, ami elért egészen a korabeli Partiumig (Erdély és az Alföld közötti sáv), de nem tartozott hozzá a Kisalföld északi, Duna bal parti része. A földrajzban az Alfölddel szembeállítva jelent meg a Felföld megnevezés. Ma a Felföld déli tájegységét Északi-középhegységnek hívjuk a trianoni Magyarországon.

A Felső-Magyarország kifejezést a történettudomány használja, de területileg ez a meghatározás nem terjed ki a Pozsonyhoz közeli megyékre. A bányaigazgatásban Felső-Magyarország Gömör, Borsod, Szepes, Abaúj és Torna megyéket foglalta magába (városaik: Gölnicbánya, Szomolnok, Igló, Rozsnyó, Jászó, Rudabánya, Telkibánya), Alsó-Magyarország pedig Nyitra, Bars, Hont, Zólyom megyéket (városaik: Körmöcbánya, Besztercebánya, Selmecbánya, Bélabánya, Újbánya, Bakabánya, Libetbánya).

A Felvidék megnevezés a 19. században jelent meg, akkor a zömmel nemzetiségek által lakott, lengyel határhoz közeli magas hegyeket értették alatta, majd 1920-tól kapott politikai-közigazgatási tartalmat. Azóta a mai Szlovákia területének egészét értjük alatta, beleértve a Kisalföld Dunától északra fekvő részét is (*Paládi-Kovács* 2003, 21–55.).

A magyarországi tudományosság, elsősorban a történeti földrajz képviselői a két folyó, a Duna bal és a Tisza jobb parti vízgyűjtő területét tekintik elemzéseikben Felvidéknek (*Pinczés* 1998).

A továbbiakban a Felvidék megnevezést Szlovákia szinonímájaként használok, különösen a történelmi múlt vonatkozásában, mert nem fogadható el a mai szlovák közbeszéd és (sajnos) tudományosság álláspontja, amelyben a mai Szlovákia létét (határaival és földrajzi-közigazgatási megnevezéseivel stb. együtt) visszavetítik a múltba és mint ezer év óta meglévő tartományt (országot) emlegetik.

III. A Felvidék városai 1918 előtt

A szlovák nép nemzetté válása későn indult folyamat volt. Nem tudott ez a folyamat olyan politikai szintre emelkedni, amely a szlovák népcsoport által többségében lakott területeknek a magyarok által is elfogadott elkülönülését tudta volna elérni, ahogy a cseh- és morvaországi németek, valamint a többségi csehek és morvák elkülönülését el tudta fogadni az ott élő népesség. A csehek és a németek belső elhatárolódása a politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási és oktatási intézményekben fokozatosan párhuzamos rendszereket hozott létre, aminek az eredményeként az 1905-ös ún. morvaországi paktum a választójog, a nyelvhasználati jogok és az oktatásügy területén nemzetiségek szerint biztosította az elkülönülést (Szarka 1989, 23.). Mivel a lassúbb szlovák nemzetfejlődés elsősorban az egységes szlovák nyelv kialakításával volt elfoglalva, csak a nyelvi viták közben fölmerült város-emplítések segítségével tudunk következtetni arra, mely városokat tartották nemzetük számára kiemelkedő jelentőségűnek.

A szlovák történeti mitológia elsőként Nyitrát említi mint a Nagymorva Birodalom keleti, második legjelentősebb központját. A magyar történelem 1526-ig tartó európai jelentőségű virágkorában a korabeli Felvidéken Pozsony, Nagyszombat, Kassa, Eperjes, Bártfa, valamint a bányavárosok, úgymint Selmecebánya, Besztercebánya és Körmöcbánya számítottak városoknak. Ezen kívül tudjuk, hogy Zsolnán Lajos király privilégiuma tette lehetővé, hogy a németekkel egyenjogú polgárok lettek az ott lakó szlávok (a mai szlovák történetírás szerint szlovákok), akiknek arányos képviselést is biztosított a kiváltságlevél a városi tanácsban. A szlovák történeti hagyomány szerint Zsolnán kívül etnikailag szlovákká vált a 15. századra Rózsahegy, Trencsén, Vágújhely, Szokolca, Tapolcsány (Kováč 2001, 45) Az állítás határozottságával szemben kételyeket csak az okozhat, hogy Mátyás király a felvidéki városokkal és főurakkal cseh nyelven levelezett. A török 1541-es előrenyomulása miatt északra menekülő magyarok hirtelen beköltözése zavarokat okozott a városok igazgatásában. Erről tanúskodik I. Ferdinánd dekrétuma, amely elrendelte, hogy a város vezetője évenkénti váltással mindig más nemzetiségű legyen, német-szláv(szo-

vák)-magyar. A Felvidék keleti részén szerveződő protestáns egyház központja Szepesváralja lett szláv (szlovák) vezetőkkel. A 17. század közepétől kezdett megjelenni egyes városok ügyintézésében – a fent említett kezdemények után – a német mellett a nyugati szlovák nyelvjárás.

A 18–19. század fordulóján, a magyar nemzeti mozgalom föllendülése idején indult meg a szlovák nemzet nyelvi mozgalmak is. Mivel a szlovák nyelvi mozgalmak a papi szemináriumokban szerveződtek, Pozsony és Nagyszombat lett mind a katolikus, mind az evangélikus szlovák papi értelmiség központja. Hasonló okokból alakult meg Pesten 1826-ban a Szlovák Olvasóegylet, illetve Budán adták ki az első *Szlovák-cseh-latin-német-magyar szótárt*. A papi szemináriumok mellett fokozatosan egyre nagyobb jelentősége lett az egyházi iskoláknak, a líceumoknak. Ilyen világinak mondható központ lett Pozsony mellett Lőcse, Késmárk, Selmecbánya, Eperjes. A szlovák nemzeti mozgalom területi központja még a 19. század első felében sem kristályosodott ki, amit jelez, hogy néhány evangélikus pap által 1842-ben megírt *Szlovák felségfolyamodványban* a szlovák nyelvi tanszéket Pesten szerették volna fölállítani.

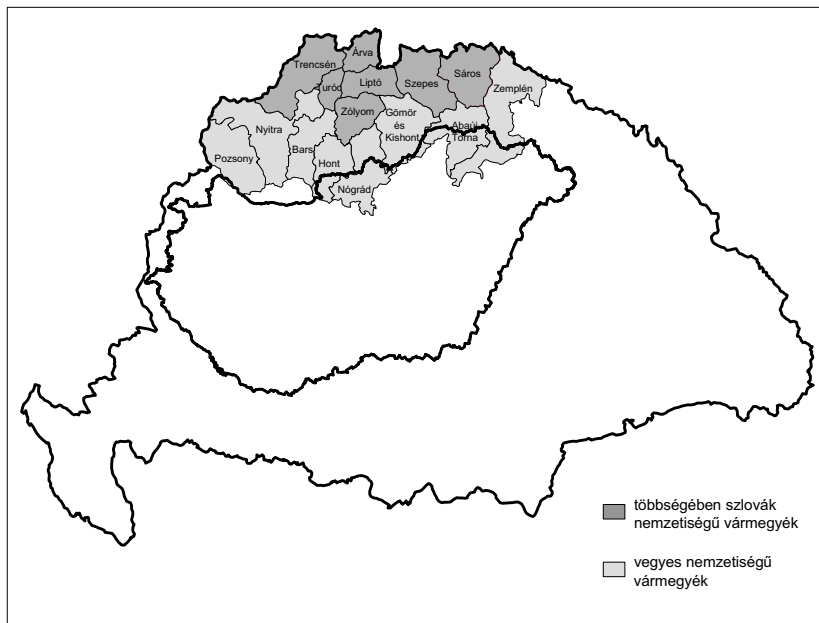
1. ábra. A szlovák nemzettudat kiemelkedő jelentőségű városai a történelmi Magyarországon

Ludovít Štúr volt az, aki 1836 után fokozatosan elfogadtatta a közép-szlovák nyelvjárást mint szlovák irodalmi (és később erre alapozva mint hivatalos) nyelvet. Ez lett a nemzeti egyesítés első lépése. Štúr Zólyom város képviselője lett a magyar országgyűlésben. 1848. május 11-én Liptószentmiklóson fogadták el a *Szlovák nemzet kívánságai* néven ismertté vált 14 pontjukat, amelyben többek között nemzeti egyenjogúságot követeltek. A következő helyszín Turócszentmárton volt, ahol 1861-ben A *felső-magyarországi szlávok (szlovákok) nemzeti gyűlésének kívánságai* című dokumentumban jelölték ki először a szlovák nemzeti területet, felsorolták azokat a vármegyéket, amelyekben belül szlovák nyelvi kizárólagosságot szerettek volna elérni.

Ez volt az első olyan dokumentum, amely rögzítette a szlovák igényeket és amely a Felvidék szónak szlovák szempontból adott tartalmat. Ezzel a jelentéstartalommal használom a továbbiakban a Felvidék szót. Az 1920-as békeszerződés előtt a mai Szlovákiának nem volt nyoma a magyar történelemben, ellenben mindig is voltak különféle nemzetiségek által ritkábban vagy sűrűbben lakott tájak. A szlovákság esetében ezért érdemes az ő saját maguk által készített első, tehát 1861-es dokumentum terület-meghatározását használni, együtt a magyarok által is elfogadott Felvidék kifejezéssel. Ennek a dokumentumnak a fontosságát a szlovák tudományosság is kiemelkedőnek tartja (*Zelenák* 2002).

A felsorolásban szerepeltek a „legtisztább” szláv vármegyék, úgymint **Trencsén, Árva, Turóc, Zólyom, Liptó, Szepes és Sáros vármegyék**, valamint azok a vármegyék, ahol területileg megkülönböztethető módon éltek egymás mellett a magyarok és a szlovákok. Ezek a vármegyék **Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Abaúj és Zemplén**. Ez utóbbiakat alkalmasnak tartották arra, hogy elkülönítsék bennük közigazgatási határral a két nemzetiséget vagy úgy, hogy új vármegyékké szervezik nemzetiség szerint őket, vagy úgy, hogy a határos szláv vármegyékhez csatolják. Azonban ez a tervzet is elismeri, hogy még a legtisztább szláv lakosú vármegyékben is „a magyar és a szláv nemzetiség egymásra van halmozva” olyan mértékben, hogy lehetetlen a szláv nemzetnek egy külön felső-magyarországi szláv kerületet (*hornouhorské slovenské okolie*) elfogadtatnia (*Szöveggyűjtemény* 2003, 423–430).

2. ábra Az 1861-es turócszentmártoni memorandumban meghatározott „szlovák többségű” és „vegyes nemzetiségű” vármegyék

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté

A szlovák nemzet fő szálláshelye valóban a korabeli Felvidék 16 (Abaúj-Torna összevonása után 15) vármegyéje volt, de – főleg a törökök kiszorítása után – az egész országban jelen voltak. A legkevesebben közülük Erdélyben és Horvátországban éltek. Az 1880-as népszámlálás szerint a teljes magyar birodalomban 1 864 529 szlovák anyanyelvű lakost regisztráltak. Létszámuk 1900-ra 2 008 744 főre növekedett, de ezt követően csökkenni kezdett, mert 1910-ben 1 967 970 főt írtak össze. Ennek a létszámnak 83,62%-a, azaz 1 672 228 fő élt a memorandumban megnevezett vármegyékben, beleszámítva a három törvényhatósági jogú város (Pozsony, Kassa, Selmecbánya) népességét is (1. táblázat).

1. táblázat A magyar és szlovák anyanyelvűek száma és aránya a Felvidék vármegyéiben az 1861-es szlovák memorandum csoportosítása szerint 1910-ben

Vármegye	Összes népesség	Magyar anyanyelvűek		Szlovák anyanyelvűek		Német anyanyelvűek	
	fő	fő	%	fő	%	fő	%
Trencsény	310 437	13 204	4,25	284 770	91,73	10 993	3,5
Árva	78 745	2 000	2,54	59 096	75,05	1 518	1,9
Turócz	55 703	5 560	9,98	38 432	68,99	10 993	19,7
Liptó	86 906	4 365	5,02	78 098	89,86	2 591	3,0
Zólyom	133 653	16 509	12,35	113 294	84,77	2 124	1,6
Sáros	174 620	18 088	10,36	101 855	58,33	9 447	5,4
Szepes	172 867	18 658	10,79	97 077	56,16	38 434	22,2
Összesen	1 012 931	78 384	7,74	772 622	76,28	76 100	7,5
Pozsony	311 527	131 662	42,26	154 344	49,54	21 032	6,8
Pozsony (város)	78 223	31 705	40,53	11 673	14,92	32 790	41,92
Nyitra	457 455	100 324	21,93	324 664	70,97	27 937	6,1
Bars	178 500	62 022	34,75	97 824	54,80	17 366	9,7
Hont	117 256	66 875	57,03	43 181	36,83	5 964	5,1
Selmecbánya	15 185	6 340	41,75	8 341	54,93	453	2,98
Nógrád	261 517	197 670	75,59	58 337	22,31	3 143	1,2
Gömör-Kishont	188 098	109 994	58,48	72 232	38,40	2 930	1,6
Abaúj-Torna	158 077	123 318	78,01	29 520	18,67	3 331	2,1
Kassa	44 211	33 350	75,43	6 547	14,81	3 189	7,21
Zemplén	343 194	193 794	56,47	92 943	27,08	9 749	2,8
Összesen	2 153 243	1 057 054	49,09	899 606	41,78	127 884	5,94
Együtt	3 166 174	1 135 438	35,86	1 672 228	52,82	203 984	6,44

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 27. kötet. A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlása. X. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest. Atheneum. 1909. 102–103. p., valamint 61. kötet. 1910. 112–117. p.

III. 1. A Felvidék városai népesség szerint

Az 1910-es népszámlálás időpontjában a 15 vármegyében több mint 3 millió ember élt, akiknek csak 35,13%-a volt magyar és 54,34%-a szlovák anyanyelvű. Még nagyobb volt az eltérés a nyelvhatár fölött, ahol a szlovákok az 50%-ot jóval meghaladó arányban éltek. Az ide sorolt 7 vármegyében a 772 ezres szlovákságnak 76,28%-os volt az aránya, a 78 ezres létszámú magyarok 7,74%-os arányához képest. A szlovák nyelvhatár alatti nyolc vármegye közül Nyitrában 70,97%-os volt az arányuk, de Bars vármegyében is 50% fölött, Pozsony vármegyében pedig épp csak

fél százalékkal voltak 50% alatt. Mindezeken túl igazi több nemzetiségű vidékről van szó, mert az említett két nagy nemzetiség mellett nagy számban éltek elsősorban németek, de rutének, lengyelek (gorálok), cseh-morvák, románok, szerbek, horvátok, cigányok, kis számban még angolok, olaszok, franciák, oroszok stb. is.

Ennek az 1861-ben kijelölt területnek a városállománya sajátos jellemzőkkel bírt. Az itt található 39 város Magyarország 138 városának 31,2%-a volt, de népességük alapján sokkal kisebb arányban élt városi népesség ezekben a kisvárosokban: 1890-ben az összes város lakosságának 13,5%-a, de 1910-ben már csak 12,7%-a. Érdeemes további bon-tásokban is megvizsgálni ezeknek a városoknak a jellemzőit, összeha-sonlítva a korabeli Magyarország városállományával.

2. táblázat Magyarország városainak főbb jellemzői 1910-ben

Törvényhatósági jogú városok száma:	27 db
Átlagos népességük:	81 323 fő
Budapest nélkül:	50 590 fő
Budapest lakosainak száma:	880 371 fő
Rendezett tanácsú városok száma:	111 db
Átlagos népességük:	13 752 fő
A szlovák memorandumban megnevezett városok nélkül:	16 851 fő

Forrás: u.a.

A történelmi Magyarország városállománya erős hierarchikus rendet alkotott. A legnagyobb város, Budapest népessége (880 371 fő) több mint hétszer nagyobb volt a népességszámban öt követő Szegedhez (118 328 fő) képest. Az ötvenezernél nagyobb városok száma csak tíz volt, és ezek átlagos népessége is csak 77 387 fő volt. A 27 törvényhatósági jogú város (mai szóhasználat: megyei jogú város) mindegyike nagyobb volt 20 ezer főnél, kivéve a legkisebbet, Selmecbányát, amelyben 15 185 fő lakott. Pozsony (78 223 fő) és Kassa (44 211 fő) mint a Felvidék két legnagyobb városa, regionális központokként illeszkedtek ebbe a városállományba.

A rendezett tanácsú városok esetében az átlagos népességszám 13 752 fő volt. Ha kiemeljük közülük az 1861-es szlovák memorandumban megnevezett vármegyék városait, akkor megemelkedik az átlagos népesség (16 851 fő). Ennek az az oka, hogy a „vegyes lakosságú” vármegyék városai, azaz a magyar többségű vármegyék városai népesebbek

voltak a „legtisztább szláv megyék”, azaz a szlovák többségű vármegyék városainál.

A városok népességszám alapján elvégzett csoportosítása is azt mutatja (3. táblázat), hogy a Felvidék jellegzetes várostípusa a kis lélekszámú város volt. A törvényhatósági jogú városok számát tekintve még arányosan szórt volt az ide sorolható három város (Pozsony, Kassa és Selmecbánya), mert szinte minden kategóriába tartozott közülük egy-egy, de a rendezett tanácsú városok már csak 20 ezer (9 db), illetve 10 ezer fő alattiakkal (27 db) képviseltették magukat.

3. táblázat A korabeli Magyarország városainak csoportosítása népesség szerint 1910-ben

Törvényhatósági jogú városok száma:	27 db	Ebből az 1861-es memorandum által megnevezett vármegyében található
70 ezer fő fölött, köztük Budapest:	6 db	1 db (Pozsony)
50–70 ezer fő közötti népességű	6 db	–
30–50 ezer fő között	9 db	1 db (Kassa)
15–30 ezer fő között	6 db	1 db (Selmecbánya)
Rendezett tanácsú városok száma:	111 db	
30–60 ezer fő között	9 db	–
20–30 ezer fő között	16 db	–
10–20 ezer fő között	33 db	9 db (köztük Sátoraljaujhely)
1–10 ezer fő között	53 db	27 db

Forrás: u.a.

Ha a városokat az 1861-es memorandum szerinti csoportosítás szerint vizsgáljuk (lásd: 4. táblázat), akkor azt találjuk, hogy a „legtisztább szláv megyékben” – méretük és társadalmi-gazdasági súlyuk kicsinysége miatt nem is volt törvényhatósági jogú város, sőt Árva vármegyében még város sem volt, Alsókubint községként jegyezte a statisztika. Az ide tartozó 18 kisvárosban összesen 120 880 fő élt, és a városok átlagos népessége 6716 fő volt. Köztük a legnagyobb népességű városnak Eperjes számított 16 323 fővel, és csak 4 város volt 10 ezernél nagyobb lélekszámú, mellettük voltak a legkisebbek, szintén négy város, közülük is a legkisebb Poprád 2283 fővel. Ennek az öt vármegyének a városodottsági fokát, vagy inkább a hagyományok továbbható erejét jelzi, hogy

csak Szepes vármegyében 9 kisváros létezett, ami országosan is a legtöbb volt 1910-ben.

A „vegyes”, helyesebben a magyar többségű vármegyékben már voltak törvényhatósági jogú városok, úgymint Pozsony, Kassa és a Hont vármegyéhez tartozó Selmechánya. Ezeken kívül ide tartozott még az 1861-es memorandum szerint 18 város, köztük Sátoraljaújhely is, amely várost a békeszerződés meghagyta Magyarországnak. Ezekben a városokban összesen 282 898 fő élt, és a városok átlagos népessége 13 471 fő volt, de a három törvényhatósági jogú várossal együtt. Nélkülük 8071 fő az átlagos népesség, ami nagyobb az északabbra lakó többségi szlovák vármegyék városainak átlagos népességéhez képest.

Itt jegyezzük meg, hogy az 1861-es memorandumhoz képest Komárom törvényhatósági jogú város az 1920-as békeszerződés szerint Csehszlovákiához került, amely város a maga 22 337 fős lakosságával Pozsony és Kassa után következett. Szintén a békeszerződés ítélte Csehszlovákiának Beregszász (12 933), Munkács (17 275) és Ungvár (16 919) városokat, amelyek ugyancsak a nagyobb lélekszámú városaink közé tartoztak 1910-ben. Ez utóbbi három város a második világháború után a Szovjetunióhoz, majd a Szovjetunió szétbomlása után Ukrajnához került.

III. 2. A Felvidék városai nemzetiségi összetétel szerint

Az 1861-es memorandum célja a szlovák nyelvű régió kialakítása volt. Az általuk felsorolt vármegyékben azonban igen összetett, soknemzetiségű társadalom élt. A felsorolt vármegyék városaira is több nemzetiség jelenléte volt a jellemző. A városok 403 778 fős népességéből 49,6% volt magyar nemzetiségű, 31,1% szlovák és 17,2% német nemzetiségű, de rajtuk kívül is számtalan egyéb nemzetiség jelenlétét regisztrálták a népszámlálások.

4. táblázat A korabeli Felvidék és a mai Szlovákia városainak népessége és nemzetiségi összetétele 1910-ben, ill. 2001-ben az 1861-es szlovák memorandum csoportosítása szerint

	város	1910					2001				
		népesség	magyar	szlovák	német	egyéb	népesség	magyar	szlovák	német	egyéb
A Felvidék "északi" városai (18)	Eperjes	16 323	7 976	6 494	1 404	449	92 786	208	86 910	42	5626
	Rózsahegy	12 249	1 735	8 340	1 031	1 143	30 417	41	29 394	6	976
	Besztercebánya	10 776	5 261	4 388	879	248	83 056	446	78 690	53	3 867
	Igló	10 525	3 494	5 103	1 786	142	39 193	65	36 924	74	2 130
	Zsolna	9 179	2 336	4 954	1 463	426	85 400	106	82 750	57	2 487
	Zólyom	8 799	4 973	3 579	209	38	43 789	218	41 980	14	1 577
	Trencsén	7 805	2 997	3 676	925	207	57 854	164	55 131	25	2 534
	Lőcsé	7 528	2 410	3 094	1 377	647	14 366	15	12 509	8	1 834
	Bártfa	6 578	2 179	2 571	1 617	211	33 247	48	30 346	3	2 850
	Késmárk	6 317	1 314	1 606	3 242	155	17 383	26	16 550	74	733
	Brezsnóbánya	4 179	1 010	3 081	73	15	22 875	50	21 239	7	1 579
	Gölnicbánya	3 833	606	1 098	2 095	34	6 404	6	6 143	52	203
	Kisszeben	3 288	1 168	1 640	341	139	12 290	7	11 137	1	1 145
	Szepesváralja	3 129	566	1 832	713	18	3 780	1	3 490	1	288
	Szepesbéla	2 894	355	1 258	1 247	34	6 136	4	5 818	16	298
	Leibic	2 782	213	1 311	1 135	123	3 677	1	3 443	2	231
	Szepesolaszi	2 413	340	1 613	440	20	3 518	2	3 441	0	75
	Poprád	2 283	689	758	818	18	56 157	131	52 868	119	3 039
	Összesen:	120 880	39 622	56 396	20 795	4 067	612 328	1 539	578 763	554	31 472
	%		32,8	46,7	17,2	3,4		0,3	94,5	0,1	5,1
Változás 1910-hez képest, %							506,6	3,9	1026,2	2,7	773,8
A Felvidék "déli" városai (21)	Pozsony	78 223	31 705	11 673	32 790	2 055	428 672	16 451	391 761	1 200	19 260
	Kassa	44 211	33 350	6 547	3 189	1 125	236 093	8 940	210 340	398	16 415
	Sátoraljaújhely*	19 940	18 965	478	273	224	18 335	17 638	220	183	294
	Nyitra	16 419	9 754	4 929	1 636	100	87 285	1 489	83 285	47	2 464
	Érsekújvár	16 228	14 838	964	377	49	42 262	11 632	29 446	13	1 171
	Selmecbánya	15 185	6 340	8 341	453	51	10 874	43	10 213	12	606
	Nagyszombat	15 163	4 593	8 032	2 280	258	70 286	148	68 099	37	2 002
	Losonc	12 939	10 634	1 675	428	202	28 332	3 713	23 127	8	1 484
	Léva	9 675	8 752	688	199	36	36 538	4 469	30 997	7	1 065
	Rimaszombat	6 912	6 199	468	91	154	25 088	8 846	14 873	13	1 356
	Rozsnyó	6 565	5 886	406	159	114	19 261	5 162	13 343	12	744
	Dobsina	5 029	1 739	1 503	1 688	99	4 896	31	4 337	16	512
	Szokolca	5 018	505	4 155	259	99	15 013	19	14 239	5	750
	Modor	5 009	347	4 124	525	13	8 536	35	8 315	14	172
	Újbánya	4 813	470	4 256	79	8	7 505	7	7 318	3	177
	Bazin	4 809	575	2 642	1 558	34	21 082	110	20 347	21	604
	Körmöcbánya	4 515	1 501	1 482	1 514	18	5 822	19	5 575	69	159
	Korpona	4 016	484	3 460	24	48	7 991	27	7 802	4	158
	Szentgyörgy	3 458	641	1 897	916	4	4 614	18	4 499	10	87
	Jolsva	2 846	2 289	449	42	66	3 287	81	2 774	1	431
	Nagyőrce	1 925	1 000	884	37	4	13 466	291	12 405	7	763
	Összesen	282 898	160 567	69 053	48 517	4 761	1 095 238	79 169	963 315	2 080	50 674
	%		56,8	24,4	17,1	1,7		7,2	88,0	0,2	4,6
Változás 1910-hez képest, %							387,1	49,3	1395,0	4,3	1064,4
Mindösszesen		403 778	200 189	125 449	69 312	8 828	1 707 566	80 708	1 542 078	2 634	82 146
%			49,6	31,1	17,2	2,2		4,7	90,3	0,2	4,8
Változás 1910-hez képest, %							422,9	40,3	1229,2	3,8	930,5

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 27. kötet. A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlása. X. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest. Atheneum. 1909. 102–103. p., valamint 64. kötet. 1910. 130–133. p. A szlovák KSH 2001. évi népszámlálási adatai.

* Sátoraljaújhely az 1861-es memorandumban mint vegyes nemzetiségű vármegyéhez tartozó város szerepel.

A memorandum csoportosítása alapján azonban további sajátosságokra lehet rámutatni. A legfontosabb észrevétel az lehet, hogy az általuk nemzetiségi szempontból vegyes népességűnek minősített vármegyék városaiban szám szerint több szlovák élt, mint a „legtisztábbnak” minősített szláv vármegyék városaiban. A „legtisztább” szláv vármegyék városaiban összesen 56 396 szlovák lakost regisztráltak az 1910-es népszámlálás alkalmával, míg a „vegyesnek” mondott, azaz magyar többségű vármegyék városaiban 69 053 főt, de ez mégis azt jelentette, hogy északon többségben voltak a városok lakosai között a szlovákok, mert arányuk 46,7% volt, szemben a déli városok 24,4%-ával.

Érdemes megjegyezni, hogy 5 olyan város volt északon, ahol 50% fölött éltek szlovákok, ez 19 820 főt jelentett és csak egy esetben volt 73,7%-os (Breznában, 3081 fő), míg a „vegyesnek” mondott déli vármegyékben 8 olyan város volt, ahol szintén 50% fölött volt a szlovákok aránya, ebből 4 esetben 80% fölött. Ezekben 36 907 fő élt.

Északon ennek ellenére – a városok kis lakosságszáma miatt – valóban szlovák többség volt. A 32,8%-os magyarsággal szemben 46,7%-os volt a szlovákok aránya, ami átlagosan 3133 fős, azaz 47%-os szlovák népességet jelentett ezekben a kisvárosokban, szemben a délebbre lévő, többségében magyar nyelvű vármegyékkel, ahol a városokban átlagosan 3288 fős volt a szlovákság száma, ami 37,3%-os arálynak felelt meg. Igaz, északon minden városban 25% fölött volt a szlovákok aránya, míg a délibb vármegyékben 9 városban volt 16% alatt.

Ugyanez a magyarok esetében északon azt jelentette, hogy egy városban volt 50% fölötti a jelenlétük (Zólyom, 56,5%, 4973 fő), míg délebbre 10 városban (111 667 fő).

A német nemzetiségűek esetében az északi vármegyékben két városban volt 50% fölötti az arányuk (Gölnicbánya 54,7% és Késmárk 51,3%). A délibb vármegyékben nem érték el az 50%-os arányt, de 41,9%-os aránnyal Pozsony legnépesebb nemzetiségét adták (32 970 fő).

A memorandum vármegyéinek nemzetiségi összetételét (1. táblázat) összevetve a városok nemzetiségi összetételével (4. táblázat) azt találjuk, hogy a vidék szlovák lakosságának nagy száma volt a döntő a nemzetiségi összetételt tekintve, szemben a városok nagyobb magyar nemzetiségi arányával (5. táblázat).

5. táblázat A vármegyék és városaik nemzetiségi arányai 1910-ben az 1861-es memorandum által megnevezett vármegyékben

	Nemzetiség	A városlakók aránya nemzetiség szerint	A vármegyei lakosok aránya nemzetiség szerint
A Felvidék „északi” része	magyar	32,8	7,7
	szlovák	46,7	76,3
	német	17,2	7,5
A Felvidék „déli” része	magyar	56,8	49,1
	szlovák	24,4	41,8
	német	17,1	5,9

Forrás: uo.

A nemzetiségi arányok belső megoszlása azt mutatja, hogy viszonylag homogén szlovák lakta területeken kívül (Trencsén, Árva, Liptó egyes részei) egy vegyes nemzetiségű terület volt a korabeli Felvidék, amelynek mintapéldája a Szepesség volt (*Bajmóczy* 2004).

Az 1910-es népszámlálás hosszú évtizedek szlovák nemzetiségi népességnövekedése után először jelzett magyar nemzetiségű népességnövekedést. Ennek oka a dualizmus korának nagy jelentőségű gazdasági-kulturális-egészségügyi stb. fejlődésében rejlik, aminek egyik következménye lett egyáltalán a népességnövekedés, illetve az asszimilációs folyamatok átváltódása a magyarok irányába. A természetes asszimiláció mellett a magyar kormányok által erőszakolt magyarosító törekvéseknek ténylegesen kevés hatása volt (*Kocsis* 1998).

Ebben a történelmi helyzetben benne volt a lehetőség, hogy egy megalkuló, a történelmi Magyarországtól elszakadó új állam fölvállalja ezt a soknyelvűséget és az állam szervezése során ne a nyelvi egyneműséget tűzze ki célul. Azonban már a memorandum szövegéből is látszik, hogy azok a politikai szereplők kerültek előtérbe, akik a nyelvi (nemzeti) tisztaság jegyében kerestek politikai megoldásokat. Legtisztább szláv vármegyékről írtak és a magyar többségű vármegyéket vegyes nemzetiségűnek mondták. Később sem merült föl az egész történelmi Magyarország területén élő összes szlovák nyelvi-kulturális jogainak egyéni és kollektív védelme, mert a cél az volt, hogy egy megszerezhető területen, amit végül a békeszerződés biztosított, lehetőleg egynyelvű államot hozzanak létre.

A cél elérését és nemzeti összetétel szempontjából egy új minőségű állam létrehozását bizonyítják az 1910-es városi adatok mellé szerkesztett, ugyanezen városokra vonatkozó 2001-es népszámlálási adatok (4. táblázat). Az első észrevétel a jelentős népességnövekedést illeti.

A korábban „északinak” mondott városok népessége több mint ötszörösére nőtt (506,6%-os növekedés), a déli városoké csak közel négyszeresre. A változás célzott és politikai eszközökkel mesterségesen kikényszerített eredménye azonban még látványosabb. Északon 0,3%-ra csökkent a magyar nemzetiségűek aránya, a németeké pedig 0,1%-ra, miközben a szlovák nemzetiségűek aránya 94,5%-ra ugrott, ami több mint tízszeres növekedést jelentett.

Délen nemcsak a népességnövekedés volt szerényebb (387,1%-os növekedés), de a magyarok (7,2%) és a németek (0,2%) aránya is magasabb maradt a „csak” 88,0%-os szlovák arányhoz képest, habár a szlovák nemzetiségűek aránya több mint 12-szeresre nőtt (1229,2%).

A szlovák nemzetfőlény kialakítása mellett az egyéb kategóriába sorolt nemzetiségek arányának hétszeres (773,8%), illetve több mint tízszeres (1064,4%) megnövekedése is jelzi, hogy a multikulturalitásnak egy ezeréves hagyományától elszakadó, a magyarokat, németeket megtagadó változatával állunk szemben, ahol az új állam a maga igényei szerint alakítja a számára kedvező nemzetiségi összetételt. Jegyezzük meg, hogy mindez vonatkozik az „őshonos” ruszin lakosságra is, amelynek a Felvidék északkeleti részein hajdan meglévő, statisztikákból kimutatható településterületi egysége mára teljesen megszűnt. Ez alól csak a korába nem szorítható roma (cigány) lakosság a kivétel, amely népesség robbanásszerű növekedése még alig jelenik meg a hivatalos statisztikákban. Országos arányuk a szlovák statisztikai hivatal szerint 1,7%, a szlovákiai demográfusok 2001-es becslése alapján tényleges számuk 379 ezerre, tehát 7%-ra tehető (*Kocsis–Bottlik–Tátrai* 2006).

III. 3. A Felvidék városai a kereső népesség összetétele szerint

A Felvidék városainak sajátosságai, egymástól való kis távolságuk, egy-egy területre vetített „sűrűségük” és kis méretük szoros kapcsolatban vannak a foglalkozási lehetőségekkel, a megélhetéssel. A hegyvidék által nyújtott kincsek hasznosítása tette lehetővé a bányászat és az ipar és a hozzá szorosan kapcsolódó fakitermelés (erdészet) föllendülését, valamint a közlekedés és kereskedelem hozzá igazodó megerősödését. A Felvidék fogalmát ma is sokszor kötjük a korabeli bányászathoz és iparhoz. A statisztikai adatok szerint még az 1910-es években is kiemelkedő jelentősége volt ennek az ágazatnak, annak ellenére, hogy a hegyek kincseit, az aranyat és az ezüstöt már jórészt kibányászták.

Közismert, hogy a magyarországi dualizmus kora (1867–1918) volt a gazdasági föllendülés időszaka, ezen belül az iparosodás mértéke változott rohamos tempóban évről évre. A kor sajátossága volt, hogy a városok jelentőségét azok iparosodottságával mérték. A Felvidék ennek minden szempontból megfelelt.

Ha a vármegyéket tekintjük, akkor Zólyom vármegye körül egy összefüggő terület adódott, ahol az iparnak országos értelemben is kiemelkedő szerepe volt. Zólyom vármegyében a népesség 38,4%-a foglalkozott iparral, a körülötte elhelyezkedő Szepes, Liptó, Gömör-Kishont, Turóc és Nógrád vármegyékben is 30% fölött volt ez az arány.

A városok közül a történelmi Magyarországon három olyan volt, ahol az iparban dolgozók aránya meghaladta a 40%-ot, közülük az egyik Pozsony. Az iparosodás mértékét az üzemekben foglalkoztatottak aránya is jelzi. Az országos átlag szerint 100 önálló iparosra 225 foglalkoztatott személy jutott, a vármegyei átlag 174, a városi átlag pedig 401 fő volt. Országos viszonylatban a legmagasabb volt a foglalkoztatottak aránya Selmecbányán, ahol 100 önálló iparosra 695 alkalmazott jutott, Pozsonyban (országos harmadik) 528.

Az iparon belüli változást mutatja a nagyüzemek arányának növekedése, ami a 20 főnél többet foglalkoztató gyárat jelentette. Kiemelkedett ebből a szempontból országosan Liptó vármegye, ahol az összes üzem 1,4%-a volt ebbe a csoportba sorolható nagyüzem, és az őt követő vármegyék is felvidékiek voltak: Zólyom (1,4%), Szepes (1,3%). Ilyen üzemek működtek a ruházati és a papíriparban. Az ezer főnél is többet foglalkoztató nagyüzemekre is találunk példát a Felvidéken, ide tartoznak Rózsahegy, Zsolna és Kassa a városok közül, de a teljesség kedvéért említsük meg az ilyen nagyüzemmel bíró falvakat is: Ruttká, Lopér, Nagysurány, Korompa.

Liptó vármegyében azért nőtt az építőiparban dolgozók aránya kiemelkedő mértékben, mert ebből a vármegyéből sokan jártak a budapesti építkezésekre dolgozni.

A gazdaság szerkezetének átalakulását jelzi, hogy az egész országban csökkent a bányászatban foglalkoztatottak száma. Erre kiemelkedő példa Selmecbánya, ahol tíz év alatt 35,5%-ról 25,8%-ra csökkent a bányászatban dolgozók aránya, létszámadatokkal kifejezve: 5808-ról 3919 főre. A bányászok részben elvándoroltak, részben az iparban találtak munkát. A város népességének csökkenése is ezzel a folyamattal volt összefüggésben.

A felvidéki városok iparban és kereskedelemben játszott fontos szerepét mutatja a 6. táblázat, amelyben jól elkülönülnek az országos átlagtól annál magasabb arányokkal.

6. táblázat A bányászat és az ipar, valamint a közlekedés és a kereskedelem aránya a történelmi Magyarország városaiban 1910-ben

	bányászat és ipar	közlekedés és kereskedelem	Σ
Törvényhatósági jogú városok	37,7	16,3	54,0
<i>Budapest nélkül:</i>	31,6	13,6	45,2
Rendezett jogú városok	29,2	10,2	39,4
Felvidék „északi” városai	38,2	12,2	50,4
Felvidék „déli” városai	37,9	12,9	50,8

Forrás: uo.

A bányászat és az ipar szempontjából kedvező földrajzi körülmények (erdős hegyek) kedvezőtlenek voltak a mezőgazdaság számára. Azonban a nagyarányú bányász- és ipari népesség ellátása érdekében kifejlődött egy magas színvonalú mezőgazdaság az „északi” Felvidék megyéiben is. Ezekben a megyékben különösen a szarvasmarhatartás színvonala volt magas, de a juhállomány is jelentős volt, valamint a növénytermelés termelékenysége is magasabb volt az országos átlagnál. Ezek miatt az élelmiszer-behozatal nem volt olyan nagy mértékű, mint amilyenre a természeti környezetből következtetni lehetne. Árva és Trencsén megyék gazdálkodása azonban már korántsem volt ilyen magas színvonalú (Nagy 2004).

Ebben az öt vármegyében jelentős volt a hitelélet is. A korabeli Magyarország liberalizmusának fokmérője volt, hogy az egyes nemzetiségek maguk létrehozhattak bankokat, hogy saját nemzetiségüket támogassák olcsó hitellel. Ilyen szlovák tulajdonban lévő bankokat találunk ezekben a kis felvidéki városkákban is.

A felvidéki városok erőteljes modernizálódását jelzi, hogy különféle mutatók alapján kialakított rangsor szerint Pozsony vármegye az „előrehaladott modernizáció” fázisában volt, a Felvidék sokat emlegetett öt, szlovák többségű vármegyéje a „modernizálódó régió” minősítéssel voltak illethetők, míg Nyitra, Bars, Hont és Nógrád a „mérsékelt modernizálódott” régiók sorába tartozott. Hozzájuk képest Árva és Trencsén, valamint Sáros és Zemplén a „modernizációba alig bekapcsolódott” régiók voltak (Beluszky-Győri 2005, 71–88.).

Fontos megjegyezni, hogy az ipar egész országot érintő megerősödése egy jelentős gazdaságszerkezeti átalakulást is takar, aminek regionális következményei is lettek, vagyis súlyosan érintették a Felvidéket. Egy-

részt a bányászat szerepe csökkent, és a korábbi nemesércек helyett a vasérc és a szén kitermelése nőtt meg, másrészt a feldolgozóipar eltolódott a fogyasztási termékek (textilipar, élelmiszeripar) előállítására. Az új technológiai eljárásoknak köszönhetően megjelent a nehézipar. Viszont ezek az új folyamatok területileg más tájakon következtek be. A könnyű- és az élelmiszeripar még megjelent minőségi termékekkel az északi városokban, de jórészt már belső szükségleteket elégített ki. A kor nagy fontosságú ágazata, a nehézipar azonban már elsősorban a Salgótarján–Ózd–Diósgyőr települések sávjában jelent meg (Vuics 1998). Ugyanezeknek a folyamatoknak a következtében Pozsony kezdte elveszíteni központi szerepét Bécs és Budapest megerősödése miatt, Kassához képest egyre fontosabb város lett Miskolc mint kereskedelmi és pénzügyi központ (Gál 1998).

A felvidéki városok háttérbeszorulásáról, a 19. századi modernizációból való kimaradásáról szól részletesen Bulla Béla és Mendöl Tibor is már a második világháború után írt és 1947-ben megjelent közös klaszikus művükben (1999, 257–263. p.). Mivel egy város épületei magukon hordozzák megépítésük idejének életmódját, életszínvonalát, már a városképek épített műtárgyai alapján megállapíthatjuk, hogy a felvidéki városok többségében a műemléki házak és terek a 14. és a 18. század közötti korok anyagi és szellemi emlékeit őrzik. Már a barokk építészeti elemek is csak a délebben fekvő városokban jelennek meg, ahol a török kiűzése utáni korok gazdasági-szellemi föllendülése új, nagyobb, a kor igényeit jobban kiszolgáló épületekben is kifejeződött. Csoportosításukban a felvidéki városok többségét az *elcsendesedett*, vagy *visszafejlődött* városok közé sorolják (Szokolca, Korpona, Holics, Miava, Kisszeben, Bártfa). Ide tartoznak a Szepesség városai is (Késmárk, Leibic, Szepesbéla, Podolin, Lubló, Szepesolaszi, Szepesvár, Lőcse), kivéve a vasúti csomópont miatt nekilendülő fejlődésű Poprádot. A kis területen csoportosuló sok kis város közül egy sem tudott kiemelkedő központtá válni, Lőcsét is csak megyeszékhely funkciója emelte ki a többi közül. Ezeknek a városoknak a virágzása a sziléziai (Szokolca, Holics) és a lengyelországi kereskedelemhez kötődött (szepesi városok).

A bányavárosok többségét *fejlődésben megrekedtnek* minősítik (Újbánya, Gölnicbánya, Szomolnok, Breznóbánya, Dobsina, Körmöcbánya, Rozsnyó, Igló). Libetbánya, Bakabánya községekké váltak, Selmezbánya hanyatlásához az ércvagyon kimerülésén túl az is hozzájárult, hogy a csehszlovák uralomváltás előtt elmenekített bányászati és erdészeti főiskola szellemi vonzását nem tudták pótolni.

A gyógyforrásokhoz kapcsolódó fürdőélet csak Pöstyénben tudott várost teremteni, de a Magas Tátra hegyvidéki levegője még erre sem volt képes, csak kiránduló és gyógyító telepek sorát élteti Tátrafüred környékén.

Némi városi szerepkört betöltő városoknak minősítik a szerényebb történelmi múlttal és építészeti emlékekkel bíró kis központokat (Liptószentmiklós, Turócszentmárton, Trencsén, Rimaszombat, Ipolyság, Nagytapolcsány, Privigye, Németpróna, Nyitrabánya, Alsókubin, Námesztó, Tresztana, Csaca). *Vásárvárosfélének* minősítik Vágújhely, Aranyosmarót, Pelsőc városait és a két utóbbi típushoz egyaránt sorolható Füleket. *Medenceközpontnak* nevezhető Rózsahegy, Zólyom, Losonc, *Hágóalja városnak* Zsolna.

A sokoldalú városi élet magasabb színvonalát képviseli Besztercebánya és Eperjes. Csak egy *igazi város* található a Felvidéken, mégpedig Kassa, mert könyvük írásakor még úgy látszott, hogy Pozsony szerepe egyre kisebb Bécs árnyékában, különben is a Kisalföldre tartozott évszázadok óta, nem a Felvidékhez. Igazi vásárváros Kassa mellett Nyitra és Léva a ma Szlovákiához tartozó területen, de a vásárvárosi rangot csak éppen megközelítő Homonna, Varannó és Nagymihály is közéjük tartozik. Ez utóbbi három várost a szerzőpáros már nem is az eddig tárgyalt Északnyugat-Felvidékhez, hanem Északkelet-Felvidékhez sorolja.

Mindezekből következik, hogy a dualizmus korának nagy léptékű változásai hátrányosan érintették a Felvidéket, de az új lehetőségek föltárása és megvalósítása, az alkalmazkodás az új körülményekhez már a történelmi Magyarország összeomlása után, egy új állam keretében merült föl mint megoldásra váró feladat.

IV. Szlovákia településszerkezete

A többségében szlovákok által lakott magyarországi települések akkor váltak politikai értelemben fontos tényezővé, amikor a pánszláv eszmeiség jegyében a cseh politikusok saját törekvéseik megerősítése érdekében kezdték a szlovák nép egyenjogúsítását is föl vállalni. Ennek a politikának a helyességét az 1920-as békeszerződés igazolta. Masaryk volt az, aki észrevette, hogy a Palacký által hirdetett ausztrioszláv egyenlőség-eszme helyett a nagyhatalmi logika alapján kell a csehek és a szlovákok számára területeket követelni (jelentős gazdasági élettér, katonailag jól védhető határok), amely követelések megértő fülekre találtak a békediktátumokat létrehozó nagyhatalmak körében, hiszen az ő területszerző logikájuknak a tükörképe volt.

Csehszlovákia létrehozásával világossá vált, hogy a szlovák nemzet-tévalás olyan lassú folyamat volt, hogy Szlovákia önrendelkezése föl sem merült az új állam szervezetének kialakításakor. „Szlovákia *odacsatolt terület* szintjére jutott, annak minden államjogi következményével együtt” (kiemelés az eredetiben: Zelenák 2002).

A települések, köztük a városok kialakuló rendszere az új, egységes állam építésének általános igényei szerint formálódtak és nem a szlovákok helyi, saját igényei szerint. A szlovák érdekek az egységes csehszlovák érdekeknek alárendelten valósultak meg. Az öngazgatás feloldódott az új állam demokratikus parlamenti (törvényhozói) és igazgatási (végrehajtói) működésében, amely a többségi szavazás elvének gyakorlásával elfojtotta, azaz egyszerűen leszavazta a kisebbségi, köztük a szlovák igényeket is. A rendszer torz volta nyilvánult meg abban, hogy Csehszlovákia politikai tagozódása nemzeti alapon, nemzeti pártok formájában valósult meg, ami magában hordta az új állam szétesésének lehetőségét. Ennek a jelenségnek a közigazgatásra gyakorolt hatását a szakirodalom föltárta (Kocsis 2002).

Egy ország településszerkezete sok tényezőtől függ. A legfontosabbak közé tartozik a földrajzi helyzet, a természeti viszonyok, a történelmi fejlődés, a népesedési viszonyok. Szlovákia esetében kiemelkedő befolyása van a településrendszerre a természeti viszonyoknak és a földrajzi

fekvésnek. Az ország a szárazföldi Európa vízválasztóján fekszik az Északnyugati-Kárpátokban, a Pannon-medence északi részén. Ez befolyásolja döntő mértékben geopolitikai helyzetét is.

Szlovákia domborzata nagyon tagolt, jelentős magasságkülönbségek mérhetők a területén. A legalacsonyabban fekvő tája a Bodrogház, ahol a tengerszint feletti magasság 94 méter körül van, míg a legmagasabb a Magas Tatra, ahol a Gerlachfalvi csúcs 2655 méter magasra nyúlik. Mivel az ország területének 71,7%-át a Kárpátok foglalják el és a maradék területe, azaz 28,3% alföld, mondhatjuk, hogy az ország meghatározó domborzati eleme a hegyvidék. Ez meghatározza, döntően befolyásolja a települések elhelyezkedését, méretét, belső szerkezetét, az építési módokat és a benne lakók megélhetési lehetőségeit is. Emiatt nagy jelentősége van a hegyek közti völgykatlanoknak, amelyeknek a hegyekben alföldi funkciója van. A hegyek völgykatlanjaiban és az alföldi tájakon összpontosulnak túlnyomórészt a gazdasági tevékenységek, beleértve a mezőgazdaságot, az ipart, a közlekedést, és itt vannak a lakóövezetek is. A legfontosabb közlekedési folyosók és városövezetek a Vág és a Hernád folyók völgyében találhatók, együtt más dél-szlovákiai völgyekkel. Ezek kötik össze – a Garam-vidék mellékágával – a két nagyvárost, Pozsonyt és Kassát is. A hegyvonulatok nehéz közlekedési akadályokat jelentenek, ez különösen a múltban volt érvényes, amikor az elzártság miatt elkülönülő etnikai, kulturális régiók jöttek létre. Velük a néprajz foglalkozik. A szlovák nyelv három fő nyelvjárása is a három fő felvidéki területhez kötődik. A köztük lévő nagy különbségeket a szlovák nemzetegyesítő mozgalmak törekedtek csökkenteni, amit nehezített, hogy kezdetben a cseh nyelvet tekintették mintát adó kultúrnyelvnek, a szlovák nyelv kiművelt alapnyelvének. A földrajzi tagoltság és a nyelvi tagoltság közti összefüggést jól érzékelteti, hogy a szlovák nyelvnek 33 nyelvjárását különböztetik meg a három fő nyelvjáráson belül (*Stolc* 1968).

A domborzat, a sok hegység még ma is befolyásolja, de – különösen a múltban – döntően befolyásolta az emberi tevékenységeket. Az alacsonyabb hegyvidéki tájakon az erdészettel összefüggő foglalkozásoknak, az erdőgazdálkodásnak volt nagyobb keletje, a magasabb hegységekben mára az idegenforgalom, a turizmus jutott főszerephez. A nemzeti parkok többsége is itt található. A hegyek ércbányái hosszú időn át – döntő mértékben a 13. századtól a 18. századig – adtak hol szerényebb, hol jövedelmezőbb megélhetést a bányavárosok lakóinak.

Szlovák kutatók számításai szerint az ország összes településének (3080) 33,2%-a (1022) alföldi tájakon található. Az alföldeken túlnyomó

a nagy lélekszámú településtípus, emiatt a településsűrűség kicsi (17,4/100 km²). A települések elhelyezkedésükben alkalmazkodtak a felszínhez, a domborzathoz. Tipikus a települések kialakulása a dombvidék és az alföld találkozásánál, a folyók hordalékkúpján, az alföldek peremén, a hegyek lábánál. Ez a jellegzetes településtípus figyelhető meg a Kis-Kárpátoktól keletre a Vág és a Nyitra folyó alsó szakaszának völgyében, a Csallóközben és a Szigetközben.

A Kárpátok 71,7%-át fedik az ország területének, itt található a települések túlnyomó többsége, 2058 település, ami az összes település 66,8%-a, bennük él a népesség 58%-a. Mindez aláhúzza a kistelepülések fontosságát. A domborzat tagoltsága ezeken a tájakon döntő fontosságú, amihez alkalmazkodtak a települések. Két táj- és településövezetre bontható a Kárpátok vidéke. Az egyik a völgykatlanok vidéke, amelyek 16,5%-át adják az ország felületének. Bennük található a települések 30%-a (924). A jellegzetesen kis települések sűrűbben fekszenek (11,4/100 km²). A városok száma is magas ezekben a völgyekben, eléri az összes város 38%-át, bennük a városi lakosság 41%-ával. A legsűrűbben a Vág folyó közepmagas völgykatlanja lakott. A másik tájegység a hegyvidék, ami a Kárpátok nagyobb részét (55,1%) adja, de a magas településszám (1134), ami az összes település 36,8%-át jelenti, végül is a terület nagyságához képest rendkívül alacsony településsűrűséget ad (4,2/100 km²). Ezeknek a településeknek a többsége a magasban fekvő völgyekben sűrűsödik (Očovský–Bezák–Podolák 1996).

7. táblázat A szlovákiai településrendszer főbb jellemzői

	Arányuk az ország területéből (%)	Települések száma (db)	Települések aránya (%)	Településsűrűség fő/100 km ²	A népesség aránya (%)
Alföld	28,3	1022	33,2	17,4	42
Kárpátok	71,7	2058	66,8		58
ebből: völgykatlan	16,5	924	30,0	11,4	35
hegység	55,1	1134	36,8	4,2	23

Forrás: Očovský–Bezák–Podolák 1996

IV.1. A szlovák településrendszer

Szlovákia településszerkezetének legfőbb jellemzője a sok település (8. táblázat). Ennek az a következménye, hogy nagy számban vannak területén apró falvak. A kisebb lakosságszámú települések létének legfőbb

oka a domborzat, mert a tagolt felszín kedvez a sok apró falu létrejöttének. A kis lélekszámú falvak mellett igen nagy számban vannak szórványtelepülések is. A szlovák településföldrajz kutatói úgy határozták meg a település fogalmát, mint egy olyan házcsoporthoz álló lakóegyüttest, amely a szomszédos lakóegyüttestől legalább 200 méterre van és beépítetlen föld-sáv választja el őket egymástól. A szlovák kutatók közül M. Lukniš foglalkozott a szórványtelepülések kérdésével, amely településforma lépi át leggyakrabban a meghatározásban megfogalmazott szabályokat. Számításai szerint kb. 7000 szórványtelepülés található az országban. Amennyiben ezeket is lakóegységek köré sorolják, akkor Szlovákiában kb. 10 100 település van (idézi: *Očovský–Bezák–Podolák* 1996).

A települések száma 1950-hez képest 40 éven át csökkent. Az 1950-es népszámlálás alkalmával 3344 önálló települést regisztráltak, ez a szám 1980-ra lecsökkent 2725-re. Az arányok jól érzékeltetik, hogy a népesség egyre nagyobb létszámú településekre tömörül. Miközben a kisebb lélekszámú települések száma és aránya évtizedről évtizedre csökkent, egyre nagyobb számban lettek nagyobb települések. Ha a 8. táblázat adatai szerint az 5000 és 10 000 fő közötti lélekszámú települések (ezek többnyire már városok) száma tendenciájában 50 körül is mozog, ennek a stagnálásnak az lehet az oka, hogy a következő településcsoportokban viszont kifejezetten nő a települések száma. Emellett az 1980-as évektől kezdve megfigyelhető, hogy az aprófalvak kiszakadásával, újra önállóvá válásával az aprófalvak száma növekedni kezdett.

8. táblázat A települések száma Szlovákiában településcsoportok szerint

Településcsoport	1950	1961	különbőség	1970	különbőség	1980	különbőség	1991	különbőség	2001	különbőség
–199	304	220	–84	200	–20	236	36	340	104	367	27
200–499	1200	938	–262	863	–75	727	–136	822	95	805	–17
500–999	1002	1019	17	968	–51	796	–172	780	–16	786	6
A települések száma 1 000 fő alatt	2506	2177	–329	2031	–146	1759	–272	1942	183	1958	16
A települések aránya 1000 fő alatt	74,9	67,3		65,7		64,6		68,8		67,9	
1 000–1 999	562	651	89	644	–7	568	–76	522	–46	547	25
2 000–4 999	209	321	112	316	–5	280	–36	237	–43	253	16
5 000–9 999	42	56	14	57	1	55	–2	50	–5	53	3
10 000–19 999	17	21	4	24	3	36	12	32	–4	32	0
20 000–49 000	6	9	3	17	8	19	2	29	10	29	0
50 000–99 999	1	1	0	0	–1	6	6	9	3	9	0
10 0000–	1	1	0	2	1	2	0	2	0	2	0
Összesen:	3344	3237	–107	3091	–146	2725	–366	2823	98	2883	60

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

Az ezer fő alatti települések száma a kommunizmus évtizedei alatt rendkívül gyors ütemben csökkent, elsősorban a települések összevonásával, a kis településeknek a közeli nagyobb településhez való csatolásával. Arányuk az 1950-es 74,9%-ról 1980-ra 64,6%-ra, számuk 2506-ról 1759-re csökkent. A települések kényszerített egyesítése, hivatalos szóhasználatlaltal körzetesítése 1950 után ment végbe, amikor az 500 főnél kisebb lélekszámú települések közül 346-ot csatoltak nagyobb településhez. Ez a magyarázata annak, hogy az 500 főt meghaladó települések száma 239-cel nőtt. A 1960-as években már feleannyi település-összevonásra került sor, de ez már nem eredményezett olyan nagy számban lélekszámbővülést a központi településen, tehát a nagyobb települések száma alig nőtt. A legnagyobb beavatkozás az 1970-es években érte a településszerkezetet, mert ebben az évtizedben 366-tal kisebb lett a települések száma. A táblázat adatai szerint ekkor már a kisebb településekről a nagyobb településekre költöző népesség okozhatta ezt a változást, mert a 10 ezer fő fölötti népességgel bíró városok száma nőtt (20 várossal).

9. táblázat A települések számarányának változása az előző népszámláláshoz képest Szlovákiában településcsoportok szerint, %

Településcsoport	1961	1970	1980	1991	2001
–199	72,4	90,9	118,0	144,1	107,9
200–499	78,2	92,0	84,2	113,1	97,9
500–999	101,7	95,0	82,2	98,0	100,8
1 000–1 999	115,8	98,9	88,2	91,9	104,8
2 000–4 999	153,6	98,4	88,6	84,6	106,8
5 000–9 999	133,3	101,8	96,5	90,9	106,0
10 000–19 999	123,5	114,3	150,0	88,9	100,0
20 000–49 000	150,0	188,9	111,8	152,6	100,0
50 000–99 999	100,0	–	600,0	150,0	100,0
100 000–	100,0	200,0	100,0	100,0	100,0
Összes település	96,8	95,5	88,2	139,3	102,1

Forrás: Štatistický úrad, Pozsony

Amikor a központosításra, ezen belül település-összevonásra törekvő politikai gyakorlat 1990 után elvesztette uralkodó szerepét, akkor a korábban önálló települések nagy számban váltak ki a központi településből. Ezt segítette elő az új polgári korszak első közigazgatási intézkedése, az a települések önállóságának visszaállítása. A települések éltek az

önállóság lehetőségével, és ennek jegyében visszaállították korábbi önállóságukat, elszakadtak a bekebelező nagyobb településtől, elsősorban várostól. Ez az oka az 1991-es településszám-növekedésnek (98). Az újra önállósodó települések miatt megcsappant több település népessége, így ezek alacsonyabb településkategóriába csúsztak. A 2001-es népszámlálás adatai már új viszonyokat tükröznek. A központi utasítástól megszabaduló települések számának változása mögött az új társadalmi-gazdasági viszonyok miatt bekövetkezett változásokat sejthetjük. A 10 000 főnél nagyobb lélekszámú városok számának változatlansága, és az 500 és 10 000 közé esők számának növekedése a társadalom valószínű mozgásaira adott válaszából születhettek. Erre a népesség számát tartalmazó 10. tábla ad magyarázatot.

10. táblázat A települések lakosainak száma Szlovákiában településcsoportok szerint, fő

Településcsoport	1950	1961	%	1970	%	1980	%	1991	%	2001	%
–199	44 722	32 205	72,0	27 892	86,6	31 393	112,6	43 729	139,3	45 808	104,8
200–499	413 118	331 450	80,2	303 003	91,4	251 267	82,9	284 966	113,4	276 280	97,0
500–999	697 182	727 463	104,3	697 357	95,9	570 284	81,8	554 632	97,3	556 289	100,3
1 000–1999	768 663	910 762	118,5	904 961	99,4	804 291	88,9	737 614	91,7	767 561	104,1
2 000–4 999	615 768	930 887	151,2	926 372	99,5	830 734	89,7	695 873	83,8	743 307	106,8
5 000–9 999	283 104	382 836	135,2	391 705	102,3	374 260	95,5	346 229	92,5	368 623	106,5
10 000–19 999	222 827	290 098	130,2	317 722	109,5	545 659	171,7	456 958	83,7	460 574	100,8
20 000–49 000	141 572	247 201	174,6	517 896	209,5	589 822	113,9	836 960	141,9	850 194	101,6
50 000–99 999	62 465	79 352	127,0	–	–	417 831	–	640 017	153,2	646 054	100,9
100 000–	192 896	241 796	125,4	450 377	186,3	582 627	129,4	677 357	116,3	664 765	98,1
<i>Összes település</i>	<i>3 442 317</i>	<i>4 174 050</i>	<i>121,3</i>	<i>4 537 285</i>	<i>108,7</i>	<i>4 998 168</i>	<i>110,2</i>	<i>5 274 335</i>	<i>105,5</i>	<i>5 379 455</i>	<i>102,0</i>

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A települések lakosainak száma korszakonként más okból változott. Az 1950-es évek településpolitikája miatt az 500 fő alatti népességű falvak lakosságszáma csökkent, a többi településtípusban mindenütt határozott növekedést láthatunk. Az 1960-as években fedezhető fel először az erőteljes koncentrációra törekvés, mert ezekben az években már csak az 5000 főnél nagyobb népességű települések lakosságszáma nőtt. Az a szándék, hogy a népességet nagyobb városokba tereljék, megmutatkozik abban a beszédes adatban, hogy a 20 és 50 ezer fő közötti népességű városok lakosainak száma az 1961-es népszámlálás szerint 174,6%-kal nőtt, az 1970-es szerint pedig 209,5%-kal. Nyilván a 20 000 főnél kisebb városok népessége nőtt meg annyira, hogy átlépték a kategóriahatárt. Az 1970-es évek népessége a 200 és a 10 000 lakosú településeken csökkent, a 10 000 fölöttiekben nőtt. Tulajdonképpen ennek az iránynak a folytatását láthatjuk az 1991-es adatokban, ahol a 20

ezer főnél nagyobb települések lélekszáma nőtt jelentősen, a már korábban említett 500 főnél kisebb aprófalvak újraéledése mellett.

Az igazán új jelenségre a 2001-es adatok figyelmeztetnek, mert kető kivételével a népességnövekedés minden településtípusban megjelent. Az a mozzanat, hogy a legnagyobb mértékben a 2000 és 5000 fő közötti népességgel rendelkező települések lakosainak száma nőtt, azt jelzi, hogy megkezdődött a nagyobb városokból a magasabb életszínvonalúak kiköltözése. Ezt erősíti meg a 100 000 főnél népesebb városok népességcsökkenése is. Mind Pozsony, mind Kassa városa kibocsátó települések lettek. A kiköltözés a városokból a jobb életszínvonalat biztosító élhetőbb vidékre a gazdasági dinamika jele.

11. táblázat A népesség száma és aránya az 1000 és a 10 ezer fős küszöb alatt és fölött Szlovákiában

		1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001
összesen		2 998 239	3 330 885	3 442 317	4 174 050	4 537 285	4 998 168	5 274 335	5 379 455
1000 alatt	fő			1 155 022	1 091 118	1 028 252	852 944	883 327	878 377
1000 fölött				2 287 295	3 082 932	3 509 033	4 145 224	4 391 008	4 501 078
1000 alatt	%			33,6	26,1	22,7	17,1	16,7	16,3
1000 fölött				66,4	73,9	77,3	82,9	83,3	83,7
10 ezer alatt	fő	2 615 200	2 845 561	2 822 557	3 315 603	3 251 290	2 862 229	2 663 043	2 757 868
10 ezer fölött		383 039	485 324	619 760	858 447	1 285 995	2 135 939	2 611 292	2 621 587
10 ezer alatt	%	87,2	85,4	82,0	79,4	71,7	57,3	50,49	51,3
10 ezer fölött		12,8	14,6	18,0	20,6	28,3	42,7	49,51	48,7

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

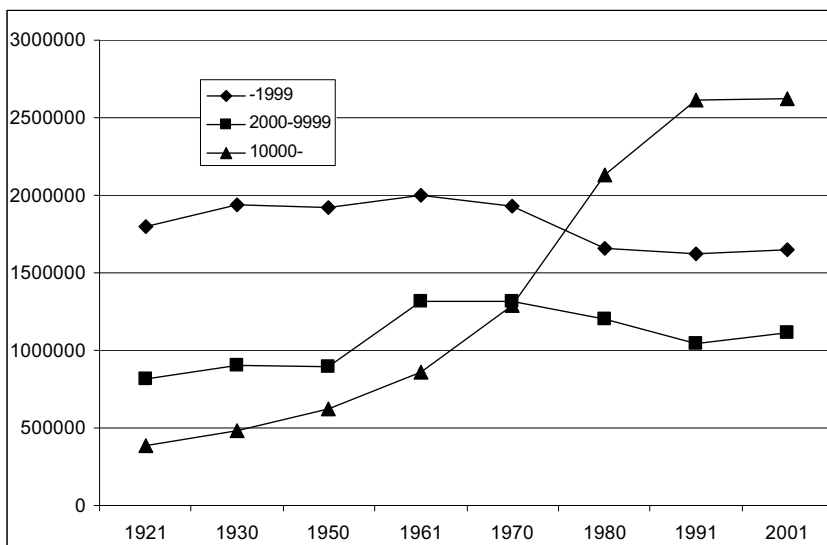
Szlovákia népességének nagyobb része – a sok aprófalva ellenére – az ezer főnél nagyobb településen él (11. táblázat). Az aprófalvakban élő lakosok száma nőtt ugyan a korábbi évekhez képest, azonban arányuk az össznépességen belül tovább csökkent (Slavík 1997). A táblázat két színtéren zajló, de egyirányú folyamatot mutat be. Egyrészt a népesség az 1921-es népszámláláshoz képest 2 998 239 főről a 2001-es népszámlálásig 5 379 455 főre növekedett. Ez a növekedés jelentős, 179,4%-os. A másik folyamat pedig az, hogy ez a növekvő népesség egyre nagyobb településeken él. A városiasodás nyilvánvaló jele, hogy az 1000 fő alatti települések lakossága a több mint egy millióról (1,155.022 fő) jóval egy millió alá (878 377 fő) csökkent az 1950-es adattól 2001-ig. Ez a csökkenés 76,0%-ot jelent. Az 1950-es népszámlálás szerint a több mint 3,4 millió lakos 33,6%-a, míg 2001-ben a több mint 5 millió lakosságnak már csak 16,3%-a élt 1000 fő alatti településen. Erősíti a megállapítást, hogy 1921-ben a népesség 87,2%-a élt 10 ezer főnél kisebb településen, míg 2001-ben már csak 51,3%-a.

12. táblázat A népesség számának változása a három legjellegzetesebb településcsoportban

	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001
-1999	1 802 204	1 942 408	1 923 680	2 001 880	1 933 213	1 657 235	1 620 941	1 645 938
2000-9999	812 996	903 153	898 872	1 313 723	1 318 077	1 204 994	1 042 102	1 111 930
10000-	383 039	485 324	619 760	858 447	1 285 995	2 135 939	2 611 292	2 621 587
Össznépesség	2 998 239	3 330 885	3 442 312	4 174 050	4 537 285	4 998 168	5 274 335	5 379 455
A változás aránya, %		111,1	103,3	121,3	108,7	110,2	105,5	102

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

3. ábra A népesség számának változása a három legjellegzetesebb településcsoportban (fő)

Mind a 12. táblázat, mind a 3. ábra egy újabb településcsoportosítás eredménye alapján mutatja be a népesség elhelyezkedését. A részletes adatokból három településcsoport népességmozgása mutatja a legjellegzetesebb értékeket. A táblázat létszámadatai szerint a 2000 fő alatti települések népessége az 1970-es évekig a két milliós szint körül mozgott, majd ezt követően kezdett el rohamosan csökkenni. A 2000 főnél több és a 10 000 főnél kevesebb lakosú települések népessége lassan növekedett az egy milliós nagyság fölé, míg a 10 000 főnél nagyobb lakosú településeken (ezek mindegyike már város) egyenletes, majd gyorsuló növekedést láthatunk.

A változások menetét az arányváltozások még jobban kidomborítják, mert érzékeltetik a teljes népességnövekedés hatását is (13. táblázat, 4. ábra).

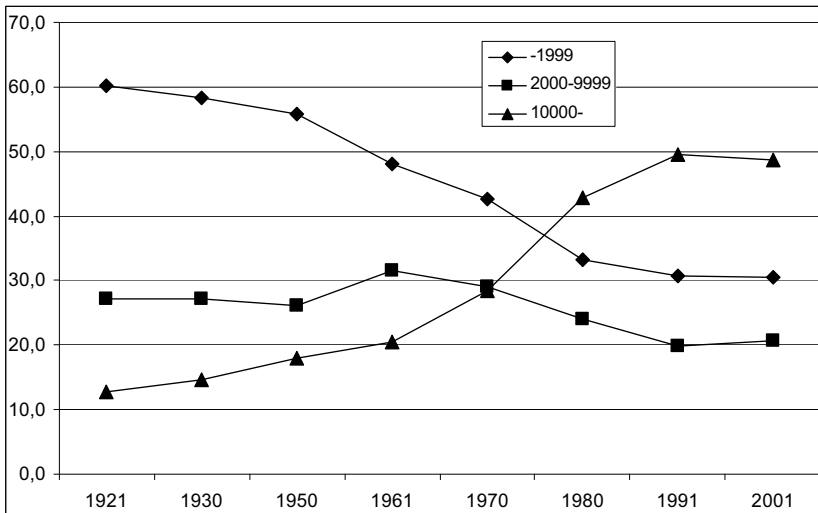
13. táblázat A népesség arányváltozása a három legjellegzetesebb településcsoportban %

	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001
-1999	60,1	58,3	55,9	48,0	42,6	33,2	30,7	30,6
2000-9999	27,1	27,1	26,1	31,5	29,0	24,1	19,8	20,7
10000-	12,8	14,6	18,0	20,6	28,3	42,7	49,5	48,7
Össznépesség	2 99 8239	3 330 885	3 442 312	4 174 050	4 537 285	4 998 168	5 274 335	5 379 455

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A 2000 főnél kevesebb lakosú településeken lakók aránya nyolc évtized alatt megfeleződött, a 2000 és 10 000 közötti lakosságszámú településeken tendenciájában csökkent a lakosság aránya, de 10%-nál kisebb mértékben, és végül a legnagyobb népességmozgás a 10 000 főnél nagyobb településeken zajlott le, mert 12,8%-ról 48,7%-ra nőtt a népesség aránya, miközben az összlakosság száma ugyanezen idő alatt 2 998 239 főről 5 379 455 főre nőtt, ami 179,4%-os növekedést jelent.

4. ábra A népesség arányváltozása a három legjellegzetesebb településcsoportban (%)

Különféle összehasonlítások lehetségesek, de mindegyikből az derül ki, hogy Szlovákia lakosai településeik történetének egyik legfontosabb szakaszát élték át a 20. században településszerkezetük vonatkozásában is. Az évszázadokon át jellemző kistelepülési, döntően falusi és az emellett meglévő kisvárosi településszerkezetet felváltotta a városi településszerkezet, amit kiegészít a megmaradt aprófalusi környezet. Ennek földrajzi elterjedtségét mutatja be a 14. táblázat.

14. táblázat Egy településre jutó népesség kerületenként, 2005

Kerület	Települések száma (db)	A népesség száma a kerületben (fő)	Az egy településre jutó népesség (fő)	A kerületi központ népessége (fő)	A népesség száma a kerületben a központ nélkül (fő)	Az egy településre jutó népesség a központ nélkül (fő)
Pozsonyi	73	599 053	8 206	428 672	170 381	2 366
Nagyszombati	251	550 982	2 195	70 286	480 696	1 923
Trencséni	276	605 503	2 194	57 854	547 649	1 991
Nyitrai	354	713 237	2 015	87 285	625 952	1 773
Zsolnai	315	692 343	2 198	85 400	606 943	1 933
Besztercebányai	516	662 128	1 283	83 056	579 072	1 124
Eperjesi	666	790 321	1 187	92 786	697 535	1 049
Kassai	440	766 213	1 741	236 093	530 120	1 208
Szlovákia összesen:	2 891	5 379 780	1 861	1 141 432	4 238 348	1 470

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A települések földrajzi elhelyezkedése alapján kerületi (kraj) bontásban azt találjuk, hogy a legtöbb kis lélekszámú település, aprófalú az Eperjesi, illetve a Besztercebányai kerületben található. Ezt a képet nem módosítja, ha kiemeljük a nyolc kerületi központot, köztük Pozsonyt és Kassát, a két nagyvárost a számításból, mert ekkor csak annyi történik, hogy habár a Pozsonyi kerület népessége jelentősen kisebb lesz, az egy településre jutó lakosok száma így is 2366 fő, vagyis itt a szlovák átlaghoz képest sűrűn lakott kerülettel találkozunk, benne több várossal. A Kassai kerület esetében is jelentősen lecsökken az egy településre jutó lakosok száma 1208 főre, de még így is alacsonyabb az egy településre jutó népesség mind a Besztercebányai, mind az Eperjesi kerületben.

IV. 2. Szlovákia városszerkezete

A mai Szlovákia városszerkezete döntő mértékben a két világháború között alakult ki. 1910-hez képest 1930-ra majdnem kétszeresére nőtt a városok száma. Ehhez a növekedéshez nem is kellett az évszámok alapján adódó 20 év, mert nem fokozatos fejlődésről, változásról volt szó, hanem az új állam gyors hatalmi döntéséről. Az új államhatalom a közigazgatási rendszer megváltoztatásával törekedett saját hatalmának kifejezésére. Az ekkor létrehozott városállomány ugyan tovább növekedett számszerűen, de az üteme már lassúbb lett, 2001-re sem duplázódott meg a városok száma az 1930-ban kimutatott 77 városhoz képest.

15. táblázat A városok számának és népességének változása 1910 és 2001 között

	1910	1930	1950*	1980	1991	2001
A városok száma, db	39	77	91	84	136	136
A városok népessége, fő	481184	902953	1048219	2205711	2933088	3010162
A népességnövekedés aránya, %	-	187,6	116,1	210,4	133,0	136,5
A városok átlagos népessége, fő	12713	13506	13464	25671	22008	21987

Forrás: KSH Budapest, Štatistický úrad SR, Pozsony

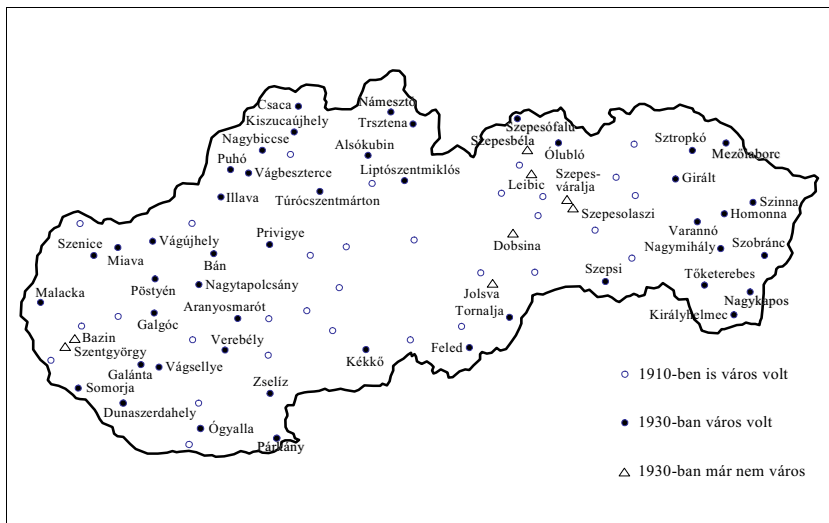
A városállománynak ilyen radikális megváltoztatása az új politikai hatalom államalkotó céljait tükrözte. Saját elképzelései szerint, az addigi hagyományok elvetésével törekedett az új állam új központi helyeinek megteremtéséhez.

A történelmi Felvidéken már a 19. században lezajlottak azok a gazdasági változások, amelyek az évszázadok során kialakult városszerkezetet gyökeresen megváltoztatták. Lehanyaglott a hajdani bányavárosok csillaga az ezüst- és az aranyércvagyon kimerülésével, a vasérc- és a szénlelőhelyek a Gömöri-hegységben szintén kezdtek kimerülni, ennél délebbre, Salgótarján és Ózd-Putnok vidékére húzódtak le ezek a tevékenységek, maguk után vonva a feldolgozóipart is. 1867 és 1918 között a dualista állam megkezdte a Felvidék közigazgatásának átszervezését. A 186 mezőváros közül 40-et rendezett tanácsú, mai kifejezéssel élve járási jogú várossá neveztek ki,

* Az 1950-es adat forrása: *Štatistický lexikon obcí ČSSR 1982*. A város fogalmának törvényi meghatározása csak 1991 óta létezik, ezért a továbbiakban a város statisztikai egységként és nem mint jogi-közigazgatási fogalom szerepel (*Slavík* 2000).

a 24 szabad királyi város közül 19-et megfosztottak ettől a rangjától és megszűntették a 16 szepesi város kiváltságait is (Kocsis 1995).

5. ábra Szlovákia városai 1930-ban

Forrás: Statistisches Handbuch (1932)
Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

Az új csehszlovák hatalom nem volt tekintettel erre a hagyományra. Az új ország keleti felében hat város városi jogállását szüntette meg, miközben egészen keleten, a Kárpátaljának elnevezett tartomány határa mentén 11 települést minősítettek várossá.

A legtöbb várossá nyilvánítás azonban egy képzeletbeli, Pozsonytól északkeletre húzódó tengely mentén történt. Ebben a sávban húsz települést neveztek ki várossnak. Ez a térség „városhiányos” térség volt, másrészt „ősi” szlovák települések adták az új városok javát: Liptószentmiklós, Turócszentmárton, Vágbeszterce, Pöstyén, hogy egy-egy város csoport legnevezetesebb tagját említsem. Ezeket egészítették ki a Kisalföld nagy lélekszámú mezőgazdasági falvaiból kialakított városok mint Dunaszerdahely, Galánta, Vágsellye, Somorja stb. A városhálózat megtervezésekor érezhető volt az a törekvés is, hogy körben a határok mentén legyenek városok. Ez láthatjuk Szenicétől Csacáig (cseh nyelvhatár), Nemesztótól a távoli Mezőlaborcig (lengyel határ), Somorjától Párkányon és Kékkőn át Királyhelmecig (magyar határ).

Az új államhatalom közigazgatási egységeinek megteremtésével, a városoknak ezzel az új hálózatával jelezte látványosan elsősorban a cseh(szlovák) hatalom, hogy itt és most a 20. században egy honfoglalás zajlott le. A honfoglalásnak egy hatalmi-igazgatási körzeteket kijelölő felvonása az államhatárok kiszabása után. Az ezt következő évtizedeknek is ez a honfoglaló cél lesz a politikai tartalma a város-falu viszonylatok változásában, habár a városok számában, de főleg azok funkcióiban komoly változások fognak még lezajlani.

A szlovák közvélemény szívesen emlékezik a világhírű Tomáš Baťa cipőgyárosra, aki amellet, hogy kitűnő üzletember volt, emberbarátként arra törekedett, hogy munkásai, alkalmazottai minél jobb körülmények között éljenek. Ennek jegyében épített lakásokat az általa alapított üzemek köré. 1934-ben megalapította Svit* városát, hogy a gyár dolgozói az üzem közelében élhessenek. Hasonló a története a másik városnak is, azzal a különbséggel, hogy az üzem és a köré épített lakóházak Simony város közigazgatási határán belül épültek, majd 1948-ban, az alapító cipőgyárosra emlékezve a város nevét Baťovanyra változtatták. Ezt a nevet a régi Simony csak 1949-ig viselhette, mert az új kommunista hatalom a burzsoá kapitalista neve helyett sok simonyi lakos szlovák nemzeti felkelésben való részvételéért jutalmul adta az azóta is viselt Partizánske nevet.

IV. 3. A (cseh)szlovák honfoglalás fontosabb lépései

IV. 3. 1. A népszámlálás mint a statisztikai szlovákosítás eszköze

„Csehország tipikus földje volt a nyelvi harcoknak. Sehol Európában nem folytak oly erős küzdelmek egy-egy hivatal vagy utca jelzőtáblájának nyelve körül, és sehol sem pazaroltak el annyi elmét a nyelvi kérdés paragrafusokba öntésére, mint itt.”

Flachbarth (1935)

A két világháború között legfontosabb feladat a városok szlovakizálása volt. A történelmi Magyarországon a városok nyelvi-nemzetiségi összetételénél fontosabb volt a társadalmi összetétel, azaz a polgári foglalkozá-

* A Svit szó a *Slovenské vizkózové továrne* (jelentése: szlovák viszkóza gyár) kifejezés rövidítése, ami egyúttal szójáték is, mert a rövidítés szlovákul fényt, fény sugarat jelent.

soknak, a kulturális sajátosságoknak az egymást kiegészítő jellege. A Felvidék városait jórészt a magyar királyok által betelepített német nemzetiségű lakosok alapították, de évszázadokon keresztül nem a nyelvnek, hanem – különösen a reformáció korától kezdve – a vallásnak volt elsődleges szerepe. A nyelvi nacionalizmus 18., de még inkább 19. századi megjelenésével egy időben a gazdaság szerkezete is megváltozott. A manufaktúrális jellegű tevékenységeket fölváltotta a gyár-típusú termelés. Erre a korszakra esett a gazdasági dinamikának a felgyorsulása, a dualizmus korának gazdasági sikerei, aminek következtében a szervező magyar állam magyar nemzetiségű lakosainak dominanciája alakult ki a Felvidék városaiban is. Így lettek többségi magyar nemzetiségűek ezek a városok, de megőrizték a hosszú történelmi múlt soknemzetiségű jellegét. A Felvidéken a többnyelvűség a magyar, a német és a szlovák nyelv területenként eltérő arányú jelenlétét, használatát jelentette, ami mellett még további nemzetiségek és nyelvi közösségek is megtalálták a helyüket (csehek, lengyelek, ukránok, ruszinok, oroszok, zsidók stb.). Mai kifejezéssel élve igazi multikulturalitás jellemezte városainkat. A többnyelvűség, a sokféle kultúrának a jelenléte, a sokféle munkakultúra, sokféle életmód, a sokféle és folyton változó foglalkozások mind-mind a multikulturalitás bizonyítékai. Az új cseh, tágabban az új csehszlovák hatalom ezt akarta állami eszközökkel megváltoztatni és homogén, egy nyelvű és egy nemzetiségű államot, ezen belül egy nyelvű városokat létrehozni.

A soknyelvűség következménye volt, hogy az itt élők nemzeti hovatartozása meglehetősen bizonytalan volt. Maguk a cseh, illetve szlovák közőírók panaszkodtak a legtöbbit arról a népszámlálások idején, hogy a szlovák öntudat még nem elég erős. Ezért javasolták, hogy az anyanyelvre kell rákérdezni, mivel a megszámolt lakosság egy részének nincs is kellőképpen kikristályosodott nemzetiségi öntudata. Ez volt a nemzetiségi statisztika legismertebb szaktekintélyének, az Állami Statisztikai Hivatal osztályvezetőjének, Antonín Boháčnak a véleménye 1921-ben és 1930-ban is: „A volt magyar Felvidéken, tehát Szlovákiában és Kárpátalján még mindig vannak nemzetiségi szempontból teljes közömbösséget tanúsító falvak” (Idézi: *Popély* 1991, 52, 75). Különösen a vegyes nemzetiségű területeken, a keverék és kétnyelvű lakosság körében nem volt határozott és kifejtett nemzetiségi öntudat. A kettős kötődés miatt legtöbbit nem is tudták eldönteni, milyen nemzetiségűnek vallják magukat, sőt, ezen túl, még kizárólagos anyanyelvet sem tudtak mondani.

Ugyanez érvényes azonban a magyar lakosságra is, elsősorban a vegyesen lakott településeken, a magyar etnikai tömb peremén és a szór-

ványokban. A népszámlálásokat megelőzően hosszú viták és nagy propaganda-hadjáratok zajlottak annak érdekében, hogy magyarnak, németnek vallják magukat a lakosok. Az államhatalom ekkor már megalkotta az első jogfosztó törvényeket. Az 1920-as nyelvtörvény a nemzeti kisebbségek számára 20%-ban állapította meg azt a népességarányt az illető bírósági járás területén, amely alatt már nem lehet a nemzetiség nyelvét használni hivatalosan. A nemzetiségek számára ettől kezdve minden népszámlálás sorsdöntő lett, mert ettől függött, hogy mi lesz a falu, a város hivatalos nyelve. A mindennapok vitáiban, az újságok lapjain „a férfias jellemsszilárdság”, „a síríg tartó hűség” és „a gyáva meghátrálás” vitázott egymással (Idézi: *Popély* 1991, 54).

Ugyanílyen sorsdöntő volt a csehszlovák hatalomnak is, mert győzni akart, erőit akart mutatni. Nem riadt vissza ezért a torzításoktól, a visszaélésektől sem. A leginkább sérelmezett mozzanat a nemzetiségi adatok felvételének gyakorlata volt. A számlálóbiztosok visszaéltek azzal a jogukkal, hogy csak ők tölthették ki az íveket, szemben a cseh országrésszel, ahol a lakos joga volt a válaszok beírása. Magukat a számlálóbiztosokat is úgy válogatták ki, hogy ebben a csatában harcosokként viselkedjenek. Érveik ezt a nemzeti cél szolgálták, amikor győzködték a magyarokat a szlovák nemzetiség vállalására: „ide tőt tisztviselők jönnek, a magyar papot, kántort, tanítót, jegyzőt kidobjuk!” (Idézi: *Popély* 1991, 56).

A két világháború között a népszámlálás ezzel a demográfiai adatgyűjtés semleges eszközéből politikai célokat kiszolgáló hadműveletté, a „statisztikai szlovákosítás” eszközévé vált. A csehszlovák államhatalom mindenáron bizonyítani akarta a csehszlovák nemzetiség többségi jelenlétét az új államban, a kisebbségek politikai pedig arra hívták fel a figyelmet, hogy nyelvi jogokat nyerhetnek, illetve veszíthetnek, ha megtartják, illetve ha föladják nemzetiségüket. Mindez ellentétben áll azzal az idealizált képpel, amelyet a mai szlovák tudományos élet táplál az első csehszlovák köztársaságról. A fentiek nem igazolják azt az állítást, hogy a két világháború között Csehszlovákia a sokszínű (több nyelvű, eltérő vallású) városi népesség türelmes együttélésének volt a modellje (*Bitusiková* 2003).

16. táblázat A három fő nemzetiség száma és belső aránya népszámlálásonként a mai Szlovákia területén

	összes	szlovák	%	magyar	%	német	%	egyéb	%
1910	2 926 824	1 686 712	57,6	896 271	30,6	196 958	6,7	146 883	5,0
1921	2 998 244	1 941 942	64,8	634 827	21,2	139 800	4,7	281 675	9,4
1930	3 329 793	2 224 983	66,8	571 988	17,2	147 507	4,4	385 315	11,6
1950	3 442 317	2 982 524	86,6	354 532	10,3	5 179	0,2	100 082	2,9
1961	4 174 046	3 560 216	85,3	518 782	12,4	6 259	0,1	88 789	2,1
1970	4 537 290	3 878 904	85,5	552 006	12,2	4 760	0,1	101 620	2,2
1980	4 987 853	4 321 139	86,6	559 801	11,2	5 121	0,1	101 792	2,0
1991	5 274 335	4 519 328	85,7	567 296	10,8	n.a.	n.a.	187 711	3,6
2001	5 379 455	4 614 854	85,8	520 528	9,7	5 405	0,1	238 668	4,4

Forrás: *Popély (1991)* és Štatistický úrad SR, Pozsony alapján, saját számítás

17. táblázat A három fő nemzetiség számának és arányának változása az egymást követő népszámlálások adataihoz viszonyítva a mai Szlovákia területén

	összes	%	szlovák	%	magyar	%	német	%	egyéb	%
1910	2 926 824	-	1 686 712	-	896 271	-	196 958	-	146 883	-
1921	2 998 244	102,4	1 941 942	115,1	634 827	70,8	139 800	71,0	281 675	191,8
1930	3 329 793	111,1	2 224 983	114,6	571 988	90,1	147 507	105,5	385 315	136,8
1950	3 442 317	103,4	2 982 524	134,0	354 532	62,0	5 179	3,5	100 082	26,0
1961	4 174 046	121,3	3 560 216	119,4	518 782	146,3	6 259	120,9	88 789	88,7
1970	4 537 290	108,7	3 878 904	109,0	552 006	106,4	4 760	76,1	101 620	114,5
1980	4 987 853	109,9	4 321 139	111,4	559 801	101,4	5 121	107,6	101 792	100,2
1991	5 274 335	105,7	4 519 328	104,6	567 296	101,3	-	-	187 711	184,4
2001	5 379 455	107,9	4 614 854	106,8	520 528	93,0	5 405	105,5	238 668	127,1

Forrás: *Popély (1991)* Štatistický úrad SR, Pozsony alapján, saját számítás

A háború alatt tovább folytatódott a nemzetiségi összetétel módosulása. Az 1938-as bécsi döntés értelmében visszakerült Magyarországhoz a túlnyomórészt magyarok által lakott déli sáv. Innen a betelepült csehek és szlovákok – akik a városok új vezető pozícióit foglalták el, illetve a magyaroktól elkobzott földeken gazdálkodtak telepesekként – fokozatosan visszaáramlottak Csehországba és Szlovákiába. A megmaradt szlovák területen létrejött az új Szlovák Köztársaság. Az új állam azonnal hozzáfogott a szlovákosításhoz. Pozsonyból visszatelepítette a cseh állampolgárokat, megsemmisítő táborokba küldte a zsidókat. A magyarokkal szemben a német szövetségi rendszeren belül nem léphetett fel, pedig a politikai közbeszédnek, újságokban kifejtett véleményeknek tárgya volt a magyarok kitelepítése, elűzése.

A háború után meg is valósult a legdurvább beavatkozás a nemzeti-ségi összetételbe. Az új csehszlovák kormány a győztesek oldalán érkezett vissza és elérkezettnek látta az időt a nemzetiségileg egynemű nemzetállam magalkotására. Ezt tartalmazta a hírhedtté vált 1945-ös kassai kormányprogram. Azzal a hamis indokkal, hogy a magyarok és a németek voltak az okai Csehszlovákia széthullásának, mindent megtettek annak érdekében, hogy kiűzzék a németeket és a magyarokat az országból. Mivel a tömeges kitelepítés módszerét nem engedélyezték a győztes nagyhatalmak, lakosságcserevel, deportálással, és a megfélemlítés változatos eszközeivel törekedtek célt érni. Ennek „eredményességét” a népszámlálási adatok fényesen visszaigazolták. Míg a szlovák nemzeti-ségű népesség aránya az 1910-es 57,6%-os arányról 1930-ra 66,8%-ra nőtt, addig ez az arány 1950-re 86,6%-ra nőtt, miközben a magyarok 30,6%-os aránya 10,3%-ra zuhant. A változás mögött meghúzódó emberi tragédiákról évtizedeken keresztül hallgatni kellett.

Meg kell jegyezni, hogy mindazt, amit az új Csehszlovákiában 1945–48 között a Szlovák Nemzeti Tanács és szervei tettek a magyarság ellen, csírájában és módszerében már megtalálható a szélsőjobboldali Szlovák Állam belügyminiszterének, Alexander Machnak a működésében. Mach kirekesztő antiszemitizmusa mellett magyarellenés is volt. Ő találta ki és hirdette lapjaiban a szlovák-magyar lakosságcsere gondolatát és a magyaroknak Szlovákiából, a szülőföldjükéről való kiűzését a háború kellős közepén (*Szalatnai* 1993, 270).

A népszámlálások közti évtizedekben folyamatosan nőtt Csehszlovákia, illetve 1993 óta Szlovákia népessége. Ezzel párhuzamosan nőtt – többször nagyobb mértékben az országos aránynál – a szlovák nemzeti-ségű lakosság aránya. A magyar nemzetiségűek aránya egészen 1950-es népszámlálásig tragikusan zuhant. Először 1961-ben ért el stabilizálódni látszó nyugvópontot, de 2001-re ez az arány is tovább romlott.

Külön meg kell említeni, hogy a népszámlálási táblázatok *egyéb* kategóriájába új tartalom kapott helyett. Kezdetben a népszámlálási manipulációk egyik eszköze volt, hogy ide sorolták az állampolgárságot nem kapott magyarokat, de 1950-től kezdve kisebb nemzetiségi csoportok tartoztak ide. 1990 után azonban új jelenségek tűntek fel a szlovákiai népességen belül. A cigány nemzetiségű lakosság nagyobb számban mer-te magát önálló nemzetiségnek bevallani, ami 2001-ben közel 90 ezer főt jelentett. A valóságban azonban ennél jóval magasabb a szlovákiai cigányok száma. Megnőtt az egyéb és ismeretlen nemzetiségűek száma is, több mint 65 ezer főt regisztráltak ebben a két kategóriában.

IV. 3. 2. A városok mint a szlovákosítás fellegvái

Az új állam elsőrendű feladatának tekintette, hogy a városlakó magyar többséget szlovák többségre változtassa. Ezt szolgálták többek között a várossá nyilvánítások. Mind a már korábban is létező, mind az újonnan várossá nyilvánított településeken arra törekedtek, hogy minél hamarabb valósuljon meg a közigazgatásban és az állami intézményrendszerben, a közigazgatásban a szlovák nemzetiségű alkalmazottak túlsúlya, illetve kizárólagos többsége. A népszámlálások idején ezért különös gondot fordítottak arra, hogy a városok népességében szlovák túlsúlyt mutassanak ki, ami maga után vonta a visszaélések tömegét. A számlálóbiztosok agresszivitásáról készült sok ezernyi jelentésre a csehszlovák hatalom nem reagált. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint ilyen érvek hangzottak el a számlálóbiztosok részéről, amikor megtagadták a magyar nemzetiség regisztrálását: „aki Kassán született és kassai illetőségű, az nem lehet magyar” (Idézi: *Popély*, 1991, 95).

18. táblázat A nemzetiségi arányok változása Szlovákiában 1910 és 2001 között

		népesség		szlovák		magyar		német	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1910	Városi (39 db)	403 778	12,8	125 449	31,1	200 189	49,6	69 312	17,17
	vidéki	2 762 396	87,2	1 546 779	56,0	935 249	33,9	134 672	4,88
	Σ	3 166 174	100,0	1 672 228	52,8	1 135 438	35,9	203 984	6,44
2001	Városi (136 db)	3 022 106	56,2	2 674 072	88,5	200 611	6,6	3 674	0,12
	vidéki	2 357 349	43,8	1 940 782	82,3	319 917	13,6	1 731	0,07
	Σ	5 379 455	100,0	4 614 854	85,8	520 528	9,7	5 405	0,10

Forrás: KSH Budapest, Štatistický úrad SR, Pozsony

Megjegyzés:

1910: az 1861-es memorandum területe

2001: a mai Szlovákia területe

A 18. táblázat adatai szerint 1910-ben is, és 2001-ben is kb. 200 ezer magyar nemzetiségű lakos élt a Felvidék, illetve a mai Szlovákia városaiban. Van azonban egy óriási különbség a két adat között, ugyanis 1910-ben összesen 39 városban élt 200 ezer magyar nemzetiségű lakos, 2001-ben viszont 136 városban! A számadat azért is rejt tragikus eseményeket, mert a vidéki magyar nemzetiség száma 935 ezerről 319 ezerre csökkent. Ha ehhez a csökkenéshez hozzáképzelnék az ötvenes évek minden kommunista országában „szokásos” eseménysort, a falu-

siak városba űzését (miután elvették földjüket, házukat), akkor a kitelepítések, deportálások, lakosságcsere, kivégzések, kiutasítások szörnyűségeit számba véve valóságos etnikai tisztogatásról tanúskodnak a számok.

A szlovák nemzetiségű lakosok 1910-es 31,1%-os városi aránya 2001-re 88,5%-ra emelkedett. Ezalatt a 90 év alatt a városok száma és népessége is tetemesen megnőtt. 1910-ben összesen 403 ezer városlakó volt a korabeli Felvidéken, 2001-ben pedig több mint 3 millió városi lakos Szlovákiában. A nemzetiségi arányokat tekintve az 1910-es közel 50%-os magyar többségű városi népesség, amely valójában sok nemzetiség együttélését jelentette, 2001-re közel 90%-ban szlovák nemzetiségű lett. A városokban összességében alig 10% képviselte a korábban bő 50%-os más nemzetiséget. Pontosabb, ha úgy fogalmazunk, az elfogadó/befogadó magyar dominanciát felváltotta a kirekesztő, asszimilációt megkövetelő szlovák hegemonia.

19. táblázat A nemzetiség és az anyanyelv közötti eltérés a városokban a 2001-es népszámlálás szerint

	Nemzetiség fő	Anyanyelv fő	%
ruszin	12 052	23 804	197,51
nem válaszolt	39 280	47 924	122,01
német	3 673	4 405	119,93
magyar	200 617	226 837	113,07
horvát	829	911	109,89
cseh	34 377	37 257	108,38
lengyel	1 845	1 896	102,76
összes	3 022 106	3 022 106	100,00
szlovák	2 674 069	2 629 657	98,34
cigány	38 532	37 258	96,69
szerb	379	359	94,72
ukrán	7 178	5 398	75,20
egyéb	9 275	6 400	69,00

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A csehszlovák népszámlálások statisztikai trükkjei révén 1910-hez képest rohamosan csökkent a magyar nemzetiségű lakosság száma az új államban, szemben a „csehszlovák”-nak mondott uralkodó nemzettel. Ezekben az években a félelem miatt vált el egymástól a statisztikai felmérésekben, népszámlálásokban a nemzetiséget megadó számadat az anyanyelvet rögzítő számadattól (19. táblázat). A következményektől tartva sokan nem merték vállalni az anyanyelvükből következő nemzetiséget, ezért a domináns nemzet, a szlovák nemzetiség bejelölésével éltek.

A két adatsor különbségének azóta újabb okai is keletkeztek, de a különbség a két adatsor között máig beszédes. Különösen erős a különbség napjainkban a ruszinok vállalt anyanyelve és legfeljebb fele akkora mértékben vállalt nemzetisége között.

A városok mint közigazgatási központok is áldozatai, illetve hordozói lettek a nyelvi küzdelemnek. A korábbi törvényhatósági jogú városokat, Komáromot és Selmecbányát előbb községgé fokozták le, majd újból várossá nyilvánították, de most már többletjogok és fejlesztési szándék nélkül.

A közigazgatás sűrű átszervezésének is elsősorban nyelvi/nemzetiségi céljai voltak. A korábbi megyeszékhelyek helyett új városok lettek az közigazgatási székhelyek központjai. Az 1923-ban létrehozott ún. nagymegyes rendszerben csak 6 város lett megyeszékhely: Pozsony és Kassa, valamint Nyitra, Turócszentmárton, Zólyom (Besztercebánya helyett), Liptószentmiklós.

20. táblázat Szlovákok és magyarok a 30 ezer főnél nagyobb lélekszámú városokban, 2001

	Szlovák fő	Magyar fő	Összes fő	Magyar %	Egyéb %
Pozsony	391 761	16 451	428 672	3,84	4,77
Kassa	210 340	8 940	236 093	3,79	7,12
Eperjes	86 910	208	92 786	0,22	6,11
Nyitra	83 285	1 489	87 285	1,71	2,88
Zsolna	82 750	106	85 400	0,12	2,98
Besztercebánya	78 690	446	83 056	0,54	4,72
Nagyszombat	68 099	148	70 286	0,21	2,90
Turócszentmárton	57 072	144	60 133	0,24	4,85
Trencsén	55 131	164	57 854	0,28	4,42
Poprád	52 868	131	56 157	0,23	5,62
Privigye	51 319	255	53 097	0,48	2,87
Zólyom	41 980	218	43 789	0,50	3,63
Vágbeszterce	41 796	40	42 773	0,09	2,19
Érsekújvár	29 446	11 632	42 262	27,52	2,80
Nagymihály	37 777	132	39 948	0,33	5,10
Igló	36 924	65	39 193	0,17	5,62
Komárom	12 960	22 452	37 366	60,09	5,23
Léva	30 997	4 469	36 538	12,23	2,93
Homonna	30 867	69	35 157	0,20	12,01
Bártfa	30 346	48	33 247	0,14	8,58
Liptószentmiklós	31 049	91	33 007	0,28	5,66
Póstyén	29 475	84	30 606	0,27	3,42
Rózahegy	29 394	41	30 417	0,13	3,23
Összesen	1 601 236	67 823	1 755 122	3,86	4,90
átlag	69 619	2949	76 310	4,94	4,77

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A nyelvi-nemzetiségi küzdelem vetése már a kommunizmus évtizedeiben beérett, a magyar nemzetiségű lakosok aránya a népességen belül 10% körüli szintre süllyedt, a 2001-es népszámlálás idején Szlovákia népességének csak 9,7%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A városokon belül az arány még alacsonyabb, 6,6% volt.

A városokat is csoportosíthatjuk, mert ha nagyság szerint elkülönítjük a nagyvárosokat, akkor bennük igen alacsony arányban találunk magyar lakosokat (20. táblázat). Különösen a kerületi központtá lett székhelyeken találunk kevés magyart. Pozsony 31 ezres magyar népessége 16 ezerre csökkent, Kassa 33 ezres magyar népessége 8940 főre süllyedt. Nyitra és Nagyszombat úgy lettek a közigazgatásilag szándékosan ketté osztott Mátyusföld központjai, hogy a kerületük déli felében többségi lakos magyarok aránya bennük, a központokban 1,71%, illetve 0,21%. Komárom mint hajdani nagy város népessége az eltelt évtizedek alatt alig emelkedett, az 1910-es 19 391 főről 2001-re 37 366 fős várossá nőtt csak. A városok megoszlásában azonban sokkal döntőbb tényező a földrajzi elhelyezkedés, mert Komárom mellett Kassa és Pozsony is a déli, magyar szlovák határ menti városoknak minősülnek, Léva és Érsekújvár viszont a magyar-szlovák nyelvhatárhoz közel fekvő városok.

Külön figyelemre méltó az egyéb nemzetiségi kategória magas aránya. Míg a 20. táblázatban bemutatott nagyvárosok magyar népessége 3,86%-os, addig ugyanezen városokban az egyéb népesség aránya 4,90%-os. Közülük legnagyobb számban a csehek szerepelnek (23 298 fő), őket követik 15 685 fővel a cigányok, 5879 fővel a ruszinok. Túl sokan vannak a városokban, akik egyszerűen nem válaszoltak erre a kérdésre (24847 fő).

A földrajzi elhelyezkedés és a városi népesség nagysága és nemzetiségi összetétele közötti összefüggésre mutat rá a 21. táblázat.

21. táblázat 10%-nál nagyobb magyar nemzetiséggel rendelkező városok, 2001

	Szlovák fő	Magyar fő	Összes fő	Magyar %	Egyéb %
Nagymegyer	1 226	7 705	9 113	84,55	2,00
Gúta	1 890	8 742	10 823	80,77	1,76
Dunaszerdahely	3 588	18 756	23 519	79,75	5,00
Királyhelmec	1 515	6 179	8 031	76,94	4,20
Párkány	3 294	8 048	11 708	68,74	3,13
Somorja	3 760	8 091	12 143	66,63	2,40
Fülek	3 079	6 568	10 198	64,40	5,40
Ipolyság	2 787	5 015	8 061	62,21	3,21
Tornalja	2 432	5 076	8 169	62,14	8,09
Tiszacsernyő	1 554	2 792	4 645	60,11	6,44
Komárom	12 960	22 452	37 366	60,09	5,23
Nagykapos	3 506	5 561	9 760	56,98	7,10
Zseliz	3 543	3 855	7 522	51,25	1,65
Ógyalla	3 711	4 092	8 153	50,19	4,29
Szepsi	4 847	4 158	9 525	43,65	5,46
Diószeg	3 614	2 340	6 078	38,50	2,04
Galánta	9 877	6 022	16 365	36,80	2,85
Rimaszombat	14 873	8 846	25 088	35,26	5,46
Érsekújvár	29 446	11 632	42 262	27,52	2,80
Rozsnyó	13 343	5 162	19 261	26,80	3,93
Szenc	10 970	3 246	14 673	22,12	3,11
Vágsellye	19 583	4 392	24 564	17,88	2,40
Losonc	23 127	3 713	28 332	13,11	5,27
Léva	30 997	4 469	36 538	12,23	2,93
Összesen	209 522	166 912	391 897	42,59	3,95
Átlag:	8 730	6 955	16 329	49,94	4,01

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A legjellegzetesebb táblázathoz érkezünk.

Minden olyan város szerepel a 21. táblázatban, amelynek a népességében a magyarok aránya meghaladja a 10%-ot. Az első észrevételünk az lehet, hogy ezek a városok mind Szlovákia déli részén helyezkednek el. A másik észrevételünk az lehet, hogy mindegyik a magyar nyelvhatárhoz közel, vagy azon belül található, többségük a magyar-szlovák határ menti városöv része. Továbbá meg kell jegyeznünk, hogy míg Szlovákia legnépesebb településcsoportjához a 20–50 ezer fő közötti városok tartoznak, addig a magyarok által 10%-nál nagyobb arányban lakott városok közül ebbe a kategóriába csak 7 város, a sokkal kevésbé fajsúlyos 20 ezer fő alatti kategóriába pedig 17 város tartozik. Habár ezekben a városokban lakik a városlakó magyarok többsége, sőt ezek a városok adják

a magyar nemzetiségű déli sáv városait, mégis, a szlovák nemzetiségűek aránya 63,46%, szemben a magyarok 42,59%-ával.

Ezekben a városokban is magas az egyéb nemzetiségűek aránya, közülük a legmagasabb a cigány nemzetiségűek száma (6032 fő), őket követik a csehek (2841 fő), az ukránok (296 fő). Itt is magas a választ nem adók száma, 5001 fő.

A két tábla (20. és 21. táblák) kitüntetett fontossága abban is megmutatkozik, hogy rávilágít, a szlovák honfoglalás műve sikeresen teljesült. Az új ország súlyponti városai és a hajdani Magyarország Felvidéken elhelyezkedő súlyponti városai teljesen új mintázatot képviselnek. A földrajzi eltérés – a délre futó folyók középső és északi völgyeiben helyezkednek el azok a városok, amelyek az új államban központi szerepet kaptak – tartalmi eltérést takar. Az 1918 után fejlődésnek indult, szándékos fejlesztéssel az első szakaszban politikai (1918–1945), a másodikban ipari (1945–1989), a harmadik napjainkban is tartó szakaszban (1989–) szolgáltató, üzleti, a modernizációt képviselő, magasan képzett szakemberekkel telített városok alkotják az új ország új városszerkezetét. Ez az új városhálózat gyakorol vonzást a távolabb fekvő, elsősorban a hosszú déli határ mentén fekvő, jóval fejletlenebb, gazdasági szerepüket illetően sokadlagos fontosságú városokra, és ezek az új városok gyakorolnak vonzást az ország középső és keleti elmaradott részein fekvő településekre, városokra is. Ez a földrajzi elkülönülés, ez a városszerkezeti elkülönülés régiós elkülönülést bizonyít. Létrejöttek fejlett és létrejöttek hátrányos helyzetű régiók az országban, amely regionális tagoltság már az új országban, az új városszerkezet talaján alakult ki. A jelenlegi súlyponti városok biztosítják a vonzást, az emberek, a munkavállalóak, a tőke áramlási irányát. Pozsony és Kassa végpontjain lévén ennek az új városszerkezeti ívnek, részben indítói, szervezői, vonzást kibocsátó központjai az új városszerkezetnek, részben magukban rejtik és gyakorolják is már saját vonzerejük más országok felé sugárzását.

Az ország régióvá fejlesztése sikerrel járt.

IV.3.3. A gazdaság cseh érdekek alá rendelése

Az államfordulat elszakította a Felvidéket addigi gazdasági kapcsolataitól. Az új hatalom a szlovákiai gazdasági életet új piacok, a Morván túli országrészek felé fordította. Viszont nem tett semmit azért, hogy a 19. századra kialakult peremhelyzetét, elmaradott gazdaságát megvédje az erős cseh gazdaság versenyétől. Emiatt az erős cseh-morva-sziléziai tő-

kével szemben alulmaradt a szlovák és a kárpátaljai tartomány. Ezt az alárendelt helyzetet mind a korabeli magyar (Polyánszky 1939, 151–166), mind a későbbi marxista csehszlovák gazdaságtörténet erős szavakkal bírálta (Kazimour 1981, 55–60).

Amikor a 19. században az acéltermelésben a kokszyártás kezdte a fűtőanyagot adni, a gömöri barnaszénbányák jelentősége elveszett. A Tiszolcon bányászott nyersvasat ekkor kezdték a Felső-Garam völgyébe, Lopérre (Podbrezová) szállítani, ahol a korabeli Magyarország legnagyobb vashengerműje épült fel a besztercebányai-breznóbányai vasútvonal megépülését követően. Az 1920-as években a közép-szlovákiai ipari körzetet az üzemek jelentős részének bezárásával a cseh tőke felszámolta. A korompai munkássztrájk alkalmával itt lőttek először szlovák vasmunkásokra cseh katonák. Szlovákiában 200 vállalatot számoltak fel. A gyárak számának csökkenése mellett ennél nagyobb arányú volt a foglalkoztatottak számának csökkenése.

A Felvidéken az 1910. évi összeírás során 83 596 vállalatot írtak össze 160 256 foglalkoztatottal. Az új állam szlovák tartományában azonban erősen visszaesett a termelés és a foglalkoztatás, az üzemek csak kivételes esetekben működtek teljes kapacitással. Voltak ágazatok, ahol alig 10%-os volt a kihasznált teljesítmény. A szlovákiai vasércbányászat kétharmadára, a mangánércbányászat egyharmadára esett vissza. Az 1921-ben működő öt kohóból a következő évben már négy leállt. A legfejlettebb iparág, a faipar teljesen tönkrement, csak nyersfát szállítottak külföldre. 1923-ban az ipari foglalkoztatottak száma a háború előtti színvonal felére esett vissza, 1930-ban emelkedett 92 200-ra. Újból megnőtt a kivándorlók száma. A polgári Csehszlovákia idején 220 ezer fő vándorolt ki Szlovákiából.

A háborús évek után megtartották a monarchiában bevezetett kötött gazdálkodást. Gabonahivatalt szerveztek, szövetkezeti kényszerközpontot hoztak létre Pozsony székhellyel, amely szervezet fokozatosan átvette a szövetkezetek ellenőrzésének jogát. Adó- és illetékkedvezményt csak az ide tartozó szövetkezetek élvezhettek.

A vasúti tarifarendszert úgy szabályozták, hogy Csehországból olcsóbb volt a keleti országrész felé szállítani, viszont a szlovák tartományból 50%-kal drágább volt a szállítás díja Csehországba. A cseh áruházak versenyét nem tudták állni a szlovák boltok. A cseh nagyipar elárúsítóhelyeket hozott létre minden centrumban. A hitelt Csehországban 8%-os kamat terhelte, Szlovákiában 10–14%-os. A szlovákiai bankok jó részét a cseh bankok felvásárolták, magukba olvasztották. A 30 magyar pénzín-

tézetből csak 7 maradt meg. 1934-ben gabonamonopóliumot vezettek be, ami az árakat maximalizálta. A hitelfelvételeket úgy szabályozták, hogy a szlovákiai gazdák eladósodjanak.

A szlovák tartomány hátrányos helyzetét érzékelteti a 22. táblázat, amely az ipari üzemek létszámkategóriái alapján mutatja be a korabeli Csehszlovákia területének regionális különbségeit. A cseh-morva-sziléziai tartományok adták az összes üzem 84,3%-át, szemben a szlovák és a kárpátalji üzemekkel, amelyek csak a fennmaradó 15,7%-ot biztosították. Ez a különbség jól érzékelteti a Cseh- és Morvaország, valamint az új szerzemény, Szlovákia közti gazdasági különbséget. Az adatokból az is kiolvasható, hogy különösen a nagyobb létszámú üzemek száma és aránya, illetve ennek megfelelően gazdasági ereje volt különösen nagy Csehországban.

22. táblázat Az üzemek száma Csehszlovákia tartományaiban 1930-ban létszámkategóriák szerint (%)

Üzemméret fő	Csehország	Morvaország és Szilézia	Szlovákia	Kárpátalja
1–5	59,3	24,7	13,6	2,4
6–19	62,3	24,2	12,0	1,6
20–49	67,0	23,8	8,4	0,7
50–199	65,8	25,1	8,0	1,1
200–	63,4	27,3	8,5	0,8
összes	59,6	24,7	13,4	2,3
	84,3		15,7	

Forrás: Statistisches Handbuch (1932)

A csehszlovák szakirodalomban kárhóztatott, mert magyar érdekeket szolgáló észak-déli közlekedési szerkezet megváltoztatása a két világháború között nem valósult meg. A vasúthálózat hossza 1926–35 között 49 km-rel bővült (3403 km-re), az országutak hossza 271 km-rel (14 577 km-re).

Az ipar szerkezete 1936 után módosult, mert az ipari vállalatokat átsorolták a hadiiparba. A gyárépítés ettől kezdve katonai érdekeket szolgált. A védhetőségre hivatkozva a Vág folyó völgyében kezdték építeni az új üzemeket.

Mindezek miatt állíthatjuk, hogy a polgári Csehszlovákia szlovák tartományában a két világháború között nem a gazdaság volt a városképző erő, hanem a szlovák nemzeti cél megvalósítása.

IV.4. Az első önálló szlovák állam szerepe a városépítésben

A háborús körülmények a szlovák gazdaság gyors felvirágzását hozták, aminek fontos politikai oka volt. Németország a megalakult új állam példáján akarta bizonyítani, hogy a kis nemzeteknek is van jövője a német Európában. Ennek érdekében támogatta a gazdaság fölélnkülését, aminek következtében az ipari termelés és vele a foglalkoztatás nőtt. 1944-ben már 174 ezer fő dolgozott az iparban, de főleg kivitelre, azaz háborús célokra. Megnőttek a közületi beruházások is. Hat vízierőmű építését kezdték meg, árrammal láttak el több száz községet. A cseh tőkések helyett fokozatosan a német tőke vette át az ipari vállalatokat, bankokat. Ekkor lett teljes körűen először főváros Pozsony.

IV.4.1. Pozsony, a régi-új főváros

(Cseh)szlovákia fővárosa – rövid tétovázás után – Pozsony lett. Fővárossá történő kijelölésének több oka volt.

Pozsony a történelmi Magyarországnak gazdasági értelemben fontos városa volt, mert a Habsburg Birodalom fővárosának, Bécsnek a közelében épült. Az áruszállítást megkönnyítette a Duna mint hajózható folyó. Mindezek kitűnő lehetőségeket biztosított a kereskedelem számára. Ezek a szempontok is hozzájárultak, hogy a török hódoltság terjedésével jelentősége egyre nőtt, olyannyira, hogy Buda fenyegetettsége miatt a magyar országgyűlés 1536-tól ide tette át székhelyét. Az ideiglenes főváros szerepét 300 éven keresztül, 1848-ig töltötte be a város, ami maga után vonta, hogy a közigazgatás országos jelentőségű központjai itt épültek ki, hogy a rendi országgyűlés jómódú tagjai itt emelték palotáikat abból a célból, hogy a politikailag aktív időszakokban legyen hol lakniuk. Az arisztokrácia társasági életének központja, és – a kor sajátosságait figyelembe véve – egyúttal a kulturális élet központja is lett a város. Az épületállomány, a városi szolgáltatások minősége tehát olyan magas színvonalúvá fejlődött az évszázadok folyamán, amely önmagában indokolta, hogy fővárosnak minősítse az új csehszlovák hatalom.

Az új hatalom, ha valóban egy nemzeti, a szlovák hagyományoknak kifejezetten megfelelő várost akart volna fővárossá fejleszteni, akkor arra is lett volna mód. A szlovák történelmi emlékezet szerint a Táttra közelében lévő települések között inkább található volt ennek a feltételnek jobban megfelelő várost. Az első fejedelmi székhely, Nyitra mellett szóba jött Liptószentmiklós, Turócszentmárton is, de Besztercebánya is al-

kalmassá lett volna ennek a feladatnak a teljesítésére, különösen ha a közeli Zólyommal való összenövését is magunk elé képzeljük. Ezek a városok, amellett, hogy a szlovák nyelvi-nemzeti múlt, a szlovák politika és kultúra nagy tekintélyű központi helyei voltak, épp az ország földrajzi értelemben vett közepén feküdtek (Nyitra kivételével), tehát inkább tudták volna központi szerepüket rásugározni a körülöttük elterülő országra, szemben Pozsonnyal, amely excentrikusan, az ország nyugati szélén, annak is az osztrák határhoz közeli „sarkában” fekszik. Még azt is megemlíthetjük, hogy a szlovák nemzeti öntudat ébredésének, megerősödésének, irodalmi-politikai kifejeződésének volt még egy fontos központja, mégpedig Buda városa. A frissen győztes hatalom azonban nem akart lemondani annak a dicsőségéről, hogy az ellenfél hajdani, habár csak ideiglenes fővárosát, benne a királyi várat, a koronázó templomot közigazgatási értelemben átveszi, azaz győzelmesen beletelepel.

Politikai okokból lett tehát főváros Pozsony, mert nem volt a szlovákok kulturális és politikai központja. Olyannyira nem, hogy még elfogadott szlovák neve sem volt. Leginkább a német Pressburg nyomán Prešporok szót használták. 1918 októberétől a szlovák sajtó a Wilsonovo mesto (Wilsonváros) nevet népszerűsítette, és 1919 márciusában adta a csehszlovák hatalom a „Bratislava” nevet. Habár az új állam Magyarországtól leszakított részén valóban Pozsony volt a legnagyobb város,

* A pozsonyi Várhegyen álló 9. századi szláv földvár a 9. század végén a keleti frank hűbéres *Breszlav* (*Braszlav*) pannóniai szláv hercegé lett. Az ő nevét őrzi a város német Pressburg (ez a szláv *Braslav* személynév és a német *burg* (=vár) főnév összetétele), illetve az 1919-ig használt szlovák Prešporok elnevezés. A honfoglaló magyarok 902 körül vették birtokba. 907-ben a *Brasla-vespruchnak*, illetve *Brezalauspruchnak* nevezett vára alatti csatában döntő vereséget mértek a Pannónia visszafoglalására indított bajor seregre. Ez Pozsony első írásos említése. Magyar és latin nevét valószínűleg *Poson* nevű várispánjáról kapta. Mai hivatalos neve 1837-ben keletkezett úgy, hogy P.J. Šafárik szlovák történész, régész tévesen rekonstruálta a város régi nevét, azt hitte hogy az nem a *Braslav*, hanem a *Bratislav* névből származik. (Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai, 1980)

1536-tól a Habsburg-uralom alá került királyi Magyarország fővárosa. 1848-ig itt tartották az országgyűléseket. 1563–1830 között a Szent Márton székesegyházban koronázták a magyar királyokat. 1552–1783 között a vár délnyugati tornyában őrizték a Szent Koronát. (Magyar *Nagylexikon*. Budapest, 2002. 15. kötet.)

sem mérete, sem politikai-közigazgatási szerepe nem tette igazi fővárossá, de még nagyvárossá sem Bécshez, Budapesthez, Prágához, de még Brünnhöz viszonyítva sem (*Miháliková* 2006).

Pozsonyhoz hasonlóan a közeli Bécs is excentrikus fekvésű. Bécs naggyá válásához a Habsburg-család politikai szerepvállalása járult hozzá a Német-Római Birodalomban, illetve Magyarországon. Fokozatosan európai jelentőségű birodalmi központ lett. Ausztria 1918-as felbomlásával földrajzi fekvése hátrányossá vált, mert túlságosan keleti a fekvése. A második világháború után a vasfüggönyt közvetlenül mellette húzták fel. Ez a hátrány 1990 és különösen Ausztria Európai Unió tagsága (1995), majd a volt kommunista országok európai uniós csatlakozása után (2004) előnyvé válhat, amennyiben újból kelet felé irányuló gazdasági és politikai tevékenységet fog folytatni. Bécs excentrikus fekvését Ausztria szempontjából az is menti, hogy maga az ország nyugat felé terül el, útban a fejlett német, olasz és svájci területek felé. Ezzel szemben habár Pozsony nyugati fekvését kedvezőnek mondhatjuk, kedvezőtlen az, hogy maga az országtest kelet felé nyúlik, egyre kevésbe dinamikus tereken át. Nincs Pozsony számára kedvező vonzás kelet felé.

Az új csehszlovák hatalom a királyi városnak az épületeiben kifejeződő hatalmi jelképein túl nem vette át, sőt elutasította a város sajátos identitását, a pozsonyiságot. Ennek összetevője volt a soknyelvűség, sőt ami még ennél is fontosabb, többféle kultúra együttes jelenléte. A történelmi Magyarország sok városa, köztük különösen a Felvidék városai sok nemzetiségűek, sok nyelvűek voltak. Többségük sajátos, még a közép-korban kivívott, folyamatosan fejlesztett, finomított önállósággal rendelkezett, ehhez igazodó belső városi rendtartással, szokásokkal. A nyelvi hovatartozást meghaladóan a helyi identitásnak kiemelt szerepe volt ezekben a városokban. Szepesi szásznak, kassai polgárnak, pozsonyinak lenni mind más és más minőséget jelentett, mert a társadalmi együttélés szabályai nem a nyelvi hovatartozás mentén formálódtak. Vagyis a Felvidék városaiban a történelem hosszú évszázadai során, egészen 1918-ig a társadalmi és politikai jogok és kötelességek nem a nyelvi hovatartozás arányain múltak.

Pozsony nevének Bratislavára változtatása a két világháború között szimbolikus foglalatást jelentett.

Pozsony nemzetiségi viszonyainak megváltozása kezdetben két módon történt. Egyrészt a betelepülő cseh tisztviselők és szlovák falusi lakosok növelték a szláv – korbelti kifejezéssel – a csehszlovák elem létszámnövekedését. Másrészt a népszámlálások visszaélései voltak hivat-

va bizonyítani a nem szláv népek arányának csökkenését. Így süllyedt az 1930-as népszámlálás tanúsága szerint a pozsonyi magyar nemzetiségű lakosság számaránya 20% alá, aminek következtében a pozsonyi városi képviselőtestület 1933-ban megtartott rendkívüli ülésén szótöbbséggel elfogadták a magyarság nyelvhasználati jogának megszüntetését kimondó határozatot. Ekkor a karzaton helyet foglaló szlovák ifjúság örömrivalgásban tört ki és a magyar kisebbség nyelvi jogainak megvonása fölött érzett örömében harsány magyarelles demonstrációt rendezett a pozsonyi utcákon. Teljesült nagy álmuk: a hagyományosan német és magyar jellegű Pozsonyban a csehszlovák elem elérte az abszolút többséget (*Popély* 1991, 109).

Az 1939-ben alakult Szlovák Állam már megkezdte a nyelvi-nemzetiségi arányok erőszakos megváltoztatását. Először a cseh lakosokat üzték el, aztán a város nagy létszámú zsidó közösségét semmisítették meg. Pozsony az 1939 és 1945 között létezett első független Szlovák Állam idején volt hat éven át először és teljes jogkörben Szlovákia fővárosa. Itt hozták létre az elnök, a kormány, a parlament, a Szlovák Nemzeti Bank és a külképviseletek székhelyeit. A „politikailag rendkívül problematikus” uralom alatt – hogy a szlovák politikailag korrekt kifejezést használjam – rögzült a szlovákok tudatában, hogy ez a fővárosuk, ez az igazi központjuk. A csatlós rezsim bukása után is megmaradt a városnak ez az egyelőre képzeletbeli szerepe, aminek a beteljesüléséhez várták a megfelelő történelmi pillanatot.

1945 után a győztesek mellett felbukkanó és magát polgárinak minősítő csehszlovák hatalom a kollektív felelősség elvét meghirdetve a németeket és a magyarokat tette felelőssé Csehszlovákia felbomlásáért. A Beneš-dekrétumokra hivatkozva üzték ki őket a városból és deportálással, lakosságcserével az országból is. Az 1948-as kommunista hatalomátvétel után a „burzsoának” minősített személyeket, családokat üldözték el a városból vagyonuktól való gondos megfosztásuk után. A más nemzetiségűek elűldözésével párhuzamosan, 1919-től kezdve folyamatos volt viszont a szlovákok beáramlása, beköltözése a városba, akik fokozatosan átvették a közigazgatási-igazgatási-vezetői állásokat (a magyaroktól), a gazdasági egységeket, a boltokat, az üzemeket (a zsidóktól és a németektől).

A város hatalmi helyzete, fővárosként való elfogadása, jogi-közigazgatási-politikai súlya meglehetősen változó volt, hiszen igazából Csehszlovákia fővárosa Prága volt. Az új állam létrehozása, megszervezése cseh irányítással történt, a feladatok megtervezése, kivitelezése közpon-

tosítást igényelt. Ez maga után vonta Pozsony háttérbe szorítását. Habár az új állam megalakulásakor Pozsonyt szlovák fővárosként kezelték, ide tették a teljhatalmú szlovák miniszter, tulajdonképpen prágai kormánybiztos székhelyét, mégis fokozatosan elvették jogköreit és 1927-re már csak kerületi hivatali székhely lett a város. Nem változott ez a helyzet a háború után sem, mert az 1960-as években ugyan ide telepítettek bizonyos hivatalokat, de tényleges politikai befolyásolási, döntési lehetőség nélkül. Az 1968-ban létrehozott föderáció szlovák fővárosa is Pozsony lett, ide helyezték a szlovák kormányt, a minisztériumokat, a parlamentet, de a „normalizációnak” nevezett következő három év során elvették tényleges jogköreit és a prágai utasítások közvetítőjévé vált.

A kommunizmus negyven éve sok vonatkozásban hátrányos volt Pozsonyra mint városra nézve is. Hasonlóan a többi volt kommunista ország fővárosához, Pozsony városa is a funkcionális és fizikai leromlottság állapotába került. A város hagyományos negyedeit, különösen történelmi belvárosát elhanyagolták, pusztulásra ítélték. Az iparosítással egyoldalúvá tették gazdasági életét. Az is csak a kor dühödt iparfejlesztésével magyarázható, hogy egy főváros közvetlen közelébe telepítették a szlovák ország rész legnagyobb olajfeldolgozóját. A hatalmas, szocialistának nevezett, azaz Berlinton Vlagyivosztokig egyforma lakótelepek fölépítésével súlyosan megsérült a város sajátos arculata. Tipikus szocialista város lett Pozsony.

IV.5. A (cseh)szlovák városépítés

IV.5.1. A városok mint az ipar fellegvárai

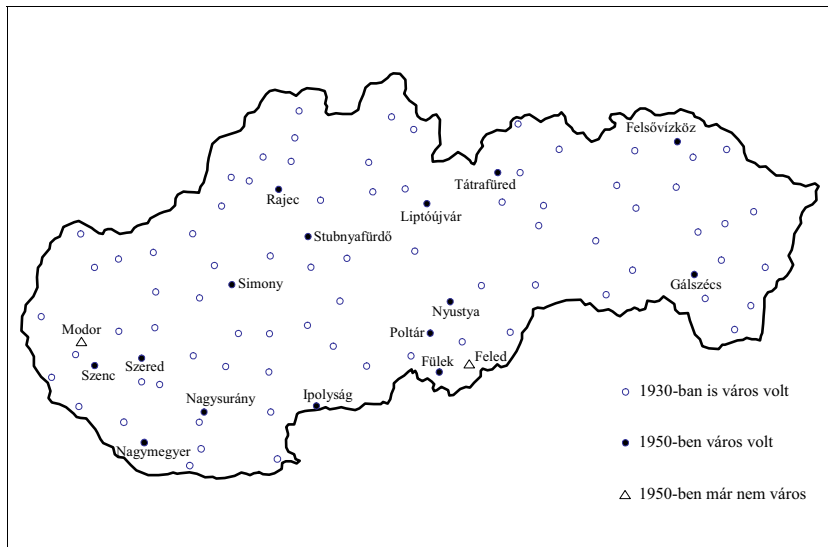
Csehszlovákiában – hasonlóan a többi szovjetek által megszállt, vagy szovjet érdekszférába került országhoz – 1948-tól új politikai rendszert vezettek be. Szovjet szemszögből ezeknek az országoknak az volt a geopolitikai szerepe, hogy a Szovjetuniót védjék az esetleges imperialista támadástól, illetve kiinduló pontjai legyenek a szovjetek világuralmi tervei-nek, amit a „Világ proletárjai egyesüljete!” jelszóval takartak. Ennek je-gyében kényszerült minden kommunista párturalom alatt álló ország ké-szűlni a harmadik világháborúra, ennek megfelelően a gazdaságban az iparosításba fektették a legtöbb erőt. Az iparosításnak ez az erőltetett, államhatalmi eszközökkel kicsikart fejlesztése megváltoztatta a gazda-ság ágazati szerkezetét, és alapvetően befolyásolta a települések, ezen belül a városok szerepét.

Az ipar, az ipari termelés, az ipari üzemek telepítése városképző erővé vált. Elsősorban a már meglévő városokat iparosították, mert az új ideológia szerint a városi funkciók kiteljesedését jelenti az ipar, a minél nagyobb tömegeket foglalkoztató ipar megjelenése. Az ipar telepítését tehát politikai célok határozták meg, politikai szándékok döntöttek a területi különbségek megszüntetéséről is. A hirdetett ideológia minden esetben a munkásosztály megerősítése volt, az ipari üzemek területi elosztásán keresztül. A városok fejlesztése tehát összefonódott a munkásosztály és az ipar fejlesztésével, az infrastruktúra és a lakásépítés, vagy egyéb központi funkciók csak ezeknek alárendelten jelentek meg. Ez az ideológia eltakarta a valóságot, hogy igazából a hatalmi centrumokban történtek a fejlesztési döntések. A prágai központi politikai hatalom a központi végrehajtó szerveknek adta tovább egy-egy városfejlesztés megvalósításának jogát, amit ők továbbítottak az illetékes területi központokba, ahonnan továbbadták a döntési lehetőségeket a helyi politikai-végrehajtó szerveknek. Ahhoz, hogy egy város bekerüljön egy ilyen fejlesztési láncba, a maga helyi, központi, hatalmi szerepét kellett megerősítenie. Egy város fejlesztéséhez a hatalmi kompetencia megszerzésére, megerősítésére volt szükség. Csak ennek birtokában tudtak ipart és ezt követően, erre hivatkozva lakótelepet, kiegészítő létesítményeket szerezni, kijárni a fölöttük lévő politikai-hivatali központoktól.

Mivel az iparfejlesztés megelőzött minden más tevékenységet, emiatt kell szólni először az ipar városformáló erejéről, és csak ezt követően a városlakókat érintő lakó- és ellátóegységekről, a tulajdonképpeni városfejlesztésről.

1948 és 1985 között *Peter Mariot* (1988) szerint Szlovákia gazdasági életében az ipar részaránya 39,9%-ról 68%-ra nőtt, miközben a mezőgazdaság aránya 32,3%-ról 6,6%-ra csökkent. Vezető iparágakká a foglalkoztatott munkások aránya alapján a gépipar (23,8%), az elektromos ipar (15,04%), az élelmiszeripar (8,4%), a vegyi- és gumiipar (8%), az acélipar (5,79%), üzemanyagipar (3,76%) egységei váltak. Ezek az iparágak foglalkoztatták az ipari munkásság 64,8%-át, ezek az iparágak termelték meg az ipari termékek 71,4%-át, és ezek adták az ipar eszközállományának 59,95%-át. Természetesen ez nem csökkenti az energiaipar, az építőanyagipar, a faipar, a textilipar stb jelentőségét, amelyek a munkások fennmaradó 35,18%-át foglalkoztatták, az ipari termékek 28,59%-át adták és az ipar eszközállományának 40,05%-át birtokolták.

6. ábra Szlovákia városai 1950-ben

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

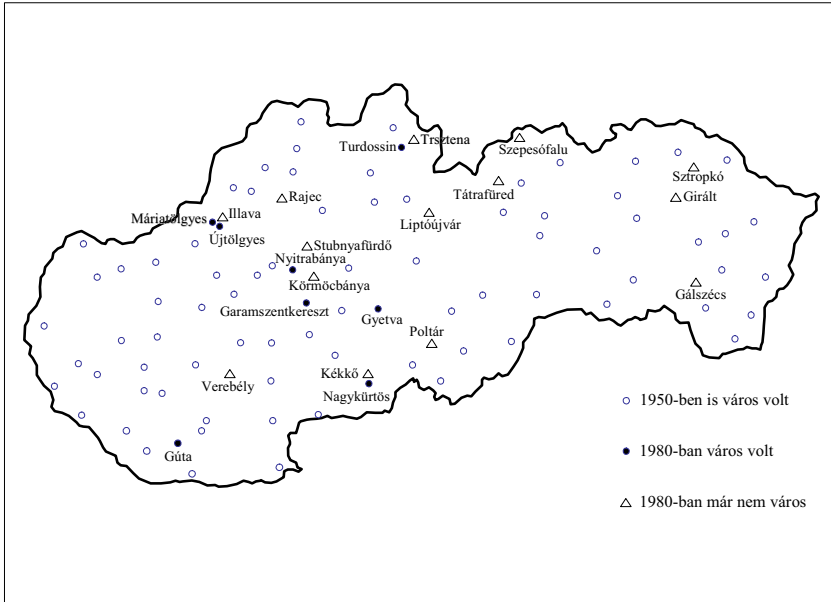
A legnagyobb változás az iparágak egymás közti viszonyában az élelmiszeripart érintette, amely iparág az 1950-es vezető helyét láthatóan elvesztette. Az általa termelt értékek aránya 37,5%-ról 13,90%-ra csökkent. Ennek ellenére megtartotta fontos szerepét, mert biztosítania kellett az alapvető élelmiszereket az ország lakosai számára. Szlovákia déli, mezőgazdasági területeinek épp az volt a funkciója, hogy lássa el az országot élelmiszerral. A legnagyobb élelmiszeripari központtá Érsekújvár vált.

Az ipar ágazatain belül történtek elmozdulások, mert az 1970-es évek közepétől kezdve az elektrotechnikai ipar a többi ágazatnál gyorsabb ütemben kezdett fejlődni, köszönhetően az információtechnika, a számítógépipar fejlődésének. Az olajfeldolgozó ipar a Slovnaft üzeimében a szovjet nyersolaj behozatalára alapozva ért el kimagasló eredményeket, a csekély mennyiségű szlovákiai nyersanyag ellenére.

A szándékolt iparosítás maga után vonta a telephelyek tudatos kiválasztását. A döntéskor figyelembe vették a nyersanyagok hiányát-meglétét, illetve azt is, hogy az illető iparág hozzájárul-e a kiszemelt körzet hát-

rányos helyzetének csökkentéséhez. Mivel nem a piaci kereslet, hanem a politikai elhatározás volt a döntő a telephelyek kiválasztásában, ennek az eredménye volt az az ipartelepítési láz, ami (Cseh)Szlovákiát jellemezte a kommunizmus évtizedei alatt, hasonlóan többi volt kommunista országhoz.

7. ábra Szlovákia városai 1980-ban

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony
Szerkesztette Mezei István, rajzolta Máty Máté.

Milyen főbb jellemzői vannak ennek az ipartelepítésnek?

Mariot kidolgozott egy számítási módszert, hogy be lehessen mutatni az ipar koncentrációját Szlovákiában. Az egyes ipari ágazatok öt legnagyobb üzemét vette számításba a bruttó termelési érték nagysága szerint, megnevezve telephelyüket. Négy fő csoport körvonalazódott számításai szerint.

(1) A legtöbb üzem az építőiparban (179 db) és az élelmiszeriparban (166 db) volt található, viszont nagyon alacsony termelési értékkel, hiszen kevés embert foglalkoztattak (de legalább 15 főt, ez feltétele volt a számításba vételnek). Az öt legnagyobb építőipari üzem helyszíne

Lubenyik, Lónyabánya, Jolsva, Nádasfő és Kassa volt, ahol homok-, kavics- és kőkitermelés, valamint téglagyártás folyt. Az élelmiszeripar legnagyobb üzei a legnagyobb városokban voltak (Pozsony, Nyitra, Kassa és Nagyszombat), de a legkiemelkedőbb jelentőségű Érsekújvár volt.

(2) Sok üzem volt a faiparban (89 db), a villamosiparban (57 db), a gépiparban (96 db) és a textiliparban is (38 db), de még mindig alacsony termelési értékkel. A faipar adottságai a nagy kiterjedésű erdőszőlésből származtak, de a sok üzemből viszonylag kevés ember dolgozott. Fontos volt a nyersanyag közelsége, ezért az új faipari nagyüzemek, bútorgyárak a hegyvidéken, vagy annak közelében épültek föl: Zólyom, Nagyturány, Eperjes, Besztercebánya, Zsarnóca.

A villamosipar és a fémipar üzeiben mindig nagyobb létszámok dolgoztak a kor technikai színvonalát figyelembe véve, a koncentráltabb termelés miatt. Azokon a kisebb településeken, ahová ezeket az üzemeket telepítették és nem volt korábban hagyománya ennek az iparágaknak, a regionális fejlődés gócpontjaivá váltak. A kereseti lehetőségek ide vonzották a munkaerőt, miközben új gazdasági kultúra vet gyökeret ezeken az elmaradott helyeken. Az öt legnagyobb központ lett Pozsony, Kiszucaújhely, Nizsna a Turdossini járásban, ahol az Orava televíziókészülékeket gyártották, Érsekújvár (Tesla-gyár) és Aranyosmarót.

A gépipar új beruházásait a régi központokban építették föl, de több üzemet – szándékosan – gazdaságilag fejletlen vidéken hoztak létre. Az öt legnagyobb üzem települése: Máriatölgyes, Turócszentmárton, Vágbeszterce, Bán, Gyetva. A textilipar a szocializmus évtizedeiben nagyüzemet jelentett, többségében 500 főnél több dolgozóval. Az öt legnagyobb üzem Léva, Rózsahegy, Trencsén, Selmecebánya és Szvit városokban működött.

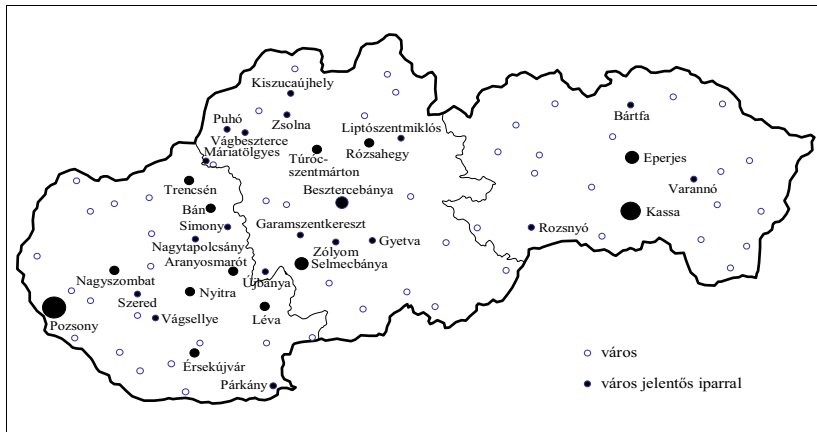
(3) A magas termelési értéket képviselő üzemek tartoznak ide. Az erőművek elsősorban nagyvárosokba koncentrálódnak (Pozsony, Kassa, Zsolna), Nyitrától északra épült atomerőmű Jaslovské Bohunicében. A vajáni erőművet a szovjet határ közelsége miatt létesítették a nyersanyagszállítás útjának megrövidítése miatt. Kisebb erőművek épültek a Vág folyó zuhatagos, nagy esésű szakasza mentén is. A ruhaipar két területen összpontosult Kelet- és Nyugat-Szlovákiában. Az öt legnagyobb üzem Eperjesen, Trencsénben, Puhóban, Nagytapolcsányban és Bánban működött. Ha az eddigi ipartelepítéseknel többször is találkozhattunk falvakkal mint új központokkal, a nyomdaipar tipikusan nagyvárosi tevékenységnek bizonyult: Pozsony, Turócszentmárton, Kassa, Eperjes és Besztercebánya volt az öt legjelentősebb központ. A vegyipar és a gumi-

ipar is nagy üzemekben összpontosult, és különleges, egyedi termékeket gyártott. Az öt legnagyobb üzem telephelye Vágsellye (Duslo Vegyiművek), Pozsony, Nyitra, Novák (együttal itt volt található az ország legnagyobb hőerőműve is), Homonna és Őrmező volt. A dohányipar, a hűtőipar, az ásványvizek termelése kisvárosokban is meg található volt. A legfőbb központok ebben az ágazatban Szepesbela, Selmecbánya, Nyitra, Léva és Pozsony voltak.

(4) A legmagasabb termelési értéket képviselő üzemek csoportjába tartozott 1985-ben az olajipar (üzemanyagipar). Mivel csővezetéken érkezett a nyersolaj a Szovjetunióból, a vezetékek mellett épültek a legnagyobb üzemek. Ezért van olajfeldolgozó, olajfinomító Pozsonyban, Vaján és Garamnémetfalván. Fontos feldolgozó üzemek vannak még Cégely és Detrekőcsütörtök községekben. A bőripart elsősorban a háború után építették ki. Az öt legnagyobb üzem Simony, Bossány, Liptószentmiklós, Bártfa, Aranyosmarót településeken épült meg. Az üveg, a porcelán és a kerámiaipar települései Nagyszombat, Nemsó, Pozsony, Újbánya, Lednicróna voltak. A színesfém-ipar fellegvárai Garamszentkereszt (alumíniumipar), Korompa (rézüzem), Szered (nikkelfeldolgozás), Selmecbánya és Körömbánya voltak. Az acélipar kifejlődését a KGST-országok támogatása, azon belül elsősorban a Szovjetunióból érkező vasérc segítette. Erre alapozva teremttették meg a Kelet-szlovákiai Vasművet Kassán, ahol az ágazat termelési értékének 90%-a jött létre és a foglalkoztatottak 55%-a itt dolgozott. Ezen kívül voltak még kisebb üzemek Zólyombrezó, Isztebné, Ötösbánya és Rozsnyó településeken is. A cellulóz- és papíripar üzeimeiből volt a legkevesebb a falvakban. Az öt legnagyobb között volt Rózsahegy, Párkány, Nagyszabos, Hermánd és Varannó üzeime.

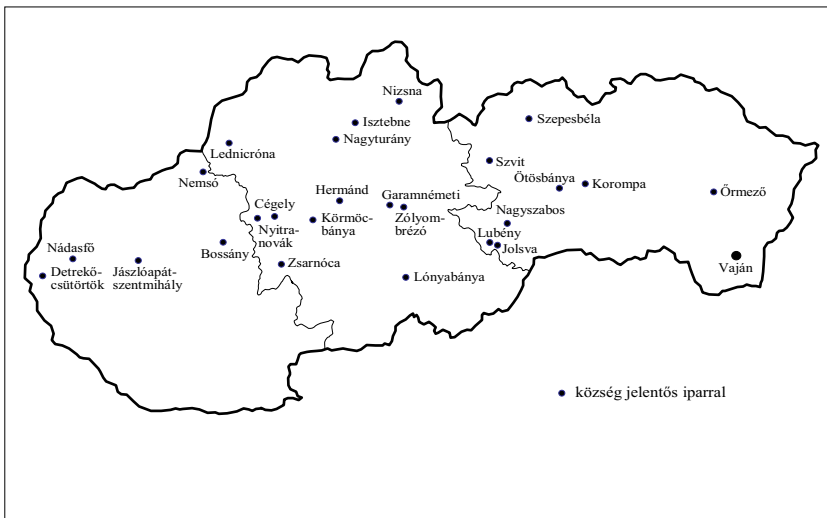
Összességében azt mondhatjuk, hogy az ipartelepítések kitüntetett helyszínei a városok voltak. Az iparban foglalkoztatottak száma az 1948-as 219 ezerről elérte a 778 ezret 1979-ben, azaz harminc év alatt. Ezt a hatalmas embertömeget elsősorban a városok ipari üzeime foglalkoztatták. Ha az 1980-as évet vizsgáljuk, mint összegzésre legalkalmasabb népszámlálási évet, akkor a 84 városból 30 város jelölhető meg, mint jelentős iparosítással-ipartelepítéssel támogatott központi hely, azaz a városok 35,7%-a. A falvak is részesültek ipari létesítményekből, hiszen a nyersanyag, a szállítási útvonalak vagy egyéb meglévő előnyök szükségessé tették a településforma meőőzését, de a számos falu közül nagy jelentőségre 29 jutott, ami a 2639 falunak alig 1,09%-át jelentette.

8. ábra Az ágazatonkénti legnagyobb ipari értéktermelő város 1980-ban

Forrás: Peter Mariot (1988) alapján szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté

9. ábra Az ágazatonkénti legnagyobb ipari értéktermelő község 1980-ban

Forrás: Peter Mariot (1988) alapján szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté

A földrajzi elhelyezkedés alapján (8., 9. ábra) azt mondhatjuk, hogy szembeötlő az iparvárosok nagy száma a nyugati és a középső ország-

részben a korabeli közigazgatási felosztás szerint. 12–13 jelentős iparváros jut a nyugati és a középső kerületbe, míg a keletibe csak öt, még ha a termelési értéket, vagy a gazdaságban betöltött szerepet nem is számítjuk. Ez azt jelenti, hogy Pozsonytól számítva a Vág- és a Garam völgyében kiformalódott egy jelentős ipari térség, amitől távol, a Hernád völgyében fejlesztettek ki ellensúlyként két elszigetelt központot, Kassát és Eperjest. A két város környezetére gyakorolt vonzó hatása vitathatatlan, de ösztönző erőtt további fejlesztésekre a kor körülményei között nem jelenthettek.

Aránytalanságot fedezhetünk fel az iparosított községek földrajzi elhelyezkedésében is, mert hiányuk szembeszökő a nyugati kerület déli, többségében magyarok lakta falvaiban.

A Szovjetunió által Csehszlovákiára erőltetett kommunista rendszer többek között azzal az ideológiával igazolta fennállásának szükségességét, hogy megteremti az egy államban élő két nemzet egyenlő fejlődési feltételeit. Ennek volt eszköze a kor csodafegyvere, az iparosítás, még azokban az országokban is, ahol a természeti feltételek nem voltak alkalmasak erre pl. a nyersanyagok hiánya miatt. Ennek ellenére a kommunista párt „választási” győzelme után (többnyire az 1940-es évek végén) minden országban hatalmas ütemben kezdték az ipari üzemeket létrehozni. Mivel ez együtt járt a foglalkoztatás bővülésével, igazolni vélték a munkásosztály vezető szerepének teljesülését is. Az iparosításnak és a városításnak ez az erőltetett üteme volt hivatva eltüntetni a két ország-rész, Csehszlovákia és Szlovákia közti gazdasági, életszínvonalbeli stb. különbségeket. Ennek a megvalósulását, vagy közelítését elsősorban párt-határozatok hangoztatták, de a közgazdászok és statisztikusok által közölt adatok is igyekeztek bizonyítani megvalósulását (23. táblázat).

23. táblázat Szlovákia ipari termelése a Csehszlovák Köztársaság ipari termelésének százalékában

	1937	1948	1970	1976	1979
%	7,0	13,3	24,0	27,2	28,6

Forrás: Kazimour (1981, 133)

IV.5.2. A városok mint a szlovák nagyság szimbólumai

Az iparfejlesztésnek volt egy fontos sajátossága. A kommunista országokban az iparfejlesztés a 19. századi nyugat-európai mintát követte, azaz a nagy üzemeket hozták létre, elsősorban a nehéziparon belül, ahol

nagy létszámban alkalmaztak munkásokat. Ez további előnyökkel is járt a korabeli csehszlovák politikai osztály számára, mert ennek örve alatt megkezdhették a nagyvárosi hálózat létrehozását is Szlovákiában.

A szlovák országépítés számon kérte a történelmi múlt szereplőin a hiányzó nagyvárosi hálózatot. Azt a nagyvárosi hálózatot, ami méltó egy független és iparosodott országhoz. Igaz, hogy Szlovákia 1945 után elvesztette rövid ideig tartó önállóságát, de a diktatúra keretei között megfogalmazhatták, hogy az 1948 előtti évszázadban nem volt olyan erőteljes iparfejlődés, ami megfelelő méretű városhálózatot eredményezett volna. Ennek a következménye a széttöredezett és kisvárosias szlovák városhálózat (Očovský 1979). A fejlett városi gazdaság hiányában a falvak népességnövekedését nem tudták a városok fölszívni. A népesség-főlönsleg külföldre vándorolt. A történelmi Magyarországról az Egyesült Államokba, majd az első Csehszlovákia idején Nyugat-Európába. A második Csehszlovákia idején már nem volt mód elhagyni az országot, ezért évtizedeken át Csehország volt a célpontja a kivándorlásnak. Az 1950-es években 10 ezer fölötti volt a szlovák országrészből Csehországba vándorlók nettó száma. Ez az iparosítás hatására csökkenni kezdett és az 1970-es években 3500 fő körüli létszámra mérséklődött. A két országrész viszonyát jól jellemzi, hogy a fordított irányba sokkal kevesebben költöztek. Ezrelékben számolva Csehországból 2,3% érkezett az 1950-es években, szemben a szlovák 9,2%-kal, ami 0,7%-re csökkent az 1970-es években a szlovák 2,0%-kal szemben (Kühnl 1982, 21–23).

A szlovák tudományosság képviselői azt is kiszámították, hogy kedvező gazdasági körülményekkel számolva kivándorlás nélkül 1970-ben már hét millió lakosú országgá kellett volna válnia Szlovákiának. Ez a nagy népesség pedig városlakó lett volna többségében. Ezzel szemben csak két nagy lélekszámú agglomeráció jött létre, a pozsonyi és a kassai. Becslésük szerint 2000-re jön létre hat olyan méretű gazdasági és lakóközpont, ahol egyenként százezernél többen fognak lakni, de közülük egynek 500 ezer főnél több lakossal kell rendelkeznie.

A korabeli politikai vezetés úgy döntött, hogy nemcsak a városhálózat hátráltató hagyományai, hanem a hagyomány továbbélő hatása miatt is bele kell avatkozni a településszerkezetbe. Az örökölt hagyományok miatt ugyanis célszerűtlenül kezdenek az ország települései növekedni, emiatt irányt kell szabni a településfejlődésnek, különben helytelen településszerkezet jön létre. A politikai beavatkozások következtében megváltozott időközben a mezőgazdasági jellegű régiók településeinek funkciója is, mert a termelés koncentrálódott, emiatt a települések szerepe

is megváltozott. Megváltozott az életstílus, megváltozott a lakosság igénye is bizonyos szolgáltatásokat illetően. A településszerkezet átalakításának fő irányát a korabeli döntéshozók a koncentrációban látták. A városok népességnövekedésének tervezésekor azzal számoltak, hogy az országrész lélekszáma 2000-re hat millió főre fog növekedni. Ennek a népességnövekedésnek a városokban kell helyet biztosítani.

A tervek elkészítéséhez nagyban hozzájárult az 1968-as csehszlovák válság, tulajdonképpen a kommunista államépítés kudarca, az ezt követő „kiigazítás”, aminek a keretében végre megkezdtek a lakosság igényeinek részleges kielégítését, többek között az 1970-es években meginduló lakásépítésekkel. Addig ugyanis a mezőgazdaságból „fölszabadított”, valójában a földjeikről az iparba űzött embertömegeknek elsősorban ingázniuk kellett az új munkahelyekre. Ennek a mértéke kezdett csökkenni akkor, amikor megkezdtek az új városi lakótelepek építését. A településeket kategóriákba sorolták. Eszerint a szórványtelepüléseket, kis településeket összevonták nagyobb közigazgatási egységekbe, és meghatározták, melyek azok a településrészek, amelyekben új házakat építeni tilos. Elsorvadásukat, megszüntetésüket készítették ezzel elő. Az energiaellátás miatt épített víztározók, illetve a katonai gyakorlóterek kiépítése miatt meghatározták a megsemmisítendő települések körét. Kijelölték a csoportosításban azoknak a településeknek a sorát, ahol viszont erőteljes építkezéseket határoztak el.

A kormány 1977-ben fogadta el Szlovákia városfejlesztési tervét, amelyben a következő alapvető irányokat szabta meg (Očovský 1979):

- 2000-ig olyan mértéket kell a városfejlődésnek elérnie Szlovákiában, hogy az 5000 fő fölötti településeken élhessen a lakosság 54%-a.
- A népesség természetes növekedésének az irányelvekben meg szabott központi településeken kell koncentrálnia.
- Biztosítani kell meghatározott területek, különösen a lakó- és iparterületek, továbbá a pihenő övezetek, mezőgazdasági és vízgazdálkodási zónák fejlődését.
- A városfejlesztést a kitűzött hosszanti és keresztirányú tengelyek mentén megszabott csomópontok fejlesztésével kell biztosítani.
- A városfejlesztésnek 2000-ig el kell érnie, hogy
 - Szlovákia 6 településén 100 ezernél többen lakjanak (Pozsony, Kassa, Besztercebánya, Nyitra, Zsolna, Eperjes)
 - További 6 agglomerációs területen kell elérni a 100 ezres létszámot úgy, hogy a központokban 40–50 ezer fő lakjon

- Több mint 30 város lépje át a 20 ezres lakosságszámot.
- A városfejlesztést a 13 jóváhagyott városfejlesztési régióban kell megvalósítani.

Az irányelvek a várostengelyt határozták meg mint olyan területet, ahol intenzív városfejlesztés valósítandó meg (városrégió) a lakófunkciók magas tömörülésével (lakás, termelés, közlekedés, ellátás). Emellett megjelölték a Kisalföld és a Kassai-medence közötti melléktengelyeket is.

Az 1960-as közigazgatási reform után az 1968-as föderációs berendezkedés módosított a szlovák államigazgatási beosztáson. Eszerint önálló kerületté (*kraj*) vált Pozsony is, illetve az időközben megalakított öt járással együtt Kassa is önálló járási rangot kapott mint nagyváros. Ezzel a járások (*okres*) száma 37-re emelkedett. Ehhez képest 13 városfejlesztési régiót jelölt meg a kormánydöntés azzal az elhatározással, hogy mindegyikben egy város kap elsőbbséget a fejlesztésben, mellette a járási központok az ún. gazdasági és lakóövezetben, agglomerációban fognak fejlődési lehetőséget kapni, mintegy előkészítve az államigazgatási egységek további koncentrálását. A 13 városrégió lakossága az 1970-es években az ország lakosságának 50,2%-át jelentette. Az irányelv szerint 2000-re a lakosság 72,2%-nak, 4,3 millió embernek kell itt élnie.

A városfejlesztési régiók és a gazdasági- és lakóövezetek mellett harmadik típusba soroltak 27 ún. pontvárost, amelyeknek nincs különösebb kapcsolata a környező településekkel, valamint 14 további várost különleges funkciókkal (kiemelt települések városi joggal, valamint gyógy- és pihenőfunkcióval). Ez a kategorizálás azzal a következménnyel járt, hogy a szolgáltatások tervezésekor nem a helyi és a környező lakosság igénye alapján, hanem a besorolás szerint határozták meg a fejlesztéseket.

Az irányelvben azt tervezték, hogy az első csoportba sorolt 6 város közül ki fog emelkedni a három szlovák kerületi központ, és azokból egyenként 300 ezer főnél nagyobb létszámú metropoliszok képződnek. Ezt a szerepet szánták Pozsony és Kassa mellett Besztercebányának.

Kassa tulajdonképpen az 1960-as évektől számít olyan városnak, amellyel a szlovák politikának távlati céljai lettek. Addig egy volt az elhanyagolt kelet-szlovákiai városok között. Fejlődésében a 19. század városversenye hozott hanyatlást, amikor Miskolc átvette a gazdaságban, kereskedelemben, közlekedésben stb. játszott központi szerepét. Kassa évszázadokon át tartó regionális jelentőségét elsősorban a természeti körülményeknek köszönhette, mert eltérő tájak kereszteződésében fekszik. A Hernád-völgy búzatermő alföldies tája itt váltódik át az északi er-

dősült tájakra. Itt futottak össze észak felől, Sáros és Szepesség felől a Lengyelországból érkező és az Alföldre továbbfutó utak. A török időkben Erdély és Felvidék hadi útjainak kereszteződésében feküdvén játszott fontos katonai, diplomáciai, uralmi szerepet. A földművelő és erdőgazdálkodó tájak metszéspontjában fekvő város gazdasági virágkora a vasútépítés idején kezdett lehanyatlani (*Bulla–Mendöl* 1999, 260).

Amikor arról döntöttek, hogy az iparosítás jegyében itt fognak vasművet építeni, a döntéshozók több szempontot vettek figyelembe. Az egyik volt a nyersanyag beszerzésének kérdése. A kohászat fejlődésével a magas fűtőértékű kokszolható szén bányászata lett az egyik szempont, a másik a nyersvas lelőhelye. Azonban ezek egyikével sem rendelkezett Kassa, de Szlovákia sem. A tervutasításos rendszerben azonban nem okozott gondot, hogy a kohászatban hagyományosnak számító szempont szerint a fontos alapanyagok közül legalább az egyikkel rendelkezzen az ország. Ezért úgy döntöttek, hogy a költségektől eltekintenek és a kokszot Osztravából szállítják, míg a vasércet a Szovjetunióból. Ez utóbbi volt a legdöntőbb érv amellett, hogy Kassa legyen az új kohászati központ. Az egyéb tényezőket tekintve Kassa és környéke már kedvező mutatókkal rendelkezett. A kohászati segédanyagok közül mind a mész, mind a magnezit elegendő mennyiségben volt a környéken, illetve bőven volt szabad munkaerő. A keleti országrészben nagy bőségben rendelkezésre álló munkaerő volt a legfőbb telepítési tényező. Ezzel a tervezett kohászati kombináttal szándékoztak a keleti országrész elmaradottságán változtatni. Az építkezést 1961-ben kezdték, 1964-ben átadták a hideghengerművet, 1965-ben az első nagykohót (*Benedekné* 1969).

Az irányelvekben megfogalmazott városfejlesztés azt is jelentette, hogy a besorolásból kimaradt települések, többségében falvak fejlesztésére még kevesebb támogatás jut. Ezt igazolja az a tény, hogy a falvakra elsősorban mint népességet biztosító településekre tekintettek annak érdekében, hogy a városrégiók lakossága minél nagyobb legyen, hogy minél hamarabb elérjék az irányelvekben kitűzött célt. Ennek érdekében a városkörnyék településeit közigazgatásilag hozzá kapcsolták a városokhoz, sokszor az odacsatolt település és a város között fennálló jelentős távolság ellenére. Ennek következtében jelentősen csökkent a falvak száma Szlovákiában.

Očovský (1979) rámutat arra a visszásságra, ami a kormány által elfogadott 1977-es irányelvekből kibontakozott. A kijelölt várostengelyek fejlesztése azzal a veszéllyel jár, hogy rögzülnek bizonyos területek, régiók hátrányai, városhiányos jellegük a vonzáskörükbe tartozó települése-

ket is stagnálásra készíti. Ilyen vidéknek mutatja felsorolásában Szeni-ce környékét, a Nyitra és Losonc, valamint a Losonc és Kassa közti széles sávot. Szintén problematikusnak látta a „városmentesnek” mondható Ipolyság–Gyűgy térségét, mert ez rámutat a melléktengelyek átgondolatlanságára. Léva, Korpona és Nagykürtös ugyanis nem lesznek kisugárzó erejű központok. Mai fogalmakkal élve Očovský rámutatott a határ menti területsáv fokozódó hátrányos helyzetére.

24. táblázat A népesség számának és arányának változása népszámlálásonként Szlovákiában

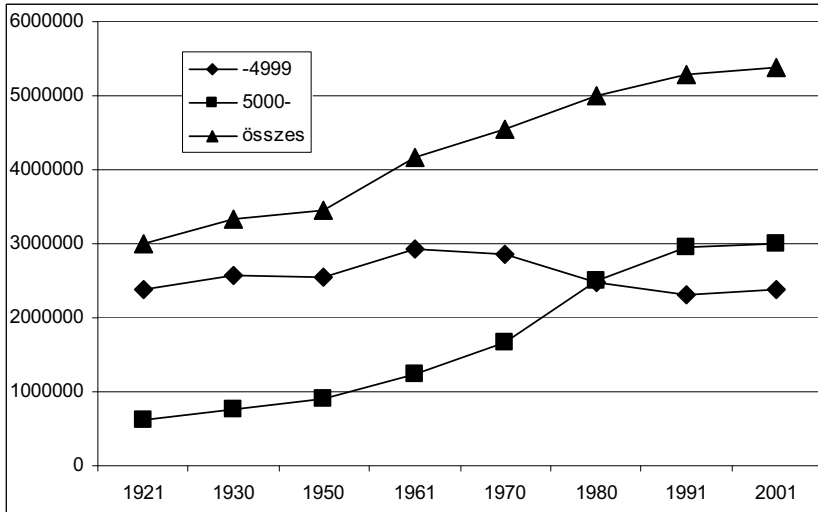
	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001
	fő							
–4 999	2 376 380	2 577 208	2 539 448	2 932 767	2 859 585	2 487 969	2 316 814	2 389 245
5 000–	621 859	753 677	902 864	1 241 283	1 677 700	2 510 199	2 957 521	2 990 210
Összesen	2 998 239	3 330 885	3 442 312	4 174 050	4 537 285	4 998 168	5 274 335	5 379 455
	%							
–4 999	79,3	77,4	73,8	70,3	63,0	49,8	43,9	44,4
5 000–	20,7	22,6	26,2	29,7	37,0	50,2	56,1	55,6

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A csehszlovák kormány 1977-es terveinek teljesülését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy igen hamar, már az 1980-as népszámlálás idején igazolni lehetett a siker felé vezető út első akadályának legyőzését, miszerint a városfejlődés olyan szintet érjen el Szlovákiában, hogy az 5000 fő fölötti lakosságszámú településeken éljen a lakosság 54%-a. Ez a feltétel még 1980-ban nem teljesült, de az 50%-os küszöböt átlépte már az arány. A következő, az 1991-es népszámlálás időpontjában azonban már siker koronázta a törekvést, mert ekkorra 56,1%-ra nőtt az arány, még ha a kommunista párt hatalomgyakorlásának lejártá után is (24. táblázat).

A 10. ábra vonalvezetése érzékelteti látványosan, hogy a Szlovákia összlakosságára jellemző jelentős népességnövekedés az 5000 főnél nagyobb lakosságszámú településeken zajlott, azaz a városok szívták fel a növekvő népességet.

10. ábra A népesség számának és arányának változása népszámlálásonként Szlovákiában

Az 5000 ezer fős küszöb azért volt fontos, mert ez volt a várossá nyilvánítás népességszámot érintő feltétele. Azonban ezt a feltételt nem vették szigorúan. Több olyan község is volt az országban, ahol ennél magasabb volt a lakosság létszáma, illetve még több város, ahol ennél a küszöbértéknél kevesebben laktak.

25. táblázat A várossá nyilvánítás 5000 fős küszöbétől eltérő népességű városok és falvak az 1991-es népszámlálás szerint

A város neve	fő	A város neve	fő	A község neve	fő
Sasvár	4787	Mecenzéf	3871	Bellus	5919
Tiszacsernyő	4744	Újvároska	3826	Ocsad	5510
Szentgyörgy	4600	Szepesváralja	3454	Tardoskedd	5276
Dobsina	4569	Szepesolaszi	3368	Udvard	5143
Trencsénteplic	4436	Tapolyhanusfalva	3144	Naszvad	5125
Tiszolc	4430	Podolin	2908	Feketebalog	5099
Nyitraóvák	4341	Rajecfürdő	2540		
Órmező	4255	Jolsva	2508		
Garamhalászi	4236	Szepesófalú	2196		
Nagysáros	4058	Gyűgy	1530		
Girált	3933	Kékkő	1374		

Forrás: Štatisticky úrad SR, Pozsony

A szocialista iparfejlesztés és a szlovák nagyság szimbólumai lettek volna a százezer főnél nagyobb városok, amelyek visszafelé, a történelmi múlt felé is bizonyították volna a szlovák nép erejét szemben az őket periferiára szorító korábbi elnyomókkal. A népszámlálások azonban nem igazolták vissza a várakozásokat. Két város, Pozsony és Kassa valóban teljesítette – már korábban is – a létszámgigényt, viszont Pozsony esetében és a létszámhatárt el nem érő Nyitra és Besztercebánya esetében is növekedés helyett csökkenést látunk. A korabeli tervek még ennél is nagyvonalúbb célt tűztek ki akkor, amikor három várost, Pozsonyt, Kassát és Besztercebányát 300 ezer főt meghaladó lakosságú metropoliszokká akarták fejleszteni. A nagyvárosi hálózat kialakítása máig nem teljesült feladat.

Az 1977-es pártirányelvek a városokra elsősorban mint gazdasági és népességi központokra tekintettek, viszont az 1982-es módosítás már inkább közigazgatási-hatalmi centrumokként számolt velük. Az újabb koncepció 77 körzeti jelentőségű települést nevez meg Szlovákia területén. Ezek a települések egy hálózatot képeznek az ország középszintű területi beosztása szerint (mezoregionális szint). Emellett 607 település képviselné az alsó, a helyi központokat (mikroregionális szint). Mind a középszintű, mind az alsó szintű központoknak kijelölték a nekik megfelelő vonzáskörzetet is. Fontos a korabeli szemlélet: nem a meglévő vonzáskörzeteket tárták fel, hogy ahhoz igazítsák az egyes települések fejlesztési terveit, hanem fordítva, a központ megállapította, melyek azok a települések, amelyek központi szerepet kell, hogy játszanak, sőt hozzájuk rendelte a vonzáskörzetet is. Ezeken a vonzáskörzeteken belül további települések is léteztek, központi funkció nélkül. Még ezt a településcsoportot is tovább bontották két csoportra. Az egyik csoport lett a jelentősebb nem központi települések csoportja, a másik az általános jelentőségű nem központi települések csoportja. Az általános jelentőségű települések csoportjába tartozó településeket már korlátozták a fejlődésben, mert nem volt szabad újabb területeket adniuk lakásépítésre, csak a meglévők felújítására kaphattak engedélyt. A települések ellátása intézményekkel, szolgáltató egységekkel ezt követően a pártirányelvekben rögzített elvek szerint valósult meg. Látható, hogy az 1977-es és az 1982-es tervek nem oltják ki egymást, inkább kiegészítik egymást. Az 1977-es a nagyobb kereteket szabta meg, az 1982-es a finomításokra, a kisebb, a felső szint alatti közép- és alsóbb szintekre összpontosított. Ez beleillett az 1968-as politika válság megoldási kísérleteibe is.

Más irányból is megközelíthetjük a nagyvárosokra vonatkozó kérdést. Szlovákia városállománya az eltelt történelmi értelemben rövid idő alatt

igen gyors és igen jelentős változásokon esett át mind a létszámot, mind a funkciókat tekintve.

A 20 ezernél nagyobb létszámú városok száma 1910-ben még csak három volt, Pozsony, Kassa és Komárom. 1950-ben tíz ilyen város volt, de Komárom nem volt köztük. Az 1991-es népszámlálás alkalmával 38 olyan várost találtak, amelynek a népessége 20 ezernél nagyobb volt, 2001-ben pedig 40 volt. Jegyezzük meg, hogy nehezíti az összehasonlítást az egyes népszámlálások között, hogy a statisztikai hivatal időben visszafelé módosította az adott év népszámlálási eredményét. A mai statisztikai kiadványok a mai közigazgatási határoknak megfelelően számítják ki visszafelé is az egyes települések létszámát. Tehát az időközben a városokhoz csatolt falvak adatait a múltban is az illető város adataihoz adják. A népességnövekedés cikkcakkjai mögött az esetek jó részében a környező települések városhoz csatolása, vagy elcsatolása állt. Ahogy az éppen aktuális politikai érdek kívánta. Ez a módszertani esemény befolyásolja az agglomerálódás kérdését is, mert annyira általánossá vált a korabeli Csehszlovákiában a városok létszámnövelésének ez a technikája, hogy ezek az új területegységek, azaz a jelentősen megnagyobbodott városok, elfedték az új népesedési viszonyokat. A városok népességének adminisztratív eszközökkel történt bővítése ugyanis legfeljebb csak könnyebbé tette, de nem tette láthatóvá a korábbi falvak népességnövekedését, ami tulajdonképpen már jogilag a város határán belül zajlott. Az ingázók nagy része továbbra is a városkörnyéki falvakból ingázott, illetve ezekbe a falvakba költöztek az esetek jó részében a nagy panelvárosrészek építése előtt a távolabbi településekről érkezők is. Megkezdődött tehát az agglomerálódás, csak a közigazgatási határok adminisztratív megváltoztatásával, kibővítésével ez a jelenség egyszerűen mint városon belüli népességmozgás tűnt el.

Ha egymás mellé szerkesztjük az egyes népszámlálási évek 15-15 legnagyobb városának nevét (1910-ben és 1930-ban az eredeti népszámlálási adatok szerint csoportosítva őket), akkor feltűnik, hogy csak két város töretlen fejlődéséről beszélhetünk, mert Pozsony és Kassa mindig az első két helyet foglalta el. A többi város sorrendje lázgörbeszerűen változott (26. táblázat).

Selmecebánya és Somorja már 1930-ra kiesett az első 15-ből, Komárom fokozatosan csúszott le a ranglétrán, Losonc még 1930-ban jelen volt, 1950-ben még Rózsahegy is, aztán a sokadik helyre estek vissza. Hasonló visszaesés figyelhető meg Miava és Léva, sőt Igli esetében is. Más oldalról viszont kiemelkedő fejlődést mutat Eperjes, Nyitra fokoza-

tosan emelkedett a negyedik helyre, Zsolna még 1980-ban sem volt a legnagyobb 15 között, 2001-ben pedig az ötödik lett. Nagymihály 2001-ben jelent meg az első között.

26. táblázat A Felvidék (1910) és Szlovákia (1930–2001) 15-15 legnagyobb városa

1910	1930	1950	1980	1991	2001
Pozsony	Pozsony	Pozsony	Pozsony	Pozsony	Pozsony
Kassa	Kassa	Kassa	Kassa	Kassa	Kassa
Komárom	Zsolna	Zsolna	Zsolna	Nyitra	Eperjes
Nyitra	Nyitra	Nyitra	Nyitra	Eperjes	Nyitra
Eperjes	Nagyszombat	Nagyszombat	Eperjes	Besztercebánya	Zsolna
Érsekújvár	Eperjes	Eperjes	Besztercebánya	Zsolna	Besztercebánya
Selmecbánya	Komárom	Besztercebánya	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat
Nagyszombat	Érsekújvár	Turócszentmárton	Trencsén	Turócszentmárton	Turócszentmárton
Losonc	Besztercebánya	Trencsén	Turócszentmárton	Trencsén	Trencsén
Rózsahegy	Turócszentmárton	Érsekújvár	Privigye	Privigye	Poprád
Somorja	Losonc	Komárom	Poprád	Poprád	Privigye
Besztercebánya	Trencsén	Rózsahegy	Zólyom	Érsekújvár	Zólyom
Igló	Nagytapolcsány	Pöstyén	Érsekújvár	Zólyom	Vágbeszterce
Miava	Rózsahegy	Nagytapolcsány	Komárom	Vágbeszterce	Érsekújvár
Léva	Zólyom	Zólyom	Igló	Igló	Nagymihály

A változások mögött sokféle indok húzódik meg, ezek tipizálása a városkutatás feladata lesz. Könnyebb az időbeli csoportosítást elvégezni, mert az 1918-ig terjedő szakaszhoz képest mindenképpen új szakasznak minősül a két világháború közti bő két évtized, illetve a második világháború utáni évtizedeket is érdemes tovább bontani egy 1900-ig tartó és egy azt követő és napjainkban is zajló szakaszra.

Az látszik, hogy a politikai-közigazgatási és a gazdasági életben betöltött különféle vagy együttes szerepek játszották a döntő tényezőt egy-egy település, város fölemelkedésében vagy háttérbe szorításában. Az 1950–1991 közötti időszakban elsősorban az ipar játszott szerepet a növekedésben, 1991 és 2001 között viszont a gazdaság átalakulásának hatását láthatjuk. Az ipar, azon belül leginkább a nehézipar válsága több város visszaesését hozta.

27. táblázat A 10 ezer főnél népesebb városok népességváltozása, 1910–1950

	1910	1950	%
Simony	458	10 245	2 236,9
Turócszentmárton	4 113	23 975	582,9
Vágbeszterce	2 746	15 711	572,1
Poprád	2 283	12 590	551,5
Zsolna	9 179	40 125	437,1
Liptószentmiklós	3251	12 807	393,9
Trencsén	7 805	23 896	306,2
Nagytapolcsány	6399	17 434	272,4
Pozsony	78 223	209 397	267,7
Pöstyén	7379	17 577	238,2
Nyitra	16 419	37 341	227,4
Besztercebánya	10 776	24 195	224,5
Bazin	4809	10 292	214,0
Nagymihály	6120	13 065	213,5
Nagyszombat	15 163	31 344	206,7
Zólyom	8 799	16 868	191,7
Eperjes	16 323	29 533	180,9
Késmárk	6317	11 303	178,9
Vágújhely	5879	10 283	174,9
Kassa	44 211	75 306	170,3
Rozsnyó	6 565	10 823	164,9
Galgóc	7749	12 731	164,3
Rimaszombat	6 912	11 064	160,1
Rózsáhegy	12 249	18 479	150,9
Léva	9675	14 287	147,7
Érsekújvár	16 228	20 031	123,4
Losonc	12 939	15 861	122,6
Igló	10 525	12 248	116,4
Komárom	22337	18 890	84,6
Magastátra/Ótátrafüred		11 254	

28. táblázat A 20 ezer főnél népesebb városok népességváltozása, 1950–1991

	1950	1991	%
Privigye	6 746	53 424	791,94
Vágsellye	5 811	24 776	426,36
Poprád	12 590	52 914	420,29
Homonna	8 409	34 638	411,92
Bártfa	8 175	30 812	376,91
Besztercebánya	24 195	85 030	351,44
Dunaszerdahely	6 664	23 236	348,68
Varannó	6 793	22 487	331,03
Igló	12 248	39 218	320,20
Brezsnóbánya	7 159	22 469	313,86
Kassa	75 306	235 160	312,27
Eperjes	29 533	87 765	297,18
Nagymihály	13 065	38 823	297,15
Szenice	6 761	20 085	297,07
Csaca	8 595	25 183	293,00
Töketeribes	7 276	20 675	284,15
Simony	10 245	26 543	259,08
Vágbeszterce	15 711	40 083	255,13
Zólyom	16 868	41 984	248,90
Liptószentmiklós	12 807	31 725	247,72
Turócszentmárton	23 975	58 393	243,56
Nyitra	37 341	89 969	240,94
Léva	14 287	33 991	237,92
Trencsén	23 896	56 828	237,81
Nagyszombat	31 344	71 783	229,02
Rimaszombat	11 064	24 771	223,89
Érsekújvár	20 031	42 923	214,28
Pozsony	209 397	442 197	211,18
Zsolna	40 125	83 911	209,12
Vágújhely	10 283	20 956	203,79
Bazin	10 292	20 515	199,33
Komárom	18 890	37 346	197,70
Pöstyén	17 577	33 176	188,75
Nagytapolcsány	17 434	32 603	187,01
Galgóc	12 731	23 409	183,87
Losonc	15 861	28 861	181,96
Késmárk	11 303	20 294	179,55
Rózsáhegy	18 479	29 416	159,19

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony, KSH, Budapest

Földrajzi értelemben pedig azt fűzhetjük hozzá az eddig mondottakhoz, hogy a délen kialakított, a határt követő városgyűrű egyes tagjaiból legfeljebb mutatóban találunk egyet-egyet, de azok sem tartósan szerepelnek. Közéjük sorolható Losonc, Komárom. Két városra, Érsekújvár folyamatos jelenlétére és Nagymihály feltűnésére nem mint a határ felé húzó

városokra utalhatunk, hanem mint olyan városokra, amelyek a déli országrészre bocsátják ki vonzó hatásukat, mint olyan városokra, amelyek észak felé vonzást kibocsátó, szervező városok.

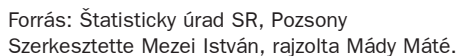
A városok népességnövekedésének vizsgálatát maga a városi jogállás léte-nem léte nehezíti. A hajdani történelmi okokra visszavezethető városi jogállások helyett (Cseh)Szlovákiában új szempontok kerültek előtérbe, egyúttal mind a statisztika, mind a politika eltérő városfogalmakat alkalmazott. A statisztikai szolgálat minden települést városnak minősített, amennyiben kerületi/járási központ szereppel bírt, azonkívül városnak minősítette azokat a településeket is, amelyeknek a lakosságszáma meghaladta az 5000 főt. Emellett természetesen számításba vették a népesség sűrűségét, bizonyos szolgáltatások meglétét, a beépítettség minőségét stb. A kivételek megengedésére szükség volt például a fürdőhelyek, vagy egyes nagy történelmi múlttal rendelkező városok esetében.

Az 1960-as években szereztek érvényt annak az előírásnak, hogy csak a belügyminisztérium engedélyével lehet városi jogállást kapni, a város címet csak a belügyminisztérium adományozhatja. A törvényben megnevezett városi jogállással bíró települések száma ugyanis mindig alacsonyabb volt, mint amennyit a statisztikai hivatal a maga kimutatásaiban szerepeltetett. Például 1980-ban 123 várost ismert el hivatalosan a törvény, miközben a statisztikai hivatal 146 településsel számolt mint várossal. A kétféle nyilvántartás különbségét az 1991-es népszámlálás során hátrították el (*Očovský–Bezák–Podolák* 1996).

Valószínűleg az amúgy is nagyszámú település miatt a kommunista párt ország- és városépítő terveiben külön nem szerepelt új városok építése, ami más keleti országokban nagy divat volt. Ezek voltak az ún. csinált városok. Valóban, a diktatúra negyven éve alatt csak két várost alapítottak. Tiszacsernyőt 1957-ban hozták létre a környező településektől elvett-összeragasztott területekből. Erre azért volt szükség, mert Szovjetunió elvette Kárpátalját Csehszlovákiától, és így a két szomszédos országnak 1945 után újra kellett szerveznie a vasúti összeköttetést. A keleti széles nyomtávú vasúton érkező szerelvényeket a keskenyebb európai szabványú sínpárokra át kellett rakni. A kialakított vasúti csomópont mellé építették fel az új várost. A másik új város Újtölgyes volt, amit a máriatölgyesi nehézipari üzemekben dolgozó munkások számára építettek. Az építkezéseket 1951-ben kezdték, a formálódó, funkciója szerint elsősorban lakást és a családok számára szolgáltatásokat biztosító települést 1957-ben közigazgatási értelemben leválasztották Máriatölgyesről és Trencsénteplicről, ekkor kapta az Újtölgyes nevet, majd 1960-ban városi jogállású lett.

MEZEI ISTVÁN: Városok Szlovákiában és a magyar határ mentén. Fórum Kisebbségkutató Intézet, MTA RKK

11. ábra Szlovákia városai 2001-ben

83

Tátra (Vysoké Tatry) néven nagyobb város lett a környező települések hozzácsatolásával. Így a 2001-es népszámlálás idején már 138 városi jogú település volt az országban. Az összehasonlítás kedvéért a két új város 1991-es adatai is szerepelnek a 29. táblázatban.

29. táblázat A városok népességváltozása, 1991–2001

	Népsűrűség (km ²)	Népesség 1991	Népesség 2001	%
Pozsony	1 159	442 197	428 672	96,94
Kassa	966	235 160	236 093	100,40
Eperjes	1 302	87 765	92 786	105,72
Nyitra	844	89 969	87 285	97,02
Zsolna	1 068	83 911	85 400	101,77
Besztercebánya	781	85 030	83 056	97,68
Nagyszombat	957	71 783	70 286	97,91
Turócszentmárton	871	58 393	60 133	102,98
Trencsén	692	56 828	57 854	101,81
Poprád	874	52 914	56 157	106,13
Privigye	1 189	53 424	53 097	99,39
Zólyom	436	41 984	43 789	104,30
Vágbeszterce	464	40 083	42 773	106,71
Érsekújvár	567	42 923	42 262	98,46
Nagy Mihály	755	38 823	39 948	102,90
Igló	575	39 218	39 193	99,94
Komárom	353	37 346	37 366	100,05
Léva	590	33 991	36 538	107,49
Homonna	1 219	34 638	35 157	101,50
Bártfa	461	30 812	33 247	107,90
Liptószentmiklós	468	31 725	33 007	104,04
Pöstyén	671	33 176	30 606	92,25
Rózsahegy	236	29 416	30 417	103,40
Nagyatpolcsány	1 040	32 603	28 968	88,85
Losonc	581	28 861	28 332	98,17
Csaca	455	25 183	26 699	106,02
Máriatölgyes	517	24 446	25 995	106,34
Rimaszombat	314	24 771	25 088	101,28
Simony	1 088	26 543	24 907	93,84
Vágsellye	539	24 776	24 564	99,14
Galgóc	356	23 409	23 729	101,37
Dunaszerdahely	746	23 236	23 519	101,22
Varannó	670	22 487	22 985	102,21
Breznóbánya	182	22 469	22 875	101,81
Tóketerebes	332	20 675	22 342	108,06
Vágújhely	632	20 956	21 327	101,77
Szinna	363	19 170	21 325	111,24
Szenice	413	20 085	21 253	105,82
Bazin	294	20 515	21 082	102,76
Bán	778	19 893	20 901	105,07
Alsókubin	359	19 091	19 948	104,49

	Népsűrűség (km ²)	Népesség 1991	Népesség 2001	%
Garamszentkereszt	506	21 516	19 945	92,70
Rozsnyó	419	18 647	19 261	103,29
Puhó	449	18 311	18 833	102,85
Nyitrabánya	207	17 835	18 018	101,03
Malacka	655	17 573	17 773	101,14
Szered	564	16 612	17 406	104,78
Késmárk	689	20 294	17 383	85,66
Kiszucaújhely	622	17 139	16 558	96,61
Galánta	466	16 978	16 365	96,39
Ólubló	533	13 995	16 227	115,95
Aranyosmarót	491	15 820	15 618	98,72
Gyetva	220	15 039	15 122	100,55
Szokolca	249	14 748	15 013	101,80
Szenc	401	14 357	14 673	102,20
Lőcse	230	12 678	14 366	113,31
Nagykürtös	916	14 212	14 013	98,60
Nagyróce	333	14 232	13 466	94,62
Miava	262	13 135	13 142	100,05
Felsővízköz	606	11 520	12 428	107,88
Újtölgyes	1 063	12 590	12 358	98,16
Kisszeben	531	10 657	12 290	115,32
Somorja	283	12 051	12 143	100,76
Párkány	841	13 347	11 708	87,72
Nagybiccse	269	12 139	11 550	95,15
Holics	333	11 359	11 416	100,50
Sztropkó	440	9 719	10 874	111,88
Selmecbánya	228	10 440	10 874	104,16
Gúta	101	11 007	10 823	98,33
Surány	175	10 192	10 491	102,93
Ótura	195	10 813	10 291	95,17
Fülek	643	10 451	10 198	97,58
Nagykapos	323	9 421	9 760	103,60
Turdossin	166	9 509	9 544	100,37
Szepsi	502	8 796	9 525	108,29
Verebély	246	9 216	9 493	103,01
Nagymegyer	160	9 247	9 113	98,55
Korompa	386	8 252	8 812	106,79
Modor	176	8 090	8 536	105,51
Herencsvölgy	63	8 534	8 289	97,13
Liptóújvár	425	10 927	8 232	75,34
Tornalja	138	8 185	8 169	99,80
Ógyalla	135	7 790	8 153	104,66
Námesztó	182	7 003	8 135	116,16
Stomfa	128	7 834	8 063	102,92
Ipolyság	186	8 551	8 061	94,27
Királyhelmec	332	7 963	8 031	100,85
Korpona	88	7 971	7 991	100,25
Turzófalva	222	7 287	7 854	107,78
Gálszécs	245	6 705	7 819	116,61

Szlovákia városai 1993 után

	Népsűrűség (km ²)	Népesség 1991	Népesség 2001	%
Nyustya	110	7 146	7 557	105,75
Zseliz	132	8 373	7 522	89,84
Újbánya	121	8 534	7 505	87,94
Trsztena	91	6 059	7 461	123,14
Szvit	1 667	7 485	7 445	99,47
Ruttka	388	7 523	7 298	97,01
Stubnyafürdő	208	7 168	7 031	98,09
Karásznó	254	(6 682)	6 939	103,85
Mezőlaborc	139	6 391	6 741	105,48
Zsarnóca	211	6 532	6 596	100,98
Gölnicbánya	107	6 277	6 404	102,02
Szobránc	587	5 754	6 262	108,83
Verbó	450	6 319	6 249	98,89
Szepesbéla	184	5 408	6 136	113,46
Nemsó	186	5 855	6 136	104,80
Héthárs	506	5 519	6 130	111,07
Poltár	191	5 823	6 099	104,74
Diószeg	195	5 874	6 078	103,47
Rajec	194	5 793	6 074	104,85
Körmöcbánya	130	7 130	5 822	81,65
Berezó	132	5 551	5 567	100,29
Illava	223	5 531	5 411	97,83
Magastátra	12	5 618	5 407	96,24
Egbell	86	5 177	5 223	100,89
Bajmóc	250	5 084	5 006	98,47
Sasvár-Morvaőr	121	(4 787)	5 005	104,55
Dobsina	62	4 569	4 896	107,16
Szliács/Garamhalászi	121	4 236	4 667	110,17
Tiszacsernyő	452	4 744	4 645	97,91
Szentgyörgy	124	4 600	4 614	100,30
Örmező	184	4 255	4 474	105,15
Trencséntepléc	410	4 436	4 438	100,05
Nyitra novák	227	4 341	4 402	101,41
Garamtolmács	885	5 478	4 305	78,59
Tiszolc	33	4 430	4 215	95,15
Girált	379	3 933	4 189	106,51
Nagysáros	186	4 058	4 018	99,01
Újvároska	725	3 826	3 999	104,52
Szepesváralja	154	3 562	3 780	106,12
Mecenzéf	119	3 871	3 667	94,73
Tapolyhanusfalva	257	3 144	3 582	113,93
Szepesolaszi	86	3 368	3 518	104,45
Jolsva	67	2 508	3 287	131,06
Podolin	97	2 908	3 173	109,11
Rajecfürdő	249	2 540	2 677	105,39
Szepesőfalu	133	2 234	2 355	105,42
Gyúgy	219	1 530	1 500	98,04
Kékkő	76	1 374	1 434	104,37
Összesen		2993234	3022106	

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

A települések, ezen belül a városok népessége – felszabadulván az egy-pártrendszer uralma alól – új körülmények közé került. Ennek egyik ismérve lett a szabad akaratú döntések kiteljesedése. Korlátozó tényezője lett viszont az önálló cselekvésnek a piaci viszonyok általánossá válása, amely a telekárak, lakásárak, illetve a munkalehetőségek, a munkajövedelmek gyors változásán keresztül döntő mértékben és teljesen új módon kezdte szabályozni az egyes ember életét. Egészen más körülmények közé tudott jutni a magasan képzett, magasabb jövedelmű, a piaci ajánlatok közül válogatni képes munkavállaló, mint az alacsonyabban képzett, nehezen mozgó, önálló döntéshozáshoz nem szokott társa. Az egyének ezután új rétegződési mintákba csoportosultak, eltérő életmóddal, eltérő szokásokkal, ami módosította lakásukhoz, településükhöz való viszonyukat is.

A településrendszerre vonatkozó pártirányelvek, pártutasítások helyett 1990 után az egyes települések már mint önálló helyhatóságok dönthettek saját hatáskörük alá tartozó ügyeikben. Az önállóság ezután döntő mértékben befolyásolta az egyes települések sorsát. Ahogyan az egyén választási szabadsága megnövekedett, illetve egyre inkább saját teljesítményétől kezdett függeni, úgy a települések is arra kényszerültek, hogy politikájukkal vonzóvá tegyék városukat, községüket, nehogy elköltözzenek tőlük a képzettebb, keresettebb szakmával bíró, ezért mozgékonyabb fiatal családok. Így jelent meg a helyi igény, a helyi igények feltárásának és kiszolgálásának a szükségessége a településeken.

Az új korszak első két népszámlálása alapján az adatokból már bizonyos új jelenségekre tudunk következtetni (30. táblázat).

30. táblázat Csökkenő és növekvő népességű városok, 1991–2001

	Csökkenő népességű városok	Növekvő népességű városok
A városok száma:	46	92
Átlagos méretük (fő)	27183	19258
A legnagyobb város népessége	428672 (Pozsony)	236093 (Kassa)
A legkisebb város népessége	1500 (Gyűgy)	1434 (Kékkő)

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

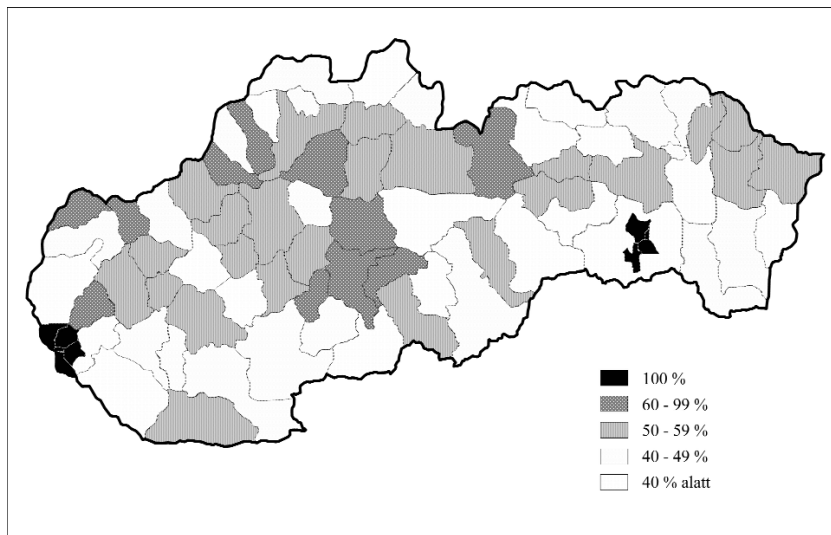
Egy évtized alatt is jelentős változásokra utal, hogy miközben nőtt a város-lakók száma 2 993 234-ről 3 022 106-ra, mégis közülük 46 város népessége csökkent. Ezek a városok a nagyobb települések sorába tartoznak, átlagosan 27 183 fő lakossal, köztük van a főváros is. A növekvő népességű városok között 40 népessége 10 ezer fő alatt van, 19 a 10–20 ezer fő közötti városok száma, és 28 a 20 ezernél népesebbek száma.

Ez a népeségmozgás több okkal magyarázható. Elsősorban a városokról váltak le a megkérdezésük, beleegyezésük nélkül hozzájuk csatolt falvak. Ellentmondásos a jelenség abból a szempontból, hogy a kommunizmus évtizedeiben a falvak összevonása volt a gyakoribb, most mégis inkább a városokról válnak le a települések (*Slavík* 2000). A beköltözések száma lelassult, mert megszűnt a korábban vonzó, gyors városi lakossá válást biztosító állami lakásépítés. Vannak olyan ágazatok, pl. a fegyvergyártás, amelyek a megváltozott politikai viszonyok és a piaci körülmények miatt válságba kerültek. Ezeknek a gyáraknak a bezárása nagy munkanélküliséget idézett elő, és az emberek egy része, keresvén a megoldást saját helyzetére, elköltözött a városból. Valószínűsíthető, hogy a kiköltözések oka, iránya jelentősen megváltozott. Ennek is több oka lehet, szélső pontokat említve egyrészt a jobb életkörülmények közé került családok kiköltöznek a zsúfolt városból, és a jobb levegőt, csendet, kertes házat biztosító környező faluból/városból/kertvárosi övezetből lesznek bejárók, többnyire személyautóval. A másik végletet azok képviselik, akik épp nehéz anyagi körülményeik miatt nem tudják a városi ház költségeit biztosítani, ezért olcsóbb lakhatás után néznek, amire vidéken találnak lehetőséget.

A népeségmozgásnak egy sajátos, a szlovák településrendszerre jellemző, korábban említett válfaja a városokon belüli erős népeségmozgás. A nagyvárosok kialakításának módszerei közé tartozott az állampárti időkből a környező települések odacsatolása a növesztendő városához. Ezeknek a néha viszonylag távolabb elhelyezkedő belsővé vált településeknek a népesége különösen az 1989-es változások után hirtelen növekedésnek indult, elsősorban a családi házas jellegű építkezések miatt, miközben a nagyváros, pl. Pozsony egészének népesége esetleg csökkent (*Slavík–Kožuch–Bačik* 2005).

Befolyásolhatja a népeségmozgást a városok új, szabadon választott vezetőinek városstratégiája is. Azokban a városokban, ahol a vezetőik városfelújításra fordítottak időt, pénzt, energiát, ahol előkészítették a várost a gazdálkodó egységek fogadására (infrastruktúra kiépítésével, felújításával, ipari parkkal, eladható területek, épületek kijelölésével stb.), ott a fokozatosan beinduló gazdasági növekedés magához vonzotta az új helyzetben helyüket kereső, és helyben állást, megélhetést találó családokat. Mondjuk összefoglalóan úgy, hogy amely város alkalmazkodott a posztindusztriális viszonyokhoz, az nagyobb eséllyel tudott résztvenni a kibontakozó városversenyben.

12. ábra A városodás mértéke az egyes járásokban

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

Az egyes közigazgatási egységek városodottságát mutatja a 12. ábra. Pozsony és Kassa 100%-os városodottsága érthető, sőt a szlovák közigazgatás ezt a két várost még további járásokra bontja.

11 olyan járás van az országban, ahol a városi lakosok aránya 60%-nál nagyobb a körzeten belül. Besztercebánya, Poprád, Turócszentmárton mint 60 ezernél népesebb városok esetében ezt a helyzetet el is fogadjuk, valóban ők körzetük vezető városai, viszont a 18 160 fős Miava, vagy a 10 662 fős Selmecebánya esetében csak a kis méretű járás belső népességi arányai miatt kerültek ebbe a csoportba.

24 járásban 50% fölötti a városi népesség aránya, ide olyan nagy városok tartoznak, mint Eperjes, Zsolna, Nyitra, Nagyszombat, Privigye, Trenčsén. Itt is megtalálhatjuk az ellentétet, mert a 6616 fős Mezőlaborc csak a kis népességű járás miatt tartozik ebbe a csoportba.

17 járásban 40% fölötti a városlakók aránya. Ezek között is találunk nagy városokat, mint például Érsekújvár (62 641), Léva (55 525), vagy Nagymihály (53 970), illetve kisvárost, mint a 9354 lakosú Korponát.

18 járásban 12–40% közötti a városlakók aránya. Ebbe a kategóriába tartozik a nagy területű Dunaszerdahely járás 44 894 fős városi népességével, ahová a névadó körzetközponton kívül Somorja és Nagyme-

gyer is tartozik, növelve a városlakók számát. Ebben a csoportban találhatjuk azokat a belső perifériának minősíthető járásokat, ahol a város kicsisége is nehezíti a járás gazdasági megerősödését, mint például Breznóbánya, Aranyosmarót, Gölnicbánya járások esetében. Másutt a túl nagyra méretezett járás súlyosbítja a kisváros gondjait, mint a Rozsnyó, vagy a már említett Dunaszerdahely esetében. A határmentiség is korlátozó tényező volt évtizedeken át Nagykürtös, Rozsnyó esetében. A lengyel határ menti járások is hasonló nehézségekkel bírkóznak mint Námesztő, Késmárk, Ólubló, Kisszeben, vagy az ukrán határ melletti Szobránc járás. A Kassa-környéki járás városhiányosságát viszont biztosan felelteti a nagyváros közelsége. A bejárás megoldja az itt lakók munkahelyre és szolgáltatásokra vonatkozó igényeit.

V.1. A geopolitika hatása a városhálózatra

Szlovákiának, mint Európa egyik legfiatalabb államának, el kell magát fogadtatnia más országokkal, illetve alkalmazkodnia kell közelebbi és távolabbi szomszédaihoz. Ezt a kettős, kifelé és befelé ható alkalmazkodást lehet komolyabban is tárgyalni, ilyenkor beszélünk geopolitikáról. Jelenleg a független Szlovákia számára a geopolitika egy egyszerűnek látszó feladatot ír elő. El kell fogadnia a transzatlanti berendezkedést és annak alapelveit, szabályait érvényesítenie kell az országon belül a rendelkezésre álló hatalmi eszközökkel. Amely ország teljesíti azokat a felteteleket, amelyek biztosítják a transzatlanti körhöz tartozást, az ennek a politikai-társadalmi-gazdasági, összességében hatalmi tömbnek lesz a tagja, aki nem teljesíti, az kiszorodik, rosszabb esetben ellenfélle válik. A geopolitikai helyzet fölismerése és érvényesítése a kiindulópont az illető ország belső és külső viszonyainak megszervezésében.

A mai Szlovákia geopolitikai helyzetének vizsgálatát Csehszlovákia vizsgálatával kell kezdeni.

Csehszlovákia 1918-as megalakulását a győztes antant-hatalmaknak köszönhette, ahogyan az ország 1938/39-es feldarabolása is a nagyhatalmak egymás közti erőviszonyának megváltozása miatt következett be. Az 1945-ben újjáalakult második Csehszlovákia helyzete egyszerűbbé vált, mert a szovjet érdekszféra részeként összezsugorodott minden önálló kezdeményezés lehetősége. Amikor a politikai és a gazdasági világversenyben a Szovjetunió darabjaira hullott, megint lehetőséget kapott Csehszlovákia az önállóságra, és ezzel új geopolitikai térbe került. Ez az esemény egybeesett Kelet-Közép-Európa újraformálódásával, miu-

tán a szovjetek által megszállt országok kiszakadtak a szovjetek által szervezett Kelet-Európából. Az újból létrejött Közép-Európa keleti állama-iról van szó a Baltikumtól az Adriáig (ide tartozik az önállósult Horvátország is, még ha egyelőre nem is tagja az Európai Uniónak). Közülük nyolc ország 2004-ben egyszerre csatlakozott az Európai Unióhoz. A cseh közbeszédben 1989 után a hangsúly áttevődött a szláv testvériségről a csehek nyugatiasságának bizonyítására. Huntingtonra hivatkozva bizonygatták pl. a latin írásmód igazoló erejét, hogy náluk még a cirill betűk használata sem honosodott meg.

Ha azonban csak a korabeli Európa nemzetközi erőviszonyait emlegetjük, valamint hogy ebben milyen helyet foglalt el Csehszlovákia, és még ezen belül a szlovák országrész, akkor elfeledkezünk arról, hogy Szlovákia több évtizedig tartó fokozatos, Csehszlovákián belüli megformálódása azt jelentette, hogy alkalmazkodnia kellett az új geopolitikai helyzethez, illetve meg kellett formálnia az új geopolitikai helyzetnek megfelelő belső működési rendjét. Ezt neveztem a fentiekben honfoglalásnak. Szlovákia nemcsak alárendelődött a cseh fennhatóságnak, hanem a szlovák országrésznek ki kellett alakítania a maga önálló belső mozgását. Ez jelentette viszonya alakulását Csehszlovákiával, ami 1993-ig tartó változékony folyamat volt, de ennél is fontosabb volt számára, és elsősorban ez kötötte le az erejét, hogy – nyersen fogalmazva – el kellett különülnie Magyarországtól, el kellett szakadnia Magyarországtól, attól az országtól, amelyben a szlovák nép hosszú évszázadok során létrejött, és amelyhez minden hagyománya köti. Ez volt az a fő feladat, ami a legtöbb nehézséget okozta. Az 1918-ig létező határozatlan körvonalú Felső-Magyarország (vagy Felvidék) több évszázad alatt kialakult – elsősorban észak-déli – vonzási rendjét kellett az új államnak fölszámolnia és kelet-nyugati irányúvá változtatnia. Ezt a „vonzást” leglátványosabban a vasúti összeköttetéssel lehet érzékeltetni. 1914-ben – a mai Szlovákia területét visszavetítve – négy vasútvonal kötötte össze Galíciával, három Morvaországgal és Sziléziával, kettő Ausztriával és (Magyarország mai területét visszavetítve a múltba) tíz Magyarországgal (*Lipták* 1994). Mivel az új államnak, benne Szlovákiának északi és keleti szomszédja Lengyelország volt, illetve Kárpátaljának Romániával volt közös határa, elmondhatjuk, hogy elveszett az a gazdasági érdek, ami eddig az Osztrák-Galíciához, Bukovinához kötötte. A keleti kapcsolatok 1945-ig tartó sorvadása egy másik indok arra, hogy az amúgy is „szerkezetváltásra” szoruló kelet-szlovákiai városok, köztük a szepességi városok szerepe elsorvadjon, sokadlagossá váljon. A Pozsony és Kassa közt, az új határ mentén húzó-

dó városvonal a magyar határ közelsége miatt veszítette el geopolitikai súlyát. A kelet országrész és a magyar határ menti sáv városainak helyzeti értéke ekkor zuhant a mélybe. Ezekben a városokban jutott a legtöbb üzem csődbe. Lipták dolgozatában hozzáteszi: „Az ipar ilyen visszafejlődésének semmi köze sem volt a nemzetiségi politikához, egyformán érintette a magyar határ térségét és a tisztán szlovák Felső-Garam vidékét (*id. mű* 81.p.).”

Vagyis visszatértünk a korábban említett helyzethez: a Vág-völgye mint Csehországhoz közel eső földrajzi hely fölértékelődött, az itt kiépített ipari üzemek révén pedig az egymást követő modernizációs hullámok érvényesülése napjainkig folyamatosan zajlik. A Szepesség városainak 19. századi ipari-kézművesipari válságát a Vág-völgyében folyamatosan zajló iparosítás „oldotta meg”. Csehország német fenyegetése, illetve 1939-es megszállása felfokozta a nyugat-szlovákiai területeken a gazdaság fejlesztését. Nyugat-Szlovákia iparosítási, fejlődési elsőbbségén a szovjet érdekszféra negyven éves jelenléte csak annyiban módosított, hogy vaskohászati üzem építéséhez kapott lehetőséget Kassa az 1960-as években, illetve a szovjet határ menti városokba a szovjet érdekek megfelelő üzemeket telepítettek (Homonna, Mezőlaborc, Nagymihály stb.).

Mindezek után persze ki kell térni arra, hogy Szlovákia először 1939–1945 között nyerte el függetlenségét. Az első „független” szlovák állam geopolitikai helyzete meglehetősen egyértelmű volt, mert a náci Németország csatlós államaként vonult be a történelembe, még ha nem is Németország hozta létre, csak jóváhagyta, elismerte az önálló államságot.

A második független szlovák állam megalakulását a Szovjetunió felbomlása, majd ezt követően a Csehszlovákiától való elválás tette lehetővé. Bizonyossá vált, hogy az ún. szláv testvériség, vagy a szintén hamis két nyelvű (cseh és szlovák) egy nemzet (ez a csehszlovák nemzet), vagy az egy nyelvű (csehszlovák nyelvű) két nemzet (cseh és szlovák nemzet) eszméjére hivatkozva nem lehet népeket, nemzeteket egyesíteni, mert a történelmi múlt, a történelem során formálódott egyedi jellemzők és a belőlük származó különbségek erősebbek.

1993-ban mint Európa új állama jelent meg Szlovákia a történelem színpadán. Szlovákia önértelmezésében azonnal fontos viszonylatok merültek föl, amelyeknek a felismerése, értelmezése és befogadása meghatározta a közpolitikai cselekvéseket és az országépítő terveket is.

Alapvető felismerés lett Szlovákia Közép-Európához tartozása, vagyis hogy Szlovákia egy olyan ország, amely a hajdani Szovjetunió és Nyugat-

Európa között terül el, miközben beletartozik a Skandinávia és a Balkán közt húzódó országok sávjába. Vita bontakozott ki viszont arról, hogy ez a kelet és nyugat közötti köztes helyzet melyik égtáj felé van közelebb. Az első szlovák nacionalista kormányok a keleti irány fontosságát hangsúlyozták, ami az új Oroszországhoz fűződő kapcsolatok szorosabbra fonását vonta maga után. Az Európai Unió azonban értésére adta Szlovákiának, hogy ezzel az erőltetett szövetséggel kizárja magát a közös Európából. Az 1998-as kormányváltás szakítást jelentett a keleti orientációval, egyértelmű kiállást jelentett a nyugati irányultsággal. Ez tette lehetővé Szlovákia uniós taggá válását.

A kelet-nyugati irányultság kiemelkedő fontosságú a szlovák politika és közélet számára, amit kifejez, hogy önmagukat Kárpáti-országnak tekintik. Ennek a tartalma tagadást fejez ki, mert azt jelenti, hogy nem Kárpát-medencei ország, ahogy a magyar földrajzi és történelmi szemlélet a Felvidéket a Kárpát-medence szerves részének tekintette. Ennek a felfogásnak tárgyasult következményét láthatjuk pl. a szlovák úthálózat megvalósulásában. A Kárpáti-ország hegygerincei között kelet-nyugati irányultságú völgyeket emlegetnek, amelyek kelet-nyugati irányú közlekedési folyosókat képeznek a Vág, a Garam és a Hernád folyók völgyében. A folyók délre futását, Dunába, illetve Sajóba-Tiszába torkollását már másodrendű tényként kezelik. Ez az elképzelés az alapja annak a politika-földrajzi értelmezésnek, miszerint a folyóvölgyek két központi régiót, a Kelet-Szlovák és a Nyugat-Szlovák régiót kötik össze. A Pozsony–Kassa tengely tehát a Kárpátok hegycsúcsai közt kanyargó folyóvölgyekben fut. Ez az ív jelenti Szlovákia gazdaságának és népességének gerincét, ez az a földrajzi sáv, amely magához vonzza a tőle délre fekvő területek emberi és gazdasági mozgását egyaránt. A dél-szlovákiai települések lakossági mozgása, kereskedelmi forgalma, áru- és szolgáltatáscseréje egyirányúan délről észak felé áramlik.

Szlovákia fontosságát csökkenti, hogy a német egység megvalósulásával nem rajta keresztül vezet a legrövidebb út Oroszország felé, sőt Ukrajna bizonytalan helyzete fölértékeli Belorussziát – és így a Lengyelországon keresztül vezető közlekedési folyosókat – az Oroszországgal fennálló kapcsolatokban.

Szlovákia mérete, kicsinysége is aggodalomra adott okot. Az új többközpontú világ sok bizonytalanságot hordoz. Az ilyen kis országok számára a biztonság a legfontosabb mind gazdasági, mind politikai, mind védelmi szempontból. A kelet-közép-európai országoknak azonban nem katonai jellegű kockázatokra kell készülniök, hanem a demokratikus intéz-

mények és a szociális piacgazdaság közben föllépő problémák kezelésére, a nemzeti és etnikai konfliktusok megoldására. Ugyanilyen erővel jelent meg a helytállásra való képesség is. Szlovákia nem maradhat sem gazdasági, sem politikai értelemben az Európai Unió periferiája, és nem kell aggódnia a szomszédaival történő összehasonlítás miatt sem.

Mindezen a sokirányú hatáson azonban máig átsüt egy hagyományos, még a 19. század nemzeti mozgalmáig visszanyúló szlovák óhaj, bárcsak Bratislava a szláv területek európai központja lehetne (*Korec* 2003)!

Szlovákia geopolitikai súlyát többek között a politika, a gazdaság és a katonai erő szempontjából lehet vizsgálni (*Blažík* 1997), a közlekedésről külön kell szólni.

Egy ország *politikája* adja azt az általános keretet, ami a geopolitikai helyzet felismeréséből következik. Az elsődleges kérdés az volt Szlovákia függetlenné válásakor, hogy Szlovákia melyik geopolitikai erőterbe akar tartozni. A választási lehetőségek elég szűk körűek voltak a földrajzi elhelyezkedés miatt, de mindkét utat kipróbálta a szlovák politikai elit. Az egyik út a kelet, az orosz hatalmi központ követése lett volna. Ezt, vagyis a korlátozott demokráciát, az erős tekintélyuralmi berendezkedést célozták meg az első kormányok, aminek következményei végiggyűrűztek volna az összes ágazati szakpolitikán. Ezt azonban az Európai Unió nem tűrte, és kikényszerítette a transzatlanti erőterhez tartozást. Ez a Dzurinda-kormány győzelmének mögöttes indoka.

Az 1998-ban hatalomra került politikai vezetés elfogadta a parlamenti demokrácia általános választójogon alapuló szabályait, a hatalmi ágak elválasztását, a szociális piacgazdaság modelljét. Ennek a politikai rendszernek az ismérve az önkormányzatiság elvének megvalósítása a gyakorlatban, azaz a helyi és területi önkormányzatok rendszerének kialakítása az intézményesült állami akarat korlátozásával. A transzatlanti politikai rendszert áthatja a versenyelv, a személyek és intézmények versenye, beleértve a választott képviselőket, polgármestereket, egyéb (pályáztatással kiválasztott) vezetőket, illetve az intézmények, települések, városok versenyét is. Ez a politikai rendszer adja a legtöbb lehetőséget arra, hogy az egyes települések – besorolásuktól függetlenül – kiemelkedő szerephez jussanak az ott lakók erejéből, vagy a jelentéktelenségbe jellegtelenségbe hulljanak az ott lakók erőtlensége miatt. A verseny alapja mindenütt a teljesítmény. Mivel tisztán sehol sem a teljesítmény győzedelmeskedik, mindenütt vannak befolyásoló tényezők, a mértéket érdemes figyelni. Ahol a teljesítményt túlságosan is egyéb körülmények,

pl. a korrupció, a politikusok hatalma, rokonsága stb. befolyásolják, ott beszélünk balkanizálódásról.

Szlovákia számára a szocializmus évtizedei alatt megvalósult töretlen fejlődés a *gazdaságban* nem eredményezett olyan alapot, amelyre a rendszerváltás (1989) és az új állam megalakulása után (1993) biztosan lehetett volna építkezni. A kommunista gazdaságpolitika öröksége és az új állam első kormányainak ténykedése aggodalomra adott okot az elemzők körében. A szlovák gazdaság teljesítőképessége a hajdani Csehszlovákia egyharmadát érte el, de a környező országokhoz (Lengyel-országhoz, Ukrajnához, Ausztriához, de Csehországhoz és Magyarországhoz) viszonyítva is sokkal alacsonyabb volt az 1990-es évek első felében. Alacsony volt a termékek hozzáadott értéke, mert túl nagy arányban szerepeltek a félkész termékek. A termelés hatékonysága az EU-országok átlagának 20–30%-át érte csak el. Az elavult technológiának hatalmas volt az energiaigénye (kassai vasmű) és nagy környezeti károkat okozott (garamszentkereszti alumíniumkohó). A gépipar jelentős gondokkal terhelte a gazdaságot. Az egyes gazdasági ágazatok újraszervezését, modernizálást, a piaci nyitottság biztosítását, továbbá egyedi és magas újítási arányú termékek gyártásának bevezetését várták az elemzők, amely lépések biztosították volna egy ilyen kis ország számára a versenyben való részvétel lehetőségét. Azt is sürgették, hogy a tőkehiányos szlovák gazdaságnak külföldi tőkére lenne szüksége. Viszont a privatizációs gyakorlat visszásságai, a politika befolyása az üzleti ügyekre azt eredményezte, hogy bizalmatlanság alakult ki a szlovák üzleti élettel szemben. A szlovák külpolitika orosz irányultsága, valamint a belpolitika szélsőséges nacionalizmusa és a privatizációs visszaélések miatt az a veszély merült föl, hogy Szlovákiát kihagyják a csatlakozásból. Ezzel még elszigeteltebbé vált volna az ország.

V.2. A közigazgatás mint városhálózatot szervező módszer

A közigazgatás elemzésekor elsőnek épp egy a hiányt kell fölemlíteni, ami abból származik, hogy az ország 1918-as megalakulásakor nem volt a szlovák országrésznek kiemelkedő, egyértelmű központja, nem volt fővárosa, mert a korabeli Felvidéknek nem volt saját központi helye, más tájegységekre vonzó hatást gyakorló, illetve mintát adó, a szlovákság életét szervező városa. Nem volt sem Pozsony, sem a később nagy ívű fejlődési pályát bemutató Kassa olyan város, amelyre mint vonzerót gyakorló központra tekintett volna az új állam lakossága. Pozsony fővárossá

válásának rögzös útja, a rendre fölmelegedő viták mutatják, hogy az 1993-ban önállóvá vált friss államnak még a fővárosát is el kell fogadtatnia.

Bitusiková (2002) tényként kezeli, hogy Pozsony nem játszik fontos szerepet a szlovák identitásban. A dicső múlt a 16–19. századhoz köti a várost, ezt követően csak egyre szürkülő, jelentőségét veszítő kisváros lett a Duna-parti átmenő forgalom útjában Bécs felé. Amikor 1918-ban megalakult Csehszlovákia, mint egyetlen olyan város került számításba, ahol megfelelő mennyiségben voltak elég nagy szállodák az új hatalom képviselői számára. A második világháborúban „függetlenné vált” Szlovákia Csehszlovákiába való 1945-ös visszaolvadása után a kommunizmus évtizedeiben a központi hatalom parancsainak közvetítője volt, ez nem növelte, inkább rontotta a város tekintélyét. A mai Szlovákia város-hálózatát nagymértékben befolyásolja, hogy politikai okokból még az új Csehszlovák állam nevezte ki Pozsonyt a szlovákok által lakott keleti országrész, tartomány központjának.

Mindmáig jellemzője Pozsonynak, hogy nem gyakorol különösebb politikai hatást az országra, mint ahogyan azt más ország fővárosa teszi. Nemcsak Mečiar győzelmét segítették a vidéki szavazatok, de a vidéki civil szervezetek határozott föllépése, szervezett kampánya segítette hatalomra a vidéki városi központokban az Európa-párti ellenzék 1998-ban. Ugyanez érvényes a 2006-os kormányváltásra is, mert a baloldali-populista, nacionalista Robert Fico, a politikai értelemben vett bal és jobboldal közötti harmadik útra utaló nevet viselő Smer (Irány – Szociáldemokrata Párt) elnöke és a volt zsolnai polgármester, Jan Slota szélső nacionalista pártja, a Szlovák Nemzeti Párt alakíthattak kormányt, szintén a nagyszámú nacionalista és baloldali vidéki szavazók jóvoltából.

A településpolitika, ezen belül a várospolitika az új állam 1918-as megalakulása után azt a célt szolgálta, hogy kijelölje az új hatalmi-igazgatási központokat. Ezt a folyamatot minősítettem korábban honfoglaló gesztusnak.

Az 1918-ban megszerzett 8 teljes és 12 töredék vármegyéből 1920-ban képzett 16 megye kialakítása volt az első döntő lépés az állami önállóság útján. Az 1923-ban kialakított 6 nagymegye már jelezte, hogy az új hatalom központosítás felé tesz egyre határozottabb lépéseket, mert ebben látja, ezzel teremti meg a társadalmi homogenizálás, pontosabban a csehszlovákosítás eszközét, lehetőségét. Tekinthetjük az 1928-ban kialakított tartományi rendszert a cseh uralkodó osztály legőszintébb tet-

tének is, mert valóban Prágának alárendelt országrésszé süllyedt a korabeli Csehszlovákia keleti fele. Ennek a régiónak a cseh országrész kiszolgálása lett a feladata, akár üzemeknek földadása, bezárása árán is. A keleti régió a nyugati, fejlettebb régiót látta el nyersanyagokkal, illetve a nyugati országrészben készített termékek piaca lett. A regionalizálás etnikai céljai mellé fokozatosan fölzárkózott a gazdasági regionalizálás, amit a közigazgatási térfelosztások (és természetesen a működési szabályok, a törvények, a rendeletek) fejeztek ki.

Az 1939–1945 közötti évek közigazgatása miatt fontos szakasza a szlovák történelemnek, mert akkor jött létre először önálló szlovák állam. A hat megyés beosztás a közigazgatásban dolgozók, azaz a szlovák középosztály érdekeit szolgálta, mert itt sok hűségesszlovák kaphatott rendszeres fizetéssel járó irodai („úri”) állást. A szlovák nemzeti tudat megerősítése szempontjából oly fontos független állam a közigazgatás szlovákosításán, az etnikai regionalizáláson túl elfogadta a németek „ajánlatát” a hadiipar fejlesztésére, ezért a Vág-völgyében megkezdődött az az iparosítás, amely lerakta a szlovák iparfejlesztés alapjait. A régióképzés gazdasági eleme új formában jelent meg. A szlovákok által lakott terület egy földrajzi sávja megkezdte önálló életét. Régióképződés indult meg a Vág-völgyében.

A kommunizmus évtizedeiben a „munkásosztály fellegrárait” kellett megteremteni, ez ismét a városok jelentőségét növelte a rohamosan iparosodó Vág-völgyében és azon kívül. A területi kiegyensúlyozás jegyében az elhanyagolt, nyersanyagban szegény keleti országrészben is látványosan fejleszteni kellett, így lett acélipari központ Kassa.

A közigazgatás megint a központosítás eszköze lett, de most kíméletlenebb módon, mert a korábbi évekkel ellentétben még csak az esélye sem volt meg annak, hogy különféle politikai erők, eltérő érdekcsoportok akár csak véleményt is nyilváníthassanak a közéletben. Egyetlen párt uralma alá került az államgépezet és a közigazgatás. 1960-ban a közigazgatási reform keretében a kerületek számát lecsökkentették háromra, és az addig meghagyott nagy számú járások számát is lecsökkentették 32-re. Ez a végletesen lecsupaszított, a központi akarat végrehajtására kitalált rendszer működött egészen 1991-ig. 1969-ben annyi változás történt, hogy maga Pozsony is önálló kerület lett, így a kerületek száma 4-re nőtt, valamint a két nagyváros, Pozsony és Kassa közigazgatási határán belül több kerületet hoztak létre, ami a 32 járás darabszámát növelte. Ezek a változások azonban a lényegét nem érintették, az irányítás nem lett demokratikusabb.

Kiemelhetnénk a három város, Pozsony, Kassa és Besztercebánya, a három közigazgatási kerület, a három központ fontosságát, de ez azért nem találó, mert a kor jellemzője a központi irányítás volt. A központ pedig Prága volt, a többi kerületi központ csak a végrehajtója, közvetítője volt a központi akaratnak. Annyi haszna volt ebből a helyzetből a három városnak, hogy a városfejlesztési tervekben előnyt élveztek a többi várossal szemben. Szolgáltató egységeik száma nőtt, ami kétségtelen előnyöket jelentett a többi várossal szemben. Politikai értelemben pedig kiegyensúlyozottabb lett az irányítás, mert a három nagy terület, Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákia három évtizeden át rendelkezett saját központtal. Ugyanez érvényes szerényebb mértékben a 32, illetve néhány év múlva a 38 járási központra is, hiszen az 1961–1991 közötti évek településeket érintő fejlesztéseiben a kisebb hatalmi centrumoknak is csurran-cseppent valami a felülről jövő fejlesztési forrásokból.

A rendszerváltás hirtelen új lendületet adott az országnak. A kommunizmus 40 évnyi merevsége, mozdulatlansága után hihetetlen gyors változásoknak lehettünk eddig is tanúi. Az új körülményekhez a közigazgatás gyökeres átszervezéseivel is igazodott a most már önálló, függetlené vált ország.

31. táblázat A mai Szlovákia területének közigazgatási rendszere

	Nagyobb területi egység	Kisebb területi egység (járás)
1918	8 vármegye + 12 töredék vármegye	97
1920	16 megye	95
1923	6 nagymegye	77+Pozsony és Kassa
1928	1 tartomány	77+Pozsony és Kassa
1939	6 megye	58+Pozsony
1945	–	77+Pozsony és Kassa
1949	6 kerület	90+Pozsony és Kassa
1960	3 kerület	32
1969	4 kerület (Pozsony is)	36+Pozsony és Kassa
1991	–	121 körzet (obvod)
1996	8 kerület (kraj)	79 járás (okres)
2004	8 kerület (kraj)	50 körzet (obvod)

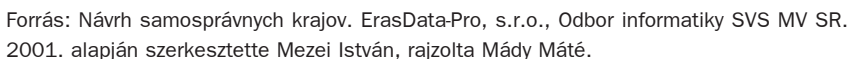
Forrás: Kühnl (1982), Petőcz K. (1998) és Kocsis K. (2002) alapján saját szerkesztés.

A legdöntőbb fordulat az igazgatás rendszerében az volt, hogy az addigi központi utasításos, merev hierarchiájú tanácsrendszert fölváltotta az önkormányzati rendszer. 1991-ben újból szétvált az államigazgatás és az önkormányzás. A települések visszakapták a kommunizmus évtizedei alatt elvesztett önállóságukat. Ennél többre azonban az országban folyó

politikai viták miatt nem jutott a rendszerváltó szlovák politika. Sem az önkormányzatiság területi (kerületi) szerveit, sem az ezzel párhuzamosan kiépítendő államigazgatási szinteket nem sikerült megvalósítani. Az országos hatáskörű végrehajtó hatalom szervein kívül csak a települési önkormányzatok ügye rendeződött, ha nem is véglegesen, illetve létrehoztak 121 körzetet az államigazgatási feladatok ellátására. A szlovák politikai cselekvés végletességére jellemző, hogy az 1918 óta létező új államban a járási szintű közigazgatási egységek száma fokozatosan csökkent (97-ről 32-re), és mindig a központosítás jegyében, most viszont, a demokrácia beköszöntével, soha nem látott számú járást hoztak létre. Az egyes településeket megillető „nagy önállóságra” volt válsz, hogy a járások településeinek lett igazgató-ellenőrző szerve a 121 körzeti hivatal.

Az 1996-os új kerületi beosztás jelentőségét az emeli, hogy nagy viták után (a fölmerült fontosabb terveket ismerteti: *Kocsis* 1995) megmaradt az akkor létrehozott nyolc államigazgatási kerület, egyelőre a vele párhuzamosan kiépítendő megyei önkormányzati szervek nélkül. Viszont újból megindult a körzetek/jársók számának csökkentése. Az 1996-ban kijelölt 79 járás (okres) számát 2004-ben tovább csökkentették, jelenleg 50 körzet (obvod) látja el az államigazgatás különféle feladatait.

A közigazgatás városképző lehetőségeiről azért kell szólnunk, mert az átmenet éveiben létrehozott önkormányzati és államigazgatási egységek jelentősen befolyásolják az egyes városok, és persze tágabban, az egyes térségek, kijelölt önkormányzati és államigazgatási egységek fejlődését, regionalizálódását. A kerületi határok körüli viták jól mutatják, hogy a hatalmi érdekek fölébe kerekednek a racionalitásnak, a kialakult regionális érdekeknek, a hagyományoknak. 1996-ban hatalmi érdek miatt döntöttek a nyolc kerületes rendszer mellett. A választásokon győztes pártok érdeke az volt, hogy a választási földrajznak, azaz a győzteseknek kedvezve húzzák meg a kerületek határait, ennek megfelelően jelölték ki a közigazgatás új központjait, ennek megfelelően jelölték ki a közigazgatás új tisztségviselőit, és ezért szorították háttérbe az ellenzéki településeket és személyeket. Példaként Trencsén kerületté válásának esetét szokták említeni, mert a korábbi állami-pártpolitikai tervekben még nem szerepelt, de mivel ezekben a járásokban volt a Mečiar vezette Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS) egyik fő szavazóbázisa, a környező kerületek rovására – jutalomból (és politikai érdekből) – létrehozták mint új politikai területi egységet.

100

lista erőket a szlovák politikai paletta minden oldalán és ellentámadásba lendülve elvetették ezt a tervet. A regionalizálásnak ez a formája véleményük szerint veszélyeztette volna az egységes nemzetállam megvalósítását.

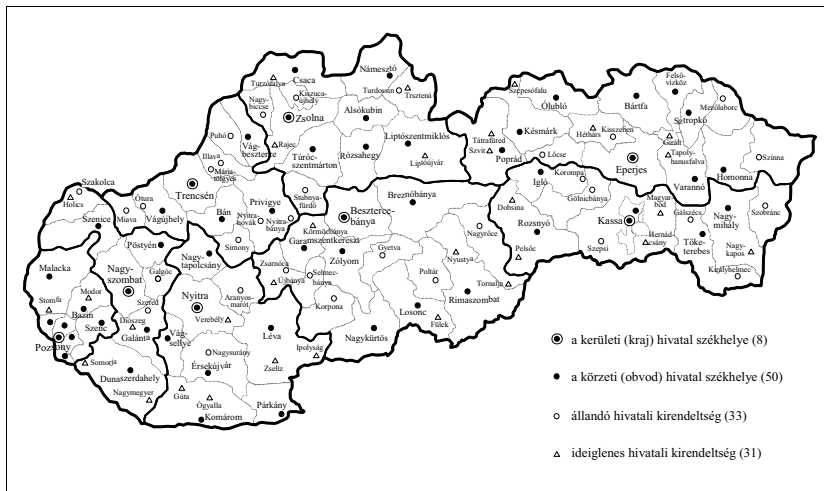
Ez a városállományt illetően is meghatározó döntés volt, mert az 1996-os nyolc kerületet beosztáshoz való visszatéréssel kiesett Turócszentmárton, Poprád, Losonc és Nagymihály a megyeközpontok közül. Ez különösen az amúgy is hátrányos helyzetű keleti megyék esetében jelent gondot, mert itt sokkal kevesebb a nagyobb város, mint nyugaton. Mondhatjuk mindezt fordítva is: tovább erősödött a főváros, Pozsony, valamint a többi kerületi székhely: Nagyszombat, Nyitra, Trencsén, Zsolna, Besztercebánya, Eperjes és Kassa pozíciója. Közülük csak e két utóbbi képviseli az ország keleti részét.

Az 1996-os kerületi határok megerősítése kikapcsolta azt az erőforrást is, amelyet a magyar nemzetiségű lakosság önrendelkezése jelenthetett volna. A magyarok „szétosztása” Pozsony, Nagyszombat és Nyitra megyék (kerületek) között, valamint Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, és Királyhelmec, valamint járásaik mellőzése, betagolása a tőlük északra lévő szlovák többségű kerületekbe, járásokba mutatja a honfoglalók tekintetnélküliségét, vagy jogi szaknyelven: az önrendelkezési jog megtagadását, vagy a politika nyelvén fogalmazva: a nemzeti elnyomás fennmaradását. Így fonódott össze a kormánypártok hatalmi érdeke a saját pozíciók megtartására és az összes (kormánypárti és ellenzéki) nacionalista szlovák politikai erő érdeke a nemzetállami cél folyamatos ébrentartására.

A közigazgatás területi rendszerében lezajlott változások fontos jellemzője, hogy Csehszlovákia 1918-as megalakulásától kezdődően huszú évtizedeken át fokozatosan erősödő koncentrációnak lehetünk tanúi. A kezdeti 16 megye száma 1960-ra lecsökken háromra. Ez az összpontosított kerületi, államigazgatási rendszer marad egészen 1991-ig. Emögött nem pusztán a politikai központosítás megerősítése húzódik meg, habár kétségtelenül ez volt a fő politikai szándék, hanem az a szándék is, amely a szétaprózott, sokszínű városi szerkezetben akart rendet vágni, amely szándék – jelen esetben – három város kiemelkedését, nagyvárossá fejlesztését célozta meg. A sok város közül ennek a háromnak a kiemelése és politikai, államigazgatási, gazdasági – ezen belül mint ennek a kornak legfontosabb szempontja – ipari központtá emelése egyúttal a többi város szándékolt háttérbe szorítását is jelenti. A három kerületi központ mint az új ország (Csehszlovákia) keleti egységé-

nek, a szlovák résznek, a szlovák tartománynak a három területi központja erősödött három évtizeden át. A közöttük meghúzható tompa háromszög lett az új Szlovákia új várostengelye.

14. ábra A 2004-ben érvényesített kerületi és járási beosztás

Forrás: Návrh samosprávnych krajov. ErasData-Pro, spol. S.r.o., Odbor informatiky SVS MV SR. 2003. alapján szerkesztette Mezei István, rajzolta Máty Máté.

Ugyanez a városokat a múlttal, a hagyománnyal szemben újraosztályozó szándék figyelhető meg a kisebb területi egységek számának változtatásában is. A kezdeti 95 területi egység, járás számának lecsökkentése 32-re – azon túl, hogy szintén a politikai központosítást szolgálta – azzal a szándékkal történt, hogy a sok lehetőség, a sok lehetséges város közül megerősítsen kiemelt helyzetében 32 új központot. Az eredmény az új csehszlovák területi rendszer új településszerkezetének a megvalósítása lett. A létrejött településrendszer a bekövetkezett 1989-es politikai fordulat után már nem térhetett vissza a több száz éves hagyományhoz, az 1918-as berendezkedés folytatásához, hanem a kényszerrel létrehozott besorolások eredményein, mint immár új alapon kezdhette az új politikai rendszernek megfelelő településstruktúra kialakítását. Ezért is volt Viktor Nižňanský kísérlete a történelmi kerületek visszaállítására egyrészt politikai értelemben veszélytelen, másrészt értelmetlen is.

Az 1996-ban létrehozott 8 államigazgatási kerület további 5 városnak adta meg a lehetőséget, hogy kihasználja az élbolyba tartozás előnyeit. A közigazgatási központ szerepe komoly előnyöket jelent más városokkal szemben a fejlesztéseket illetően. Másrészt ezeknek a városoknak a beemelése a hatalomba tulajdonképpen a már létrehozott Pozsony-Besztercebánya-Kassa tengely bővítését jelentik. A bővítés eredményeként elének vetül a kibontakozó új városrendszer új jellemzője is, mégpedig a Vág-völgyének, mint ipari-szolgáltató városövezetnek a megerősödése (Nagyszombat, Trencsén, Zsolna), illetve Nyitrának, mint a tőle délre eső alföldi terület gravitációs pólusának megerősödése. Eperjes mint Kassával való várospár kapja meg a jelentőségét. Ennek a két városnak a feladata a keleti hátrányos helyzetű, erősen leszakadt térség beemelése a rohamosan fejlődő nyugati országrész versenyébe.

V.3. A közlekedési rendszer és a városhálózat kapcsolata

A közlekedésben elfoglalt hely meghatározó egy ország geopolitikai helyzetét illetően. Szlovákia ebben a versenyben úgy akar helytállni, hogy tudomásul veszi a lengyel és a magyar alföldeken keresztül futó kelet-nyugati közlekedési tengelyek fontosságát és köztük építi ki a maga vonalát, ami Ostrava felől Zsolnán-Kassán keresztül Lembergbe fut. Tehát Kassánál nem folytatódik dél (azaz Miskolc felé) a Zsolna felől futó ív, hanem élesen elkanyarodik Ungvár-Lemberg irányába. Ehhez képest – a nemzetközi kapcsolatokat is figyelembe véve – másodlagosak az észak-dél irányú folyosók, amelyek közül kettő használatos: a Vág völgyében a Katowice-Zsolna-Pozsony útvonal, ami egyezik a központi terület észak-kelet felé sugárzó erővonalával. Ennek az útvonalnak elsősorban az országon belül van nagy jelentősége, és sokkal kisebb a nemzetközi jelentősége. A másik észak-dél irányú folyosó a jóval kisebb forgalmú Krakkó-Kassa-Miskolc vonal. Ennek is elsősorban a Szlovákián belüli szakasza fontos a számukra. Teljesen hiányzik viszont az évszázadokon keresztül létfontosságú útvonal kiépítettsége az Árva-Besztercebánya-Budapest vonalon. Egy megvalósított útvonalhálózat kiemelt jelentőséget biztosít a forgalmi csomópontokban fekvő városoknak, illetve az útvonalak tervezése bátoríthatja a városokat olyan jövőkép kialakítására, amely központi jelentőségűvé emeli városukat. Ezért a közlekedésnek kiemelt fontossága van a városok fejlődésében.

Ennek példája az Esztergom–Párkány között újjáépült híd és a körülötte fölmerült tervezési kényszerek esete. A 2001-ben átadott Mária Va-

léria-híd szimbolikusan lezárta a második világháborút, mert ez volt az utolsó háborús roncs-híd Európában. Valóságosan meg utat nyitott a két ország közötti tényleges, mindennapi kapcsolatoknak. A közlekedés megindulása azonban új problémák halmazát hozta felszínre. Kiderült, hogy a Duna két partján lévő városok, szűkebb-tágabb régiók között olyan mértékben föllendültek a kereskedelmi kapcsolatok, hogy a város-központokon átvezető híd máris szűk lett. Építeni kell a várostól nem messze egy nagyobb, a hatalmasra nőtt teherforgalom kiszolgálására is alkalmas hidat.

Ez az igény, amelyet megfogalmazott a két város polgármestere, bekapcsolódik egy Európát érintő kérdésbe: hol épüljön ki az új észak–déli európai közlekedési folyosó, hol legyen az V/C jelű helsinki korridor? A versenyben két régió küzd egymással: az Ipoly-völgye (azaz Nógrád megye) és az Esztergom-Párkány régió (azaz Komárom-Esztergom megye). Mindkettő Budapest közelségére, a Kárpát-medence legdinamikusabb központjára hivatkozik fontosságának érzékeltetésekor. Ezeknek az eldöntésekor több ország érdekének figyelembe vételével az Európai Unió is véleményt fog mondani, hiszen a terv komolyan érinti Kelet-Közép-Európa észak–dél irányú összeköttetését. Belefut ugyanis a magyarországi tervezés abba az egész Európát érintő közlekedési problémába, hogy elsősorban a kelet–nyugat irányú közlekedési vonalak vannak kiépítve, és szükség lenne az észak–dél irányú összeköttetésekre is. A két város igénye találkozott az európai közlekedési rend hálózatosodását szorgalmazók gondolataival.

A kérdés bonyolultságát és fontosságát a keleti országrész ügyével lehet a legjobban megvilágítani. Ott az országhatárt úgy húzták meg, hogy a vasúti csomópont a mai Ukrajnához került. Ide jutni a magyarországi Záhony és a szlovákiai Ágcsernyő felől lehet. A közutak is ehhez a háromszöghöz idomultak, kizárva Magyarországot is és Szlovákiát is ennek a fontos közlekedési csomópontnak a használatából. Az is érzékelhető, hogy Ungvár elcsatolásával elvesztette ez a táj a térszervező városát, így mind Szlovákia, mind Magyarország károsult a határok miatt. Ebben az esetben már egy nem európai uniós ország, Ukrajna érdeke is szerepet játszik az engedélyek megadásában, a természetes vonzásokörzetek visszaállításában. Ezért, kikerülendő az ukrain bonyodalmakat, Finnország felől a balti államokat érintve Lengyelországon át a szlovákiai Kassán és a magyarországi Miskolcon keresztül dél felé látszik bontakozni egy új közlekedési folyosó. A fenti logikát folytatva lehet megérteni, hogy szintén ezt az észak–déli közlekedési összeköttetést segít meg-

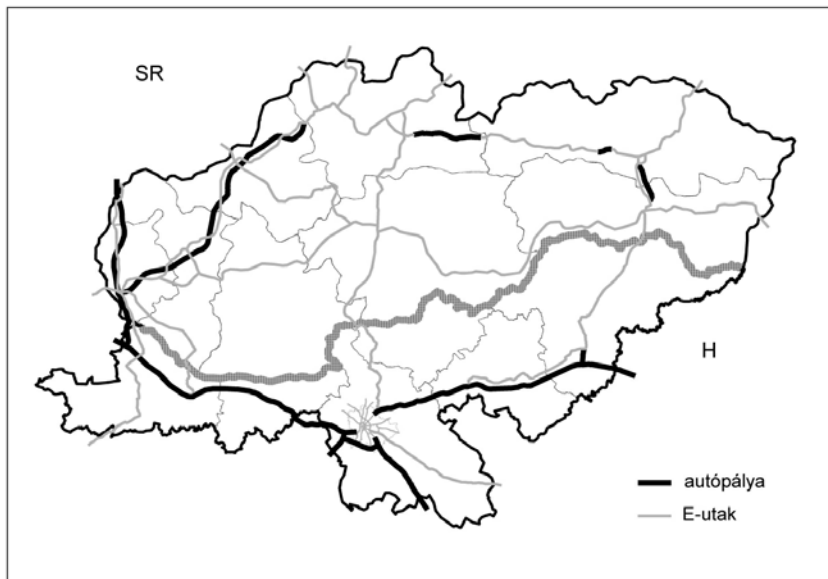
szervezni a Rajka–Szombathely–Nagykanizsa–Letenye útvonal. A két szélső hosszanti közlekedési folyosó között azonban Budapest központi helyzete miatt két közbülső folyosó tervei látszanak kirajzolódni: a már említett V/C korridor magyarországi szakasza: Esztergom–Budapest–Dunaújváros–Szekszárd–Bóly–Ivándárda és a főváros másik oldalán húzódó Parassapuszta–Vác–Budapest–Kecskemét–Szeged–Röszke útvonal, amelyek tehát érintik is, de közre is fogják a fővárost. Mindkét út északon Zsolna felé húzódik, biztosítva a két ország és azon túl Lengyelország felé a megrövidített, meggyorsított közlekedést (Molnár L. A. 2007).

Szlovákia még előtte áll (de Magyarország is!) annak a felismerésnek, hogy az európai társadalmi-gazdasági kapcsolatok egy hálózatos, „négyzetrácsos” és nem egyívű közlekedési koncepció megvalósulását várják az egyes országoktól. Szlovákia esetében az egyívű nyugat-kelet irányultságú közúthálózat kiépítése folyik, miközben az észak-déli irányú nemzetközi forgalmat kiszolgáló közutak építése még legfeljebb a tervezői szándékok szintjén szerepel. Magyarország esetében az egyívűség az egyközpontúságot jelenti, a történelmi Magyarországtól örökölt Budapest-központú út- és vasúthálózat folyamatos fejlesztését, aminek a megtörése hálózatos szerkezetűre szintén nem megcélzott folyamat. Mindkét ország esetében szükség van saját geopolitikai helyzetük újbóli fölmérésére.

A 15. ábra térképe mutatja az épülő szlovák autópályák útvonalvezetését, párhuzamosan a meglévő magyarországi autópályák vonalvezetésével. A két úthálózat között vannak a határ menti települések. Azt mondhatjuk, a magyarországi autópálya-hálózat az osztrák határ és Budapest között egy dinamikus térség forgalmát biztosítja, míg a keleti országrészben az Északi-középhegység déli városövét kapcsolja be a hálózatba.

A szlovákiai oldalon azonban az ország déli hosszú területsávját nem szeli át gyorsforgalmi út, hanem Pozsonyból kiindulva észak felé fut. Jelképezi ez az állapot a dél-szlovákiai fejlesztési lehetőségek árnyékba kerülését, háttérbe szorulását, vagy inkább háttérbe szorítását, hiszen az útépités – akárcsak más állami irányítású fejlesztés – szándékolt tervek alapján valósul meg.

15. ábra Szlovákia és Magyarország szlovák határ menti megyéinek úthálózata

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

V.4. A gazdaság városfejlesztő szerepe

A gazdaság fejlődésének koronként és régióként más mozgatói vannak. A 20. században elsősorban az ipar volt a húzóágazat, azon belül is a nehézipar, különösen a háborús, majd az azt követő hidegháborús években és különösen Európa keleti, szovjetek által megszállt felében. A világgazdaságban azonban időközben új folyamatok kezdődtek, a szolgáltatások vették át a kezdeményező szerepet. Ehhez a változáshoz a volt kommunista országok csak a szovjet érdekszférától való megszabadulásuk után, késéssel csatlakozhattak. A szolgáltatások vezető szerepe viszont azt jelenti, hogy már nem a nyersanyagok megléte, a központi akarat által eltervezett és megépített ipari üzemek, a tervgazdálkodás állami logikája a településképző, településfejlesztő erő, hanem a tudását, képzettségét a piacon hasznosítani tudó ember. A képzettség viszont magas fokú iskolázottságot jelent, amit a városok biztosítanak, itt vannak a piaci viszonyok hasznot hozó működéséhez leginkább szükséges

pénzügyi-igazgatási-kommunikációs stb. felépítmények. A piacgazdálkodás új logikája mellett szerepe van az önkormányzati akaratnak is, a saját település, a saját város szerepének akaratlagos növelésének. A szlovákiai városok önkormányzatai is arra törekednek, hogy odacsalogassák, odatelepítsék a munkahelyet, jövedelmet biztosító vállalatokat. Ezzel az egyéni szándékkal fonódik össze az állami akarat, amely a területfejlesztés országosan kiépített intézményrendszerén keresztül és törvények, rendeletek útján irányítja a hazai és külföldi befektetők telephelyválasztását.

Az európai gyakorlat szerint az egyes országok statisztikai hivatalai regionális adatokat közölnek. Ez elfedi az egyes települések, különösen a városok gazdasági teljesítményét, miközben tudjuk, hogy mind az ipari, mind a szolgáltatási eredmények nagyobb részét a városok biztosítják. Mivel a szlovák statisztikai hivatal összevont országos és regionális gazdasági adatokat közöl, a pozsonyi TREND elemző központ településekre vonatkozó adatait kell segítségül hívni, hogy látható legyen a városok gazdasági versenyben játszott szerepe. Ennek az eljárásnak viszont az a módszertani hátránya, hogy nem biztosítja a teljes körű adatszolgáltatást. Bizonyos ágazatokra vonatkozóan kimerítően közöl adatokat, más ágazatok adatait viszont nem szerepelteti.

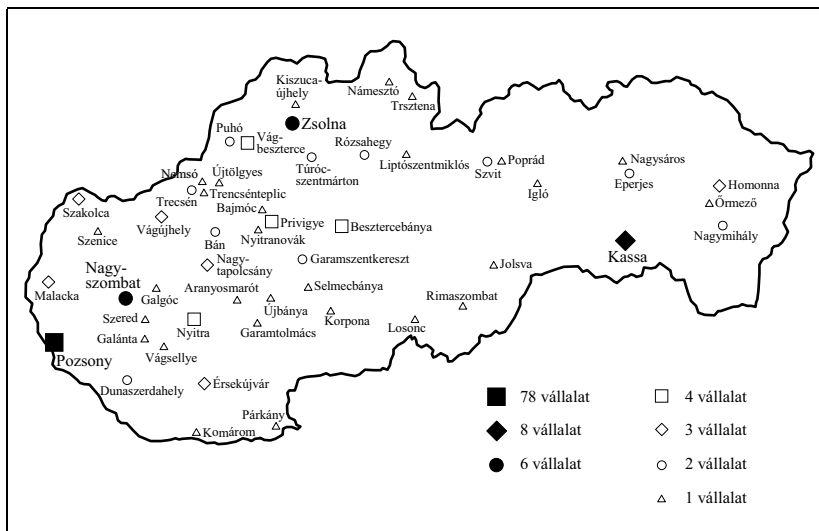
Bevételeik alapján 2005-ben 200 olyan vállalatot sorol fel a TREND elemző központ, amelyek meghatározó módon befolyásolják Szlovákia gazdasági életét (32. táblázat). A telephelyek alapján megállapítható, hogy ez a 200 vállalat 69 településen található, amelyek közül 52 város és 17 község. Az arányeltolódás azonban nem csak a településtípusok szerint mutatható ki, hanem a vállalatok számában is, mert a városokban van a listára került vállalatok 90%-a, sőt az általuk létrehozott bevételek 94,8%-a.

32. táblázat A 200 legjelentősebb vállalat a földrajzi térben

	A települések száma db	%	A vállalatok száma db	%	Az összes bevétel ezer SK	%
Város	52	75,4	180	90,0	1 309 457 241	94,8
Falu	17	24,6	20	10,0	71 360 623	5,2
<i>Összesen</i>	<i>69</i>	<i>100,0</i>	<i>200</i>	<i>100,0</i>	<i>13 80 817 864</i>	<i>100,0</i>

Forrás: www.etrend.sk

16. ábra A 180 legjelentősebb városi vállalat földrajzi elhelyezkedése

Forrás: www.etrend.sk alapján saját szerkesztés. Rajzolta Máty Máté.

Ha a falvakkal szemben a városok elsőbbségét olvashatjuk ki az adatokból, akkor azt is hozzá kell tenni az elemzéshez, hogy a városokon belül is végletesen kiemelkedik Pozsony jelentősége. A 200 legjelentősebb vállalat közül 78 Pozsonyban székel. Az összes többi város jelentősége eltörpül emögött, mert Kassán csak 8, Zsolnán és Nagyszombaton 6-6, Nyitrán, Besztercebányán, Vágbesztercen és Privigyén pedig 4-4 jelentős vállalat ténykedik. 28 olyan város van, ahol csak egy vállalat tűntethető fel.

A városok földrajzi elhelyezkedése egy erősen két osztatú ország képét rajzolja elénk (16. ábra). Szlovákia nyugati felében sűrűsödnek a legjelentősebb üzemek. A Liptószentmiklós-Korpona vonaltól keletre már csak szórványosan fordulnak elő ilyen jelentős cégek. Különösen a lengyel határ menti sávban és a Besztercebánya-Kassa, még pontosabban Besztercebánya és az ukrán határ közti széles területen hiányoznak a nagy jelentőségű vállalatok.

A 17 falu földrajzi elhelyezkedésére azért kell külön fölhívni a figyelmet, mert a térkép (17. ábra) alapján jól látszik, hogy ezek a falvak igen közel fekszenek városaikhoz, átlagosan 8-10 km-re. Sűrűsödésük Pozsony, Malacka, Szenc és Nagyszombat körül, illeszkedésük a Vág, a Nyitra- és a Garam-völgyéhez jelzi, hogy az ipari-szolgáltató egységek az

agglomerációban építkeznek elsősorban, ha városon kívüli telephelyet kell választaniuk.

17. ábra A 20 legjelentősebb vidéki vállalat földrajzi elhelyezkedése

Forrás: www.etrend.sk alapján saját szerkesztés. Rajzolta Mády Máté.

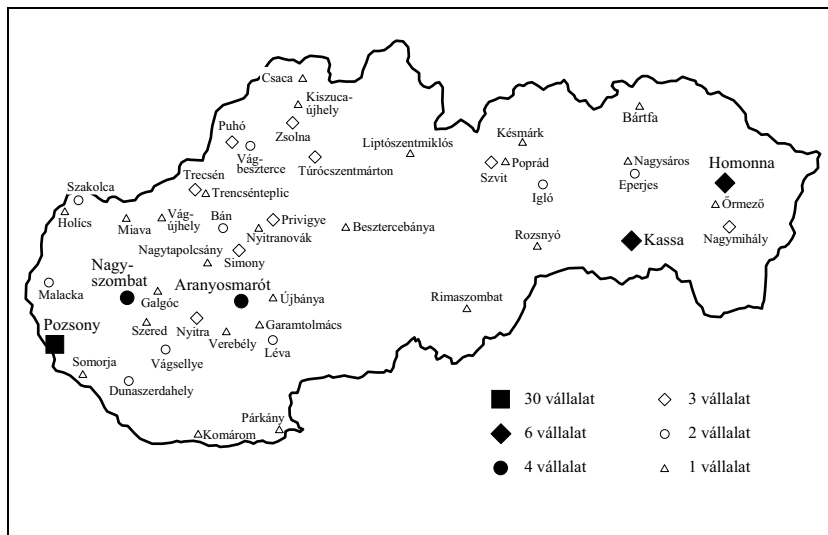
A TREND elemző központ ágazati kimutatásai közül az első elemzendő csoportba sorolhatók az építőanyagok, a vegyi üzemek, a textilgyárak, az élelmiszeripari üzemek, a gépipar és az építőipar vállalatai. Ezeknek az üzemeknek a termeléséből származó bevételek összegzéséből alakult ki az a sorrend, amelyből az országos kapacitás első 20-25 üzeme kiválasztható.

33. táblázat Az ipari vállalatok a földrajzi térben

	A települések száma db	%	A vállalatok száma db	%	Az összes bevétel ezer SK	%
Város	48	71,6	120	83,3	552 662 597	94,3
Falu	19	28,4	24	16,7	33 644 372	5,7
<i>Összesen</i>	<i>67</i>	<i>100,0</i>	<i>144</i>	<i>100,0</i>	<i>586 306 969</i>	<i>100,0</i>

Forrás: www.etrend.sk

18. ábra A 120 legjelentősebb ipari vállalat a városokban

Forrás: www.etrend.sk alapján saját szerkesztés. Rajzolta Máty Máté.

A 2005-re vonatkozó adatok szerint 67 településen vannak a legjelentősebb bevételt produkáló ipari létesítmények a felsorolt ágazatokból, szám szerint 144 üzem (33. táblázat). Közülük a többség (120 db) városokban működik. Ez a 120 üzem hozza létre a bevételek 94,3%-át.

Pozsonyban van a legnagyobb ipari üzemek többsége, a megnevezett 120-ból 30 vállalat, köztük a Slovnaft, több mint 102 milliárd koronás bevétellel, a Doprastav, a legnagyobb út és hídépítő cég, amely egy cseh vállalatcsoport tagjaként ért el több mint 13,4 milliárd koronás bevételt, a Whirlpool Slovakia, 11,8 milliárdos bevétellel, de ne felejtszünk meg az igazán sikeres nagyüzemről, a Volkswagen Slovakia-ról, amelynek a bevétele 2005-ben meghaladta a 154,8 milliárd koronát. Pozsony elsőbbségét jelzi, hogy az ipar említett ágazataiban termelt bevételek 59,1%-át itt termelik meg.

Kassa 6 jelentős ipari üzemnek a telephelye, köztük a legnagyobb a Inžinierske stavby, egy építőipari vállalat, 6,5 milliárd koronás bevétellel, az Eurovia-Cesty útépítő vállalat, 1,9 milliárd koronával. Ha a kohászatot mint ágazatot fölvette volna listájára az elemző központ, akkor a U.S.

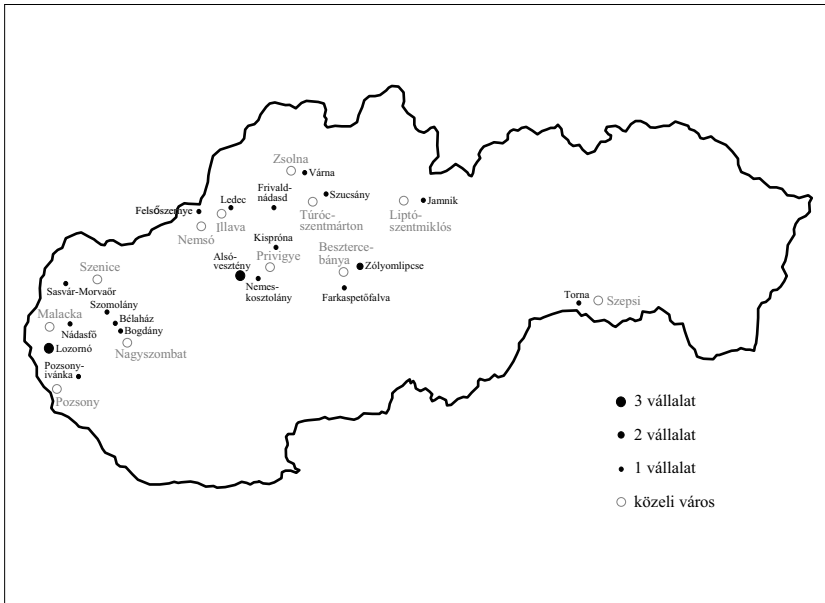
Steel Košice is szerepelt volna 91 milliárd koronás bevétellel, a nagy-üzem saját honlapján közölt mérlegbeszámolója szerint*.

Homonna hat nagy üzeméből két nagy vegyi üzemet említsünk meg példaként, a Nylstar Slovakia-t és a Rhodia Industrial Yarns-t, mindkettő több mint 2 milliárd koronás bevétellel.

Nagyszombat négy nagyüzeméből említésre méltó a sebességváltó gyár (ZF Sachs Slovakia) 4 milliárd koronás bevétellel, és a vasúti jármű-javitó 2 millió koronás bevétellel (ŽOS Trnava).

Aranyosmarót négy üzeme közül kiemelkedő a dán tulajdonban lévő alkatrészgyár (Danfoss Compressors) közel 2 milliárd koronás bevétellel, és a mélyépítésben meghatározó szerepet játszó ViOn 1,1 milliárd koro-nás bevétellel.

19. ábra A 24 legjelentősebb ipari vállalat a községekben

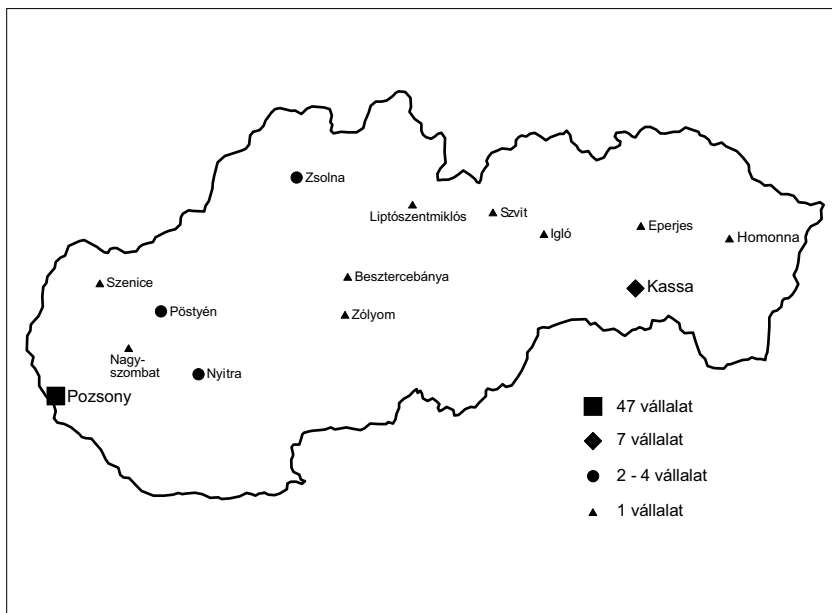

Forrás: www.etrend.sk alapján saját szerkesztés. Rajzolta Máty Máté.

* <http://www.usske.sk/corpinfo/fin-e.htm>

A szolgáltató vállalatok csoportját illetően az elemző központ 72 vállalatot emelt ki, mint országosan jelentős cégeket. Ezek 14 településen vannak és ezek mindegyike város, ezen belül 47 vállalat székhelye Pozsony. A 289 milliárd koronás bevétel 84,2%-a ide összpontosul. Ennek a tetemes összegnek és kiugróan magas arálynak a megteremtői többek között a vezető hírközlési szolgáltatók, mint az Orange Slovensko (21,4 Mrd SK), a Slovak Telekom (16 Mrd SK), a T-Mobile Slovensko (14,7 Mrd SK), a Slovanet (464 millió SK), vagy a szlovák gázszolgáltató vállalat, a Slovenský plynárenský priemysel (87 Mrd SK), a szlovák elektromos művek, a Slovenské elektrárne (45 Mrd SK). Más városok közül a példa kedvéért említsük meg a kassai központú Kelet-szlovákiai Villamos Műveket (Východoslovenská energetika), bevétele 13 Mrd SK, a zsolnai központú Közép-szlovákiai Villamos Műveket (Stredoslovenská energetika) 18,5 Mrd SK bevétellel, a nyitrai fűtőműveket (Nitrianska teplárenská spoločnosť) 411 millió koronás bevétellel.

20. ábra A 72 legjelentősebb szolgáltató vállalat Szlovákiában

Forrás: www.etrend.sk alapján saját szerkesztés. Rajzolta Máty Máté.

A 72 legjelentősebb szolgáltató vállalat földrajzi elhelyezkedése (20. ábra) azt mutatja, hogy az ipari tevékenységektől eltérően a szolgáltatások sokkal inkább városhoz kötődő tevékenységeket jelentenek. A város fontosságát nem pusztán népességének nagyobb volta, vagy a sűrűbb beépítés jelenti, hanem elsősorban az oktatási-kutatási ágazat megléte, ennek hiányában a képzett, magasan iskolázott értelmiségi szakember-réteg jelenléte. Az ő mindennapos igényeiket a városi szolgáltatások tudják legjobban kielégíteni. Ennek a szolgáltató üzemeket vezető-irányító rétegnek, a döntéshozásban, a döntések előkészítésében kiemelt szerepet játszó rétegnek az érdekvéonyesítő képessége nagyságrendekkel erősebb, mint a korábbi évek munkástömegeié. Egy-egy vezető szolgáltató cég letelepedése attól függ az esetek nagy részében, hogy felső vezetése (menedzsmentje) melyik várost választja. Ez tükröződik Pozsony kiemelkedő helyzetében, és jelzi, hogy Kassa csak másodlagosan jöhet szóba, mert ide csak 7 cég költözött. Láthatóan Kassa keleti nyitást tervező lépései még nem hozták meg a várt eredményt, pedig Ukrajna és Románia felé innen lehetne a legjobban szervezni szlovák szemszögből a vállalati terjeszkedést.

34. táblázat Az ipari és a szolgáltató vállalatok összevetése

település	Ipar		Szolgáltatás		
	db	bevétel	db	bevétel	%
Zsolna	3	7 016 887	3	19 801 743	35,4
Kassa	6	11 266 048	7	18 074 216	62,3
Besztercebánya	1	1 409 858	1	1 628 651	86,6
Pozsony	30	346 365 849	47	243 712 475	142,1
Nyitra	3	7 187 406	4	1 708 739	420,6
Eperjes	2	3 351 869	1	523 311	640,5
Liptószentmiklós	1	1 035 784	1	143 429	722,2
Homonna	6	9 302 340	1	1 169 377	795,5
Nagyszombat	4	8 609 415	1	376 244	2288,3
Igló	2	6 066 502	1	208 552	2908,9
Összesen	58	401 611 958	67	287 346 737	139,8

Forrás: saját számítás

Ha az egy városhoz tartozó, az elemző központ által listára vett ipari és szolgáltató városok bevételeit egy táblázatba szerkesztjük (34. táblázat), akkor látható, hogy az 58 ipari üzem 39,8%-kal nagyobb bevételt produkál, mint a 67 db szolgáltató egység. Ha a kétféle ágazat egymáshoz viszonyított aránya szerinti sorrendre tekintünk, látható, hogy Zsolna, Kassa és Besztercebánya esetében a szolgáltatások szerepe a fontosabb,

ezzel szemben Iglóban, Nagyszombaton, Homonnán stb. a hagyományosnak mondható ipari tevékenységek súlya a nagyobb. Mivel a TREND elemző központ nem a teljes ágazati rendszer összes vállalatáról közölt táblázatot, emiatt óvatosan kell fogalmazni, azaz csak utalni szabad arra, hogy a szolgáltatások növekvő jelentősége kimutatható a gyors ütemben modernizálódó szlovák gazdaságban, amely gazdaság kétségtelenül kitüntetett pontjai a városok.

V.5. Az oktatás mint új városfejlesztő tényező

Az új körülményekhez való alkalmazkodás leglátványosabb eszköze volt az elmúlt években, ha egy város bekapcsolódott a felsőoktatásba. A pártállami időszakban két városban voltak önálló és sok szakmát tanító felsőfokú intézmények, Pozsonyban és Kassán. Melléjük Nyitrán kettő (pedagógiai és agrármérnöki), és Zólyomban egy (erdőmérnöki) egyetemi kar létezett, viszont 1990 után fokozatosan újabb egyetemek jöttek létre több városban. Összesen 20 felsőfokú intézmény működik Szlovákiában, amelyek a két említett városon kívül Besztercebányán, Nyitrán, Eperjesen, Rózsahegyen, Nagyszombatban, Trencsénben, Komáromban, Zólyomban és Zsolnán adnak diplomát. A 9 magánfőiskola adja a legkülönbözőbb településnévsort, mert Pozsony, Eperjes és Trencsén mint nagyobb városok mellett Szokolca és Diószeg is mint kisvárosok, otthont adnak egy-egy intézménynek.

A magánfőiskolák megjelenése még nem jelent komoly konkurenciát az állami intézményekkel szemben, mert a tanszékeknek csak 10,3%-át, a nappali hallgatók 2,6%-át és az oktatók 6,3%-át jelentik. A levelező hallgatók 22,8%-os aránya arra utal, hogy fölfedezték és kielégítik a munkába járók sajátos igényeit.

A 35. táblázat szerint Pozsony kiemelkedő szerepe kimutatható, de a felsőfokú oktatás nem végletesen egy városban összpontosul. Pozsonyban van a tanszékek 25,9%-a, a nappali tagozatos hallgatók 34,9%-a és az oktatók 37,9%-a. Az oktatók magasabb aránya jelzi Pozsony kiemelkedő fontosságát az oktatásban és a kutatásban. A külföldi hallgatók magas aránya (43,8%) is a város egyetemeinek elismertségét tükrözi.

35. táblázat Felsőfokú állami és magán oktatási intézmények, 2006

Székhely	Egyetemi képzés	Tanszékek száma db	Nappali tagozatos hallgató fő	Levelező tagozatos hallgató fő	Külföldi hallgató fő	Oktató fő
<i>Állami egyetemek</i>						
Pozsony	Comenius Egyetem	13	19 402	5 937	1 087	2 139
	Szlovák Műszaki Egyetem	7	15 109	2062	536	1265
	Közgazdaságtudományi Egyetem	6	9979	3271	67	613
	Zene- és Színházművészeti Akadémia	3	773	17	93	224
	Képző- és Iparművészeti Akadémia	1	540		76	117
	<i>Összesen:</i>	30	45803	11287	1859	4358
	%	25,9	34,9	15,5	43,8	37,9
Kassa	P. J. Sáfárik Egyetem	5	7052	608	169	528
	Allatorvostudományi Egyetem	1	1128	96	215	148
Besztercebánya	Műszaki Egyetem	9	11301	3847	69	842
	Bél Mátyás Egyetem	6	8637	6939	92	683
	Művészeti Akadémia	3	494		39	124
Eperjes	Eperjesi Egyetem	8	7362	4779	177	562
Komárom	Selye János Egyetem	3	1263	1 069	52	77
Nagyszombat	Szent Cirill és Metód Egyetem	3	3913	2893	31	274
	Nagyszombati Egyetem	5	4108	2563	25	501
Nyitra	Konstantín Filozófus Egyetem	5	7843	5395	92	557
	Szlovák Agrártudományi Egyetem	6	6444	3423	87	476
Rózsáhegy	Katolikus Egyetem	4	6918	5777	43	393
Trencsén	Trencsényi Egyetem	5	3888	3142	239	277
Zólyom	Zólyomi Műszaki Egyetem	4	3086	1 147	86	291
Zsolna	Zsolnai Egyetem	7	8588	3191	172	676
	<i>Összesen:</i>	104	127828	56156	3447	10767
	%	89,7	97,4	77,2	81,2	93,7
<i>Magán felsőoktatási intézmények</i>						
Pozsony	Jogtudományi Főiskola	3	1110	1 248	282	78
	Szent Erzsébet Egészségügyi- és Szociális Munkás Főiskola	1	0	10 103	444	240
	Közgazdaságtani és Szervezéstudományi Főiskola	1	292	2735	17	99
	Nemzetközi Kapcsolatok Főiskola	1	32	0	2	15
	Szervezéstudományi Főiskola	1	529	0	1	37
Szokolca	Közép-Európa Főiskola	1	192	373	11	14
Trencsén	Szervezéstudományi Főiskola	1	817	458	26	93
Eperjes	Nemzetközi Üzleti Főiskola	1	240	215	4	20
Dózség	Dózségi Főiskola	2	267	1 487	13	124
	<i>Összesen:</i>	12	3 479	16 619	800	720
	%	10,3	2,6	22,8	18,8	6,3
	Mindösszesen:	116	131 307	72 775	4 247	11 487

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

VI. Szándékos regionalizálás – szerves regionalizálódás

Szlovákia a maga 50 ezer km²-nyi területével Európa egyik legkisebb országa, azonban földrajzi, történelmi, társadalmi stb. okok miatt igen tagolt. Ez a sokszínűség megnyilvánul pl. a földrajzi tagoltság változatosságában, de társadalmi értelemben is. Közülük a legnyilvánvalóbb elkülönülést az etnikai és vallási összetételben mutatja ki a statisztika, amelynek vannak területi vonatkozásai is. A mai Szlovákia területén évszázadok alatt kialakult társadalomszerkezet újraformálódása 1918-ban, a csehszlovák állam megalakulásával vette kezdetét, és amely tagolódás azóta is tart. Mivel ez a tagolódás, a regionális különbségek kialakulása többnyire az állami/politikai hatalom irányításával történt a múltban és történik a jelenben is, szándékolt regionalizálásról kell beszélnünk.

A korábbi fejezetek bizonyították, hogy a honfoglaló szlovák akarat milyen erővel törekedett új országot létrehozni. Ennek érdekében szándékosan változtatta folyamatosan a közigazgatását, hogy új területi egységeket hozzon létre. A városfejlesztés évtizedes gyakorlata is azt mutatja, hogy szándékosan, a központosítás eszközeivel törekedtek – politikai rendszerektől függetlenül – egy olyan hálózat kiépítésére, ami az új ország megtartásának biztosítója lesz. A polgári korszak újbóli beköszöntével, 1990 után a központi utasításos rendszert fölváltotta a piacgazdaság. Ennek az lett a következménye, hogy az önkormányzati szándékok és a piaci érdekek föltékelődtek. A szándékos regionalizálás mellé fölzárkózott a szerves regionalizálódás. Ennek sajátos, összefonódó típusait, eseteit láthatjuk a főváros és a régióközpont szerepét betöltő városok fejlődésében, valamint a határ menti terek funkcióinak változásában.

VI.1. Pozsony mint makroregionális központ

Kezdetben az önállósult Szlovákiában az Európai Uniótól elvárt regionalizálást teljesen alárendelték a belpolitikai csatározásoknak. Nagyszombatot és Kassát hozták a privatizálások során olyan helyzetbe, hogy ez a két

város mint két hatalmi centrum saját javára befolyásolhassa a többi régióban folyó gazdasági tevékenységeket. Ez a lépés azok ellen a régiók ellen irányult, akik „rosszul szavaztak”, vagyis a regnáló kormánypártok ellen szavaztak. Arra is volt törekvés, hogy kitelepítsenek központi intézményeket a fővárosból. Pozsony gyengítését, Besztercebánya erősítését szolgálta volna a Szlovák Nemzeti Bank áttelepítése Besztercebányára*.

Pozsony a kritizálók jogos észrevételei ellenére az ország függetlenné válása, azaz 1993, de különösen 2004, azaz Szlovákia európai uniós csatlakozása után rohamosan növekvő jelentőségű regionális központtá vált. A lehetőséget a térség geopolitikai helyzetének gyökeres megváltozása biztosította, mert a vasfüggöny lebontásával, az ellenőrzött határ keletre tolásával, vagyis a schengeni rendszer létrejöttével az Európai Unió egy fontos regionális növekedési terévé vált. A város különleges helyzete miatt a regionalitásnak is szélesebb, országhatáron túlnyúló jelentősége van. A város közigazgatási helyzete és földrajzi fekvése egymást erősítő kedvező lehetőségeket nyújt. A főváros földrajzi fekvése egyedi abból a szempontból, hogy az ország nyugati szélén fekszik. A szlovák elemzők az Ausztriához való közelséget úgy értelmezik, hogy ez a keleti főváros van a legközelebb a nyugat-európai országokhoz, a nyugati kultúrkörhöz, Pozsony a kapu kelet és nyugat között. Ez a közeli fekvés különösen a pénzügyi befektetések miatt jelent komoly előnyöket.

A jövőbe látó tervezők, fejlesztők elsőként a Bécs-Pozsony viszonylatra figyeltek fel. Rámutattak, hogy a vasfüggöny lebontásával az integrálódás laboratóriuma lesz ez a térség, mert olyan erős különbségek vannak a benne fekvő két főváros között, ami a gyengébbik fél, Pozsony fölemelkedéséhez fog vezetni (Mastilak 2004). Évszázadokon keresztül nem volt intézményesített kapcsolat a két város között, sőt a hidegháború évtizedeiben perifériára került mindkettő mind saját országában, mind a két világrendszerben. Most viszont Közép-Európa központjává válhat ez a régió. A varázsütést a szovjet keleti blokk összeomlása, a vasfüggöny lebontása jelentette, mert a szovjet érdekszférától való megszabadulás

* Vladimír Mečiar víziója az volt, hogy Szlovákia három központú orszaggá váljon. Pozsony maradjon az igazgatási központ, Kassa a gazdasági élet központja az üzleti élet fejlesztése révén, Besztercebánya pedig legyen az ország pénzügyi központja. Ennek jegyében ide telepítették 1994-ben a Bank Slovakia-t, amely bank a kezelője a Nemzeti Vagyonalap 60%-nak, továbbá a Dopravná Banka-t (Szállítmányozási Bank), hogy teremtsék meg a tőkepiaci műveletek országos központját ebben a városban.

óta a térség saját fejlődési pályára lépett. Pozsony fővárossá válása egy független ország élén robbanásszerűen megnövelte lehetőségeit. Növekedési pályára állását segíti az említett geopolitikai helyzet megváltozásán túl közigazgatási szerepe, rohamosan növekvő gazdasági súlya, az itt összpontosuló oktatás-kutatás jelentősége.

Korunk egyik legfontosabb jellemzőjét, a közlekedést tekintve is kiemelt helyzetben van a város. Pozsony több fontos útvonal metszéspontjában fekszik. Mind a Prága–Pozsony–Budapest, mind a Krakkó–Zsolna–Pozsony–Bécs útvonalak biztosítják kiemelkedő fontosságát. Viszont ha rangsort akarunk állítani a közlekedési forgalom mértékében, akkor Brno és Prága, valamint Bécs viszik a pálmát a többi, távolabbi centrumokhoz képest. A hidegháborús ellentétek miatt még nincs autópálya Bécs felé, de már menetrend szerint közlekedik a szárnyas hajó és újra építik a két város közötti közvetlen villamos-kapcsolatot, amit először 1914-ben indítottak útjára.

Az új ország új fővárosának lehetőségei igen korán fölkeltek a regionalisták figyelmét. A magyar Enyedi György és a lengyel Grzegorz Gorzelak először mint egy lehetséges nagy közép-európai régióról vizionáltak, amibe Pozsony és Bécs mellett Budapest is beletartozik. A három város vonzáskörébe tartozó – tehát országrészeket magába foglaló – településhálózat gazdasági lehetőségei alapján egy új európai növekedési központ kialakulását sejtették. Ezek az elképzelések azonban döntően Bécs lehetséges vonzásterületének bővülésével számoltak, a másik két város inkább mint Bécs hatásának átvevője és továbbítója szerepelt (idézi: *Rechnitzer* 1997).

Rechnitzer (1997) mutatott rá, hogy az ilyen nagy egységek helyett a tervezés kezdetén kisebb, jobban átlátható, kezelhetőbb területi egységekre kell stratégiai együttműködést építeni. Javasolta mint egy lehetséges megoldást a tartományi-megyei területi egységek szerinti kapcsolatépítést (Bécs, Burgerland, Alsó-Ausztria tartományok, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Veszprém megyék, valamint Nyugat-Szlovákia). A nagyrégiós modell nehézkessége miatt egy kisméretű modell is fölvezet, aminek a gondolati magvát az egyes városok vonzáskörzete jelentette. Így sorolódott egymás mellé Bécs-Pozsony-Győr és Sopron. Ennek az elgondolásnak az előnye abban rejlett, hogy már létező mindennapi kapcsolatokra kell ez esetben fejlesztési terveket, esetleg euróregiót eredményező terveket készíteni.

2002–2005 között a három ország már csak három városra összpontosított, amikor a közös fejlesztési stratégiát dolgozták ki, Bécs-Pozsony

és Győr voltak a célterületek (JORDES+ 2005). Időközben Bécs-Pozsony-Győr „aranyháromszögről” jelentek meg értekezések, azonban a megjelenő publikációk egyre inkább a valós helyzetre hívták föl a figyelmet, ugyanis Pozsony elsősorban Béccsel építi kapcsolatait. Emögött elsősorban Bécs gazdasági vonzását kell látnunk, mert naponta több ezer ember ingázik az osztrák fővárosba dolgozni. Már 2001-ben a hivatalos adatok szerint 4700 szlovák állampolgárnak volt munkahelye Ausztriában, de a feketegazdaság hajszálereiben ennél jóval többen dolgoztak a becslések szerint (ODPM 2006).

Pozsony részese lett az európai fővárosok versenyének. Elsősorban a vele szomszédos országok fővárosaival, illetve Németország mint legfontosabb kereskedelmi partner fővárosával került versenybe.

36. táblázat Néhány főváros népességi adatai, 2001

Ország	Az ország népessége	Az egyes országok népességének aránya Szlovákia népességéhez viszonyítva	Főváros	A főváros népessége	A fővárosi aránya a népességen belül	Az egyes fővárosok népességének aránya Pozsonyhoz képest
	<i>fő</i>	%		<i>fő</i>	%	%
Szlovákia	5 402 547	100	Pozsony	428672	7,93	100,0
Ausztria	8 032 875	148,7	Bécs	1 550 123	19,3	361,6
Csehország	10 230 060	189,4	Prága	1 169 106	11,43	272,7
Magyarország	10 200 298	188,8	Budapest	1 777 921	17,43	414,8
Lengyelország	38 644 211	715,3	Varsó	1 609 780	4,17	375,5
Németország	82 259 540	1 522,6	Berlin	3 388 434	4,12	790,4

Forrás: Eurostat, <http://www.urbandaudit.org/CityProfiles>

Szlovákia rendkívülisége a 36. táblázat alapján is jól látható. Minden szomszédos ország nagyobb nála. A népességét tekintve leginkább hasonló Ausztria is közel másfélszer népesebb, de Lengyelország több mint hétszer, a legfontosabb kereskedelmi partnere, Németország pedig 15-ször népesebb. Ennek megfelelően a fővárosok népességét tekintve is nagyok az eltérések. Pozsonyhoz képest minden más szomszédos ország fővárosában közel háromszor annyian élnek. Más szempont szerint viszont a szlovák főváros nem vonzotta magához az ország lakosságának még a 8%-át sem, szemben a majdnem 20%-ot elérő Béccsel, a 17,43%-ot elérő Budapesttel.

A gazdasági teljesítmény táblázatba foglalása (37. táblázat) rámutat arra a sajátosságra, hogy a fővárosokba koncentrálódó jelenlegi gazdasági fölény Pozsonyban, Prágában, Varsóban (és Budapesten) még a kommunista múlt egyközpontúságának a következménye, emiatt több mint kétszeres a fővárosokban az egy főre jutó GDP. A szerves fejlődésű országokban, mint Ausztria és Németország, a gazdasági teljesítmény jobban szétterül, ezért a fővárosaikban mért gazdasági teljesítmény is arányosabb.

37. táblázat Néhány főváros gazdasági teljesítménye,

Főváros	<i>Pozsony</i>	<i>Bécs</i>	<i>Prága</i>	<i>Budapest*</i>	<i>Berlin</i>	<i>Varsó</i>
Egy főre jutó GDP	9 865	36 844	14 860	6 600	22 159	13 159
Ország	<i>Szlovákia</i>	<i>Ausztria</i>	<i>Csehország</i>	<i>Magyarország</i>	<i>Németország</i>	<i>Lengyelország</i>
Egy főre jutó GDP	4 316	26 166	6 219	3 447	25 209	5 290
Az ország %-ában	228,56	140,80	238,94	191,47	87,90	248,75

* 1996-os adat

Forrás: Eurostat, <http://www.urbandaudit.org/CityProfiles>

VI.2. A kerület mint regionális szerveződés

A közigazgatás 1996-os (kerületi beosztás), majd 2002-es (területi önkormányzatok létrehozás) átszervezésével az állam szándékosan létrehozott egy olyan közigazgatási keretet, amely pusztán léteével, illetve az önkormányzatiság miatt a rendelkezésére álló törvényes eszközökkel képes arra, hogy befolyásolja egy térség társadalmi-gazdasági fejlődését. A közigazgatási jellegű regionalizálás mindig szándékolt regionalizálást jelent. Emiatt meg kell röviden vizsgálnunk, vajon az így létrehozott kerületi rendszer milyen régiókat eredményezett.

Pozsony legfontosabb előnyei közé tartozik fővárosi szerepköre mellett az Ausztriához és Csehországhoz, valamint kisebb részben Magyarországhoz való közeli fekvése, fontos nemzetközi jelentőségű közlekedési utak kereszteződése mind a közutakat, autópályákat, mind a légi közlekedést (M.R. Štefánik repülőtér), mind a dunai kikötőt említve. Ez elősegíti, megkönnyíti a képzett munkaerő, a javak, a tőke és az információ áramlását. Minden ipari ágazatból találhatunk a városban kiemelkedő jelentőségű üzemet, de a közigazgatásban betöltött szerepe mára fontosabbá vált. Ugyanígy a pénzügyi szolgáltatások központjainak letelepedése is központi jelentőséget adnak a városnak. A Zsolnán székelő Dexia Bank kivételével minden bank központja Pozsonyban található, de itt vannak a nagy biztosítótársaságok és pénzügyi befektetők központjai is.

Az ország három legjelentősebb egyeteme (a Comenius Egyetem, a Közgazdaságtudományi Egyetem és a Szlovák Műszaki Egyetem) bocsátja ki a legtekintélyesebb diplomásokat, és itt dolgoznak a legnevesebb kutatók is.

A főváros tudta a leghamarabb kidolgozni az 1990-es évek gazdasági válságára adandó helyes választ. A gépipar, ezen belül a fegyvergyártás túlsúlya és ebből következő csődje nehéz helyzetet okozott, de a Volkswagen 1991-es idetelepítésével az első mintaadó döntést hozta a város. A nemzetközi jelentőségű autógyár letelepítése után néhány évvel az itt termelt érték biztosította a szlovák GDP 10%-át és a kivitel 25%-át. A Volkswagen megjelenése és sikere újabb üzemek és beszállítók sorát vonzotta az országba.

Pozsonyban már 1895-ben gyártottak elektromos kábeleket az akkor legújabb találmány, a telefonszolgáltatás számára, sőt itt készítették el az első, a Duna medrében lefektetett átmenő kábelt is. 1902 óta van hagyománya a hegesztőkészülékek, a generátorok és a különböző szigetelő anyagok gyártásának is. 1873-ban itt épült a legnagyobb robbanószerkeket gyártó, a feltaláló Alfred Nobel nevét viselő vegyi üzem, aminek a helyén jelenleg sok kis vállalkozás működik. 1962-ben fektették le az ország területén végighúzódó „Druzsba (Barátság)” kőolajvezetékét, ami a Szovjetunióból érkezett és ennek pozsonyi végén építették föl a Slovnaft finomítóját. Sajnos Közép-Európa legjelentősebb tiszta vizet tartalmazó felszín alatti természetes tározója fölött, amit a Duna hozott létre és táplál azóta is.

A szinte tönkrement építőipar föllendülését hozta a nagy építkezési láz Pozsonyban, aminek következtében ma már itt található az ország tíz legnagyobb építőipari vállalatából négy. Üveggyárak, faipari és bútorgyárak, az ország legjelentősebb nyomdái vannak a városban. A városi tanács 2005-ben hozott olyan határozatot, hogy megkezdi az ipari üzemek kitelepítését a városból, hogy átadhassák helyüket lakóövezetnek, irodáknak.

A **Nagyszombati kerület** Pozsony és Csehország közelségét tudja kihasználni fejlődéséhez. A PSA Peugeot Citroen autógyár idetelepülése is ennek köszönhető. A kerületet átszelő Kis-Kárpátokon kívül alföldies jellegű (Erdőháti-alföld, Mátyusföld) területének nagyobb része. Nagyszombat, Szokolca, Pöstyén és Galgóc fejlettebb körzeteknek számítanak és sűrűbben is lakottak, mint a sokkal alföldiesebb Galántai, Szenicei és Dunaszerdahelyi járás. A kerület nagy előnye, hogy Pozsony miatt minden közlekedési út vagy átmegy rajta, vagy nagyon közel van, mint pél-

dául a repülőtér. A természeti feltételek miatt különlegesen fontos szerepe van a gyógyvizeknek (Pöstyén) és a tiszta víznek is. A Csallóközben található Közép-Európa legjelentősebb felszín alatti vízkészlete a Duna kavicsbordaléka alatt. A kerület déli részén elsősorban mezőgazdasági tevékenységet és azzal összekapcsolódó élelmiszeripart űznek, az északibb körzetekben pedig inkább a fogyasztói ipar a jelentősebb, az is Nagyszombat köré csoportosulva. Az itt megépült energiaipari óriások az egész ország energiaellátásában döntő szerepet játszanak. Közismert a Jaslovské Bohunice-i* atomerőmű és a bősi vízierőmű. A szlovák gazdaság számára különleges jelentőségű autógyártás megjelenése mellett fontos fejlemény volt a dél-koreai Samsung gyáralapítása Galántán, ahol kb. kétezer embert alkalmaznak. Forgalma alapján a Samsungot követi a nagyszombati Sony képernyőgyára, amely a kezdeti hagyományos termékek után áttért az új lapos készülékek gyártására. Pöstyénben felvesztőket gyártanak a régi Tesla-gyárban.

A nagy kiterjedésű erdők miatt fejlett a kerület faipara. A svéd tulajdonú, az Ikea-csoporthoz tartozó Swedwood nagyszombati gyárában irodai bútorokat gyártanak, elsősorban osztrák, cseh és német piacra. Galgócson gyógyszerészeti üzem működik, valamint olyan acélgyár, amely a közeli Diószegen épült autógumigyárnak készít acélszalakat. Egbell gázelosztójának privatizációja példa volt a Mečiar-fémjelezte saját tulajdonosi réteg kinevelésére, mert a nagyszombati szlovák tulajdonosnak, Vladimír Poórnak juttatta az üzemet értékének egyhatodáért. Német INA-Schaeffler-csoport az egyik legnagyobb gépipari beruházó a kerületben. Szakolcán közel háromezer embert foglalkoztatnak csapágygyárukban. Ugyancsak Szakolcán működik az a nyomdaipari vállalat (Grafobal), amelynek a tevékenysége olyan jelentős, hogy hazai üzemeken kívül nyomdákat létesített Csehországban, Litvániában és Bulgáriában is. Szakolca harmadik jelentős üze me a német Vaillant Group kazángyára, a Protherm Production. Az élelmiszeriparban híres cukorgyár Dunaszerdahelyen működött 2007-ig francia tulajdonban. Ma már csak a Tauris Danubia húsfeldolgozó képviseli az élelmiszeripart.

A **Trencsényi kerület** Szlovákia viszonylag gazdag, fejlett részén helyezkedik el, változatos, de inkább dombos vidéken, a cseh határ mellett.

* A település Apátszentmihály (Bohunice) és Jászló (Jaslovce) egyesítésével jött létre 1958-ban. 1976-ban csatolták hozzá a közeli Pagyárt (Paderovce) is.

Pozsony után itt van a legtöbb iparban foglalkoztatott, elsősorban az Illavai és a Trencsényi járásban. A kerület közlekedési viszonyai rendkívül kedvezőek a befektetők szempontjából.

Ebben a kerületben voltak a hajdani Csehszlovákia nehézfegyvergyártó üzei, mert nem volt határos az ellenséges katonai szervezethez, a NATO-hoz tartozó országokkal, mint a cseh területek, ahol emiatt csak könnyű fegyvereket gyártottak. 1989 után természetesen válságba jutott ez a vidék, magasra szökkent a munkanélküliség. Emiatt lett itt tartósan népszerű politikus Mečiar, mert kezdettől fogva támogatta a hadiipar föl-támasztását. A rá szavazó tömegek miatt hozta létre ezt a kerületet 1996-ban, és ide is költözött, Trencsénytelepén, a híres fürdőhelyen lakik.

A kerület iparának újbóli fölvirágzását az autóipar megjelenése hozta. Mivel közlekedési szempontból az autógyárak útvonalába esik, érdemes ezen a vidéken olyan üzemeket indítani, amelyekkel kiszolgálják Pozsony, Nagyszombat és Zsolna gyárait. A legjelentősebb ilyen gyár a gumiabroncsokat gyártó puhói autógumigyár, az 1998 óta német érdekelt-ségű Continental Matador. A gyár ősiére emlékezve ünnepelték meg 2005-ben a gyár fennállásának századik évfordulóját. Csehországban, Oroszországban, Kazahsztánban és Etiópiában vannak még üzei a gyárnak. Egy koreai céggel közös vállalata a Kia autógyárnak készít gumiköpenyeket, a verebélyi gyár a pozsonyi Volkswagennek és az esztergomi Suzukinak. Alsóvesztényben jégheki korongokat gyártanak, amit első-sorban az amerikai piacon értékesítenek. Másfélezer embernek ad munkát a gyár. A Hella Slovakia nevű német cég autólámpákat készít Kocsócon és Bánban, Újtölgyesen a szintén német Leoni Autokabel Slovakia tart fenn elektromos egységek összeszerelésére üzemet. Mária-tölgyesen és Vágbesztercén a német Sauer-Danfoss mechanikus és hidraulikus egységeket gyárt, Privigyén a japán Yazaki Slovakia készít elektromos alkatrészeket.

Az autógyártás mint húzóágazat mellett vannak természetesen egyéb üzemek is a kerületben. Nyitránovákön barnaszénre épült erőmű szolgáltat energiát, az üzemet olaszok vásárolták meg 2006-ban. Az itt dolgozó munkásoknak és a közeli barnaszénbánya dolgozóinak építették föl Privigyén a lakótelepeket még a kommunista korszakban. A svájci Nestlé a városban épített föl egy üzemet. Bánban az osztrák Gabor cipőgyárat épített. Trencsényben nem volt a textiliparnak nagy hagyománya, csak egy szövetgyára még a 19. század végén, de a kommunizmus időszakában itt építettek fel nagy gyárakat. Mára az ország három legnagyobb textil- és ru-

hagyára a kerületben működik. Újtölgyesen a Milex nevű élelmiszeripari üzemet a francia Groupe Soparind Bongrain nevű sajtógyár üzemelteti.

Nyitra mint megyeszékhely közigazgatási vezető szerepe a történelmi Magyarországon alakult ki, de püspöki székhely volt már a magyarok bejövetele előtt is. A megyeszékhely szerepet először az új Csehszlovák állam, aztán a kommunista diktatúra ideje alatt veszítette el, de 1996 óta újból közigazgatási központ lett, a Nyitrai kerület székhelye. A város jelentősége különösen a szlovák történelmi mitológiájában nagy, mert a Morva Birodalom keleti fővárosaként mint „a szlovák városok anyját” tisztelik Nyitrában.

A Nyitrai kerület nyugodtan tekinthető mezőgazdaságának, területének túlnyomó része alkalmas a gazdálkodásra. Az áthaladó folyók (Duna, Vág, Nyitra, Garam) hordaléka tette termékennyé a területet. Az itt lakók identitását is máig elsősorban a mezőgazdaság határozza meg. Az ipari gazdálkodás inkább csak szigetszerűen jelenik meg (Vágsellyén a vegyipar, Komáromban a hajógyártás, Garamtölmácson a gépgyártás, Párkányban a papírgyártás), az élelmiszeripar üzeleinek elterjedtsége viszont egyenletesebb. A kerületi székhely közlekedési helyzete kitűnő, Pozsony az autópályán legfeljebb háromnegyed óra, viszont keleti irányba már nincs ilyen jól kiépített úthálózata. A Nyitrától Aranyosmarótig tartó rendkívül forgalmas útszakaszt a sok baleset miatt „a halál országútjának” hívják. Bécs és Budapest között, Komáromban van az ország legnagyobb hajókikötője. Nyitrán agráregyetem és bölcsészettudományi egyetem működik, Komáromban az ország egyetlen magyar oktatási nyelvű egyete, a Selye János Egyetem.

A második világháborút követő hidegháború éveiben a nyugati országok megtagadták, hogy bizonyos magas technológiai szintű termékeik a Varsói Szerződés országaiba jussanak. Ennek következtében a hiányzó termékeket, például vegyipari anyagokat olyan mértékben termeltek Szlovákiában, ami jóval több volt az ország szükségleteinél. A szovjet birodalom összeomlása után a fegyvergyártással együtt a vegyipar is válságba jutott, csak az 1990-es évek végén érkeztek meg azok a külföldi befektetők, akik újra felélesztették ezt az iparágat. Vágsellyén 1958-ban épült fel a Duslo vegyiüzem, amely gumit és műtrágyát gyártott, ma elsősorban rovarölőszerek gyártására szakosodott. A Duslo-t a gyár dolgozóitól előbb a cseh Agrofert, majd tőle 2004-ben Szlovákia leggazdagabb embere, Andrej Babiš vette meg.

Aranyosmaróton először egy háztartási gépeket gyártó nagy vállalat működött, majd amikor csődbe ment, egy német cég (Volkswagen Elek-

trické Systémy) vásárolta fel, azóta kábeleket gyártanak személyautókhoz. A munkanélküliség csökkentése érdekében ipari parkot hoztak létre, ahol kedvező feltételek mellett foglalkoztatják a befektetők a munkakerőt. A garamtolmácsi gépgyárban ipari kazánokat készítenek, ez a kerület legnagyobb gépipari üzeme. A kerületben dolgozik az ország három legnagyobb építőipari cége (Invest In – Vágsellye, Cesty Nitra – Nyitra, ViOn – Aranyosmarót). A Smurfit Kappa csomagolópapír-gyár Párkányban működik, Komáromban pedig az ország legnagyobb cipőgyára (Swiss Rieker). Az autógyarak hatására épült fel a német Osram izzógyára Érsekújvárott. A verebélyi hajdani, 1966-ban épített gépgyár a Škodának készített különböző autóalkatrészeket, keréktárcsákat és fékeket, ma préselt és hegesztett alkatrészeket gyárt a puhói Matador gyár leányvállalataként. Ógyallán a Heineken működteti a hajdani Arany Fácán sörgyárat, amit 1995-ben vásárolt meg.

A **Zsolnai kerület** az ország leginkább hegyvidéki közigazgatási kerülete, benne több nemzeti parkkal, egyéb védett területtel. A sok hegység miatt nagymértékű a táj erdősültsége, kevés a művelhető mezőgazdasági terület. A kerület fejlettebb részeihez tartozik Rózsahegy, Alsókubin, Turócszentmárton és Zsolna körzete, sokkal vidékiesebb Stubnyafürdő, Turdossin, Námesztó és Nagybiccse. Ehhez a kerülethez tartozik a magyar történelem során a legszegényebb vármegyék közé tartozó hajdani Árva vármegye is, szétosztva három mai körzetbe (Alsókubin, Turdossin és Námesztó), ahonnan a legtöbben vándoroltak ki a tengeren túlra, elsősorban Kanadába és az Egyesült Államokba. A kerület főbb városai fontos nemzetközi utak mentén fekszenek, fokozatosan kiépítik a Pozsonyhoz vezető autópályát is, amelynek a vonalvezetése szándékosan vezet ezen a kerületen keresztül, hogy oldja a hagyományosan szegény hegyvidék hátrányos helyzetét. A Pozsony felől a Vág-völgyében futó autópálya Zsolnánál fog elfordulni Turócszentmárton, Rózsahegy és Liptószentmiklós felé. Az építés szakaszosan történik.

A Zsolnai kerület a Vág-völgyében a két világháború között kapta meg ipari, ezen belül elsősorban fegyvergyártó gépipari arculatát. A fegyvergyárak Turócszentmárton és Liptószentmiklós körül épültek a hegyek védelmében, kihasználva a Csehországhoz való közeli fekvést. 1989 után a tankok, a páncélozott járművek és a tűzérési eszközök gyártása csődbe jutott, de a gépiparban jártas képzett szakemberek megmaradtak. Ez idevonzotta a befektetőket, ezért is választotta a koreai Kia személygépkocsigyár a Zsolna melletti **Vágtapolcát** telephelyül. Az általa idevonzott beszállítókkal együtt kb. tízezer embernek ad munkát. A vegyipari üze-

mek mellett textil- és cipőipari üzemek is épültek Liptószentmiklóson és Turócszentmártonban, Liptóújíváron elektrotechnikai üzem. Vasötvözeteket gyártanak Isztebnében. A kerület legjelentősebb ipari létesítménye a 49%-ban francia tulajdonba került kb. kétezer főt foglalkoztató áramszolgáltató vállalat (Stredoslovenská energetika – SSE). A magas erdőszűltés miatt nagy teljesítményű papírgyár épült Rózsahegyen 2001-ben. Az elektrotechnika vezető üzeme a holland LG Philips Displays Námesztóban. Jelen van a francia Alcatel, amely 1991-ben közös vállalatot hozott létre a hajdani csehszlovák Teslával Liptóújíváron, de már teljesen fölvásárolta az üzemet. A cipőipar vezető üzeme a kerületben a dán Ecco Slovakia, ahol az Indonéziából behozott cipőfelsőrészeket erősítik a talpra. A termékeket szinte teljes mértékben export útján értékesítik. Az olcsó ázsiai textilipari termékek miatt tönkrement a liptószentmiklósi ruhagyár, de a dolgozók egy része a tulajdonosi szerkezet változásával átkerült egy Penta nevű pénzügyi befektetői csoport ellenőrzése alatt lévő gyárba. Az építőipar föllendülése elsősorban az autóipari beruházásoknak és az útépitéseknek köszönhető. A két legnagyobb üzem, a Doprastav és a Váhostav még a kommunista korszakban jött létre.

A természeti feltételek miatt elsősorban legettetéssel összefüggő állattartásra és növénytermesztésre van lehetőség, viszont a természeti környezet a turizmus szempontjából kitűnő lehetőségeket biztosít. Ezeket a lehetőségeket egészíti ki a sok melegvizű és hasznos ásványi anyagokat tartalmazó forrás és a rájuk épülő fürdőkultúra (Stubnyafürdő, Rajecfürdő), valamint palackozott italokat előállító ipar.

Besztercebánya bányászati és feldolgozóipari hagyományai miatt megmaradt továbbra is fémipari központnak. A város még kimaradt a nagy közlekedési fejlesztésekből, mert Nyitrától már nem építették tovább az autópályát, és a közeli (15 km) repülőtér Szliácson is csak teherszállításra alkalmas, naponta egy személyi járat van Prágába. A város szándékos fejlesztése még a kommunista korszakban megindult, és folytatódott az ország önállósodása után is. Ma már a turizmus, a faipar és a gépipar a fő jövedelemtermelő ágazatok. Itt a központja két nagy szlovákiai foglalkoztató vállalatnak, a Szlovák Postának (az országos sorrendben a harmadik legtöbb embert foglalkoztató vállalat) és a nemzeti erdőszolgáltatnak (az országos sorrendben a tizenharmadik foglalkoztató). Szlovák és külföldi befektetők telepedtek meg a városban és közvetlen környékén, amit ipari park építésével ösztönöztek. Nevezetesebb vállalatok közé tartozik a Doka Drevo osztrák és Smrečina Hofatex szlovák faipari vállalat, a Küster és a Witzenmann Slovakia német gépipari vállalat.

latok, a hazai I.K.M. Reality-Staving BB építőipari vállalat, a SHP Harnanec papíripari vállalat stb.

A Besztercebányai kerület elsősorban természeti szépségéről ismert. Három nemzeti park található a területén, az Alacsony-Tátra, a Murányi-fennsík és a Szlovák Paradicsom fantázianeveű nemzeti park egy része, ami tulajdonképpen a Hernád áttörése a Gömör-Szepesi érchegységen. A Besztercebányai kerületben ered a Garam, a Rima és az Ipoly folyó, itt lépi át a magyar határt a Sajó.

A hegyekben talált aranyat, ezüstöt, rezet, higanyt, ólmot és egyéb ritka fémeket – változó technikával, változó intenzitással és változó sikerrel – a 19. századig bányászták. Kőrmöcbánya aranyáról, Selmecebánya ezüstjéről, Besztercebánya rezéről volt elsősorban híres. A vasgyártás központja a 19. században a Gömör-vidék lett, ez a Salgótarján-Rimamurányi Vasmű korszaka. Ennek későbbi következménye, hogy a második világháború után például Gyetva környékén is fegyvergyárat építettek, ami 1989 után tönkrement. Jelenleg Nagykürtös környékén barnaszén, Jolsván és Lubényben magnéziumot, Nyústya mellett zsírkövet bányásznak.

Az ipar elsősorban a Besztercebányai és a Garamszentkereszti körzetekben fejlett, ipari és mezőgazdasági üzemek vegyesen fordulnak elő a Selmecebányai, a Gyetvai, a Losonci, a Nagyrőcei és a Zsarnócai körzetekben, míg inkább csak alig iparosodottnak, fejletlennek, mezőgazdaságinak jellemezhetők Nagykürtös, Poltár, Korpona és Rimaszombat körzetek. Nehezíti a kerület gazdasági fejlődését a rossz közlekedés. Három nagy ipari üzem van a kerületben. Két alumíniumgyár Garamszentkereszten, norvég tulajdonban, Zólyombrézón pedig vasgyár, amit még a 19. században a magyar állam alapított vasúti termékek gyártására. 2002-ben a cseh ŽDAS-gyár vette meg, és azóta itt autógyártáshoz szükséges fémcsöveket gyártanak. Nem messze Besztercebányától, Hermádon papírgyár van, Zólyomban, Besztercebányán és Zsarnócon faipari üzem, Losoncon és Korponán bútorgyárak. Zólyomban emellett vasúti kocsikat javítanak a járműgyárban. A több száz éves hagyományra visszatekintő üveggyártásnak is vannak ma üzei Újbányán és Poltáron.

Eperjes az ország legszegényebb kerületének központja. A középkor folyamán sóbányáiról volt híres a kisváros, valamint a Lengyelország felé menő kereskedelmi forgalmáról. A város jelentősége először akkor nőtt meg, amikor Kassa 1938-ban visszakerült Magyarországhoz, ekkor több fontos intézményt átköltöztettek Eperjesre. Az ország harmadik legnagyobb városává a kommunista iparosítás alatt vált. Ezekben az évek-

ben alapozódott meg a gép- és elektromos-, valamint a textilipari üzemek hagyománya. Napjainkban ezt a hagyományt folytatják az olasz befektető által felújított csapágygyárban (ZVL Auto). A német befektető által fölvasárolt textilüzemben gyártanak Szlovákiában egyedül vízálló textilanyagokat (Gemor Fashion Prešov). A középkor óta működik az eperjesi sóbánya (Solivary). A nagy arányú erdőszűltség miatt jelentős fafeldolgozó üzemek települtek a városba (Kronospan Austria). Eperjes környékén kétszer annyian dolgoznak a mezőgazdaságban, mint az országos átlag. A turizmus már felfedezte ezt a vidéket, négy nemzeti parkban (Magas-Tátra, Alacsony-Tátra, Szlovák Paradicsom, Pienninek Nemzeti Park) és nagy víztározók (a zempléni Széles-tó, a Nagy-Domasa és a Cirókafalvi víztározó) mellett élvezhetik a természet szépségeit. A város közlekedési helyzete egyelőre rossz, de már épülőben van a fővárostól induló autópálya, viszont könnyebbéség, hogy a Kassáig futó autópályán hamar el lehet érni a repülőteret, ahonnan Bécs és Prága már alig félóránnyira van.

A kommunista iparosítás korában a Szovjetunió közelsége miatt építettek vegyi üzemet Homonnára, textilüzemet Eperjesre és cipőgyárat Bártfára. A cipőgyártásnak régóta nagy hagyománya van ezen a vidéken. Az igazi, iparszerű nagyüzemi cipőgyártás azonban az első világháború során indult meg a katonai szükségletek miatt. A kommunizmus alatt a kis gyárakat bezárták és nagy gyárat építettek, amelynek a termelése messze meghaladta a szlovák igényeket. Ezért 1989 után visszaesett a termelés. A külföldi tőke megjelenése után megint erőre kapott ez az iparág. A textilgyártás fölfuttatása is a Szovjetunió közelsége miatt valósult meg ezen a tájon. Ennek következtében az öt legnagyobb textil- és ruhagyár ebben a kerületben található (Twista, Tylex Slovakia, VSK, Svik, Tatrasvit). A vegyi üzemek közül vezető helyet foglal el a Szvitben termelő fóliagyár, a Chemosvit. Homonna környékén vegyipari jellegű ipari parkot hoztak létre, ahol hét külföldi befektető kb. három ezer embert foglalkoztat. Egy francia cég az államtól vette meg a hajdani Chemlon nevű gyárat, amit két részre bontott. A Rhodia Industrial Yarns az autóiparnak dolgozik, a Nylstar a textiliparnak. Mindkét üzem az igényeknek megfelelő műszálakat készít. Poprádon van a nagy háztartásigép-gyár, az amerikai Whirlpool, mellette a másik a Tatramat Poprad, amit a német Stiebel Eltron vásárolt meg. A Tatravagónka Poprad tehervonatokat javításával foglalkozik 1922 óta. A kommunista korszakban a szovjet határ menti városok mint Mezőlaborc, Nagymihály, Szobránc gépipari üzemeket kaptak, akkor éltek virágkorukat. Sztopkóban a Tesla épített gyárat.

Kassa az ország második legnagyobb regionális centruma, de minden tekintetben Pozsony mögé szorul. Központi szerepű város, de csak regionális szinten mint Kelet-Szlovákia központja, országos jelentőségű intézményei alig vannak. Közlekedési csomópont, de inkább csak a lehetőség szintjén, mert az autópályák építési terveiben szerepel ugyan, de mint cél és nem mint kiindulópont. Egy rövid, kb. 20 km-es szakasz a kivétel, ami a város és Eperjes között már kiépült. Repülőtérének kiépítettsége, forgalma eltörpül Pozsony mellett. Hajózható folyója nincs. Az ország nyugati felével kapcsolatot teremtő autópálya-terve mellett az Ungvár felé kiépítendő autópálya is csak mint terv szerepel. Ukrajnával csak a szélesnyomtávú vasúti összeköttetés biztosít a városnak elsőrendű fontosságú kapcsolatot. Az országos jelentőségű vasgyár nyersanyagigényét ezen a szakaszon elégítik ki. Három egyeteme (Műszaki Egyetem, P.J. Šafárik Egyetem, Állatorvostudományi Egyetem) biztosítja a szakemberutánpótlást. Erre nagy szükség lesz a Kassa határában épülő információ-technológiai park működtetésében, de az itt képzett szakemberek jelen vannak a nagy autógyárak üzemében is. Az ott dolgozó diplomások 40%-át a kassai egyetemeken képezik. Kétségtelen azonban, hogy Kassát vidéki kisvárosból országos jelentőségű ipari központtá az 1960-as években kiépített vasgyár tette (Kelet-szlovákiai Vasmű). Ezután kezdődött a lakosság beáramlása a városba, az ő számukra kellett a hatalmas lakótelepeket, szolgáltató egységeket megépíteni. Erre nagy szükség volt, mert a gyárban – fénykorában – 24 ezer ember dolgozott. A vasgyár – mint tipikus kommunista ipari létesítmény – válságát a pittsburgi székhelyű US Steel oldotta meg azzal, hogy 2000-ben megvásárolta 500 millió dollárért és adott 700 millió dolláros ígervényt a modernizálásra. Így lett a gyár új neve US Steel Košice. A modernizáció eredményeként lemezgyártással vesz részt a fellendülő szlovákiai autógyártásban. Napjainkban kb. 16 ezer ember dolgozik itt, az ország legnagyobb ipari üzemében.

A kerület körzetei közül leginkább rurálisnak a Gölnicbányai és a Szobránci körzetet tekinthetjük, a vegyes (ipari-mezőgazdasági) körzetek közt a legfejletlenebb az Igloi körzet, míg viszonylag fejlettnak mondható a Nagymihályi, a Tócketerbesi és a Rozsnyói körzet. Ebből a környezetből emelkedik ki szinte "tűszerűen" Kassa városa. Nagymihály környékén barna- és feketeszén-bányákat, valamint gázlelőhelyet találunk, Rozsnyó, Gölnicbánya, Korompa és Ötösbánya környékén bányászatból és ércfeldolgozásból élnek, de erősen csökkent létszámmal és teljesítménnyel.

A kerületek létrehozásával az állam jelentősen beavatkozott a regionalizálódás folyamatába, mert a kerületi központok kijelölése önmagában fejlesztési lehetőségeket adott a székhelyeknek. Az egyes kerületek tervei pedig további helyi fejlesztésekhez járulnak hozzá. Azonban az is világosan látszik, hogy a közigazgatás területi egységeivel, a kerületekkel szemben a gazdasági régiók kialakulása tágabb keretekben zajlik, ami mögött szintén van tudatosság. Erre a legjobb példa egyrészt a Vág-völgyében fekvő települések, elsősorban a városok fejlődése, másrészt önmagában a személyautógyártás telephelyeinek és beszállítóinak fűrtödése a Pozsony–Nagyszombat–Zsolna földrajzi övezetben.

38. táblázat A kerületek néhány főbb mutatója

Kerület	Terület km ²	Népsűrűség		Népesség		%	Foglalkoztatottak száma 1000 fő		%	GDP euro/fő		%
		1996	2006	2001	2006		2001	2006		1995	2005	
Pozsony	2 050	301	296	599 053	604 927	100,98	308,3	317,4	102,95	5 899	17 445	295,73
Nagyszombat	4 150	132	134	550 982	554 644	100,66	232,4	264,5	113,81	3 087	7 691	249,14
Trencsén	4 500	136	133	605 503	600 202	99,12	254	280	110,24	2 611	6 302	241,36
Nyitra	6 340	113	111	713 237	707 816	99,24	261,7	297,7	113,76	2 394	6 342	264,91
Zsolna	6 800	101	102	692 343	694 922	100,37	267,6	294,1	109,9	2 263	5 867	259,26
Besztercebánya	9 460	70	69	662 128	656 431	99,14	251,2	257,5	102,51	2 311	5 126	221,81
Eperjes	8 980	86	89	790 321	799 597	101,17	279,7	309,2	110,55	1 796	4 193	233,46
Kassa	6 750	112	115	766 213	772 645	100,84	268,8	281	104,54	2 419	6 016	248,7
<i>Szlovákia</i>	<i>49 030</i>	<i>110</i>	<i>110</i>	<i>5 379 780</i>	<i>5 391 184</i>	<i>100,21</i>	<i>2 123,70</i>	<i>2 301,40</i>	<i>108,37</i>	<i>2 784</i>	<i>7 143</i>	<i>256,37</i>

Forrás: Štatistický úrad SR, Pozsony

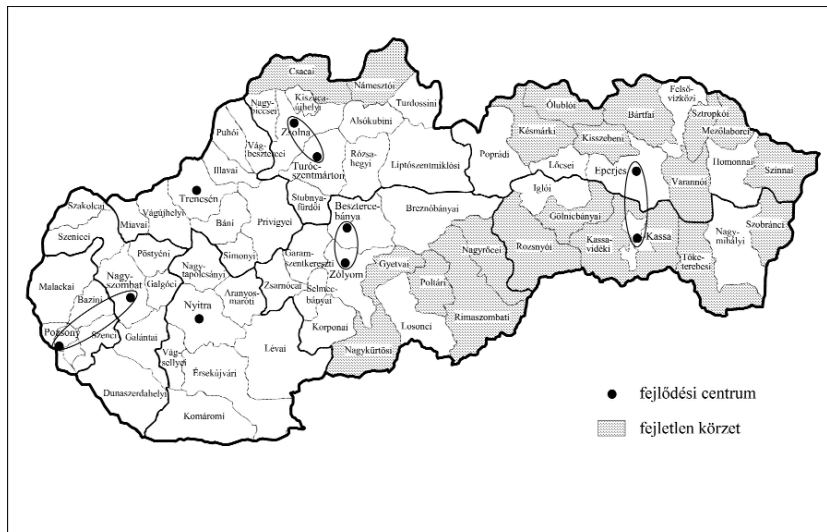
A közigazgatási kerületek mesterséges alakulatok (38. táblázat). Létrehozásuk mögött elsősorban belpolitikai szándék húzódik meg, de létrehozásukat, önkormányzati formájuk kialakítását az Európai Unió is sürgette. A létrejött kerületek között vannak jelentős különbségek, például a területük nagyságában. Pozsony a legkisebb kerület, hozzá képest a Nagyszombati kerület kétszer nagyobb, de a Besztercebányai kerület 4,6-szer nagyobb. Hasonlóan óriási különbség van a népsűrűséget tekintve is, mert Pozsonyi kerület népsűrűsége ha csökkent is, még így is 2,7-szer sűrűbben lakott, mint a többi kerület átlagosan. Az tény, hogy a kerületek létszámában már van arányosság, nagyjából hasonló létszámok laktak egy-egy kerületben. Az ország népességének 10,29%-a lakik a Nagyszombati kerületben és 14,83%-a az Eperjesi kerületben. A foglalkoztatottak száma Pozsonyban kiemelkedő, az Eperjesi kerületben viszont a legnagyobb népesség miatt nagy a foglalkoztatottak száma. Az itt megmutatkozó különbségek hatványozottan jelennek meg a GDP-adatok esetében. Az egy főre jutó GDP szerint a Pozsonyi kerület az országos átlag kétszeresét termeli meg (17 445 euro/fő), szemben a legalacsonyabb eperjesi értékkel (4193 euro/fő).

Mindez azonban olvasható úgy is, hogy a Kassai kerület például „kizárólag” Kassa város gazdasági teljesítményének köszönheti a szlovák átlaghoz viszonylag közeli helyzetét, miközben a kerület városon kívüli részein sokkal kisebb gazdasági teljesítménnyel kell megelégedni. A többi kerület esetében is állíthatjuk, hogy elsősorban a kerületi központ, illetve a kerület egyéb városaiban elért gazdasági teljesítmény adja az illető kerület egészének kedvező, vagy kevésbé kedvező szintjét. Emiatt mondható, hogy az állami akarat által kijelölt kerületek nem adnak valós képet az ország tényleges regionális tagozódásáról, mert egy-egy kiugró teljesítményű város vagy körzet megemeli a kerület átlagát.

VI.3. A városok régióképző ereje

A regionális különbségek a kerületi beosztáson túl hoznak létre egy fejlettségi mintázatot Szlovákiában is, mint ahogy az más ország esetében is megfigyelhető. Ennek a fejlettségi mintázatnak az éllovasairól, a gazdasági-társadalmi értelemben fejlett városokról a korábbi fejezetekben volt szó. A városok fontosságát emelte középpontjába a 2001-ben kiadott *Szlovákia területfejlesztési koncepciója* is, amikor vonzáskörzetek szerint javasolt település-együtteseket fejleszteni. Ezek lehetnek egymás mellett, egymás közelében fekvő városok mint Pozsony és Nagyszombat (azzal a várakozással, hogy Nyitra is csatlakozni fog hozzájuk), vagy Kassa és Eperjes. Másik lehetőség, hogy egy nagyobb és egy kisebb város fűződik össze mint Besztercebánya és Zólyom, vagy Zsolna és Turócszentmárton. Trencsén egy újabb kategóriát jelent, mert a közvetlen szomszédságában lévő kisvárosok agglomerálódásával képződhet egy nagyvárosi vonzáskörzet.

21. ábra Fejlett városi vonzásteretek és hátrányos helyzetű járások Szlovákiában

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Máty Máté.

A dolgozatban bemutatott városi jellemzők alapján a főbb fejlettségi csomópontokat a következő városok jelentik Szlovákiában (21. ábra). Van négy várospár, amelyeknek az együttfejlődése nagy jelentőségű gazdasági körzetek létrehozását kezdi már eredményezni. A legfejlettebb várospár egyik tagja természetesen maga a főváros, Pozsony (és közvetlen környéke), valamint a közeli Nagyszombat. A következő várospár Kassa és Eperjes, mint egyetlen keleti fejlődési csomópont. Az ország középső részén bontakozik tudatos tervezés hatására a Besztercebánya-Zólyom várospáros és a Vág-völgyében a Zsolna-Turócszentmárton várospár is. Mellettük Trencsén és Nyitra városok egyedül képeznek kitörési pontot, gazdasági és vonzási központot. A szlovák szakirodalom is a közigazgatási, az oktatási (tágabban szolgáltatási) és a gazdasági jellegű szolgáltatási funkciók (kereskedelem, pénzügyek) együttes megerősödését tekint a városok megnövekedett jelentőségét biztosító alapjának (Slavik–Kožuch–Bačik 2005).

A felsorolt városokon kívül eső területek tartoznak a kevésbé fejlett, vagy hátrányos helyzetű területek közé. Ezek elsősorban olyan régiók, amelyek részben belső periferiának számítanak mint a Gyetvai, a Poltári,

a Gölnicbányai, a Kisszebeni és a Varannói járások, míg a többség határ mentén helyezkedik el, határ menti perifériának számít mint a Csacai és a Námesztói járás a cseh és a lengyel határ mellett, mint a Késmárki, az Ólublóí, a Bártfai, a Sztropkói, a Mezőlaborci és a Szinnai járások a lengyel határ mentén, Szobránc (és részben az említett Szinnai) járások az ukrán határ mentén, illetve a Nagykürtösi, a Rimaszombati, a Nagyrőcei, a Rozsnyói, a Kassa-vidéki és a Tőketerebesi járások a magyar határ mentén. Összességében ezek a területek egy Nagykürtös–Késmárk tengely mentén osztják kétfelé az országot, egy nyugati fejlettebb és egy keleti fejletlenebb térre.

A magyar-szlovák határ mentén minden fejlettségi fokozathoz tartozó körzetet megtalálunk az európai szinten fejlett Pozsonytól a szlovákiai fejlettségi szint szerint még jónak mondható Duna menti körzeteken át egészen a hátrányos helyzetű keleti körzetekig, amelyek közül egyedül Kassa emelkedik ki jelentős nagyvárosi fejlettségi szintjével (*Korec* 2007).

VII. Városok a magyar-szlovák határ mentén*

Az 1993-ban létrejött Szlovákiát 1 672 km hosszú határ veszi körül, ami öt országot érint: Lengyelország (541,1 km), Csehország (251,8 km), Ausztria (106,7 km) Magyarország (664,7 km) és Ukrajna (98,5 km). Országoként eltérő azonban az a jelenség, amit határ menti sávnak nevezhetünk, és amely határ menti sávba beletartozhatnak városok is. A megosztott városok helyzete nem kétséges, azok mindenképpen határ menti városnak számítanak, ilyenek a minket érintő határszakaszon Komárom (a Szlovákiához került városnak több névváltozata ismert: Öregkomárom, Révkomárom, Észak-Komárom és vele szemben, a Duna jobb partján épült ki a magyarországi Dél-Komárom), Balassagyarmat (és Tótgyarmat), Sátoraljaújhely (Tótújhely). A határ menti sáv megválasztása, mélységének meghatározása nehéz feladat, mert az 1918–1989 között eltelt évtizedek alatt gyökeresen megváltoztak a településközi viszonyok. Új fejleményt jelent, hogy 1989 és különösen 2004, a kölcsönös Európai Unió taggá válás, illetve a 2007 decemberi határnyitás után rendkívül gyorsan új határ menti viszonyok alakultak ki.

A közigazgatási egységek alapján nem lehet a határ menti sávot kijelölni, mert merev és az együttműködést illetően nem használható kereteket ad. Mind a szlovákiai, mind a magyarországi kerületek, illetve megyék megszervezése más történelmi körülmények, és ennek megfelelően egymástól elütő logika alapján történt. Az európai uniós NUTS-rendszerbe történő szinte egy időben zajló betagozódás alkalmát sem használta fel a két ország arra, hogy területi beosztásában figyelemmel legyen a másik félre, keresse a kölcsönösen előnyös közös megoldásokat. Így nem történt meg a szlovák kerületi, illetve a magyar megyei rendszer, és a régiós NUTS-rendszer összehangolása sem. A két közigazgatási rendszer egységei viszont eltérésük miatt nem alkalmas arra, hogy a határ menti sáv keretét alkossák (22. ábra).

* A fejezet megírásához fölhasznált forrás: Mezei-Tóth (2008)

22. ábra A magyar-szlovák határ menti megyék, illetve kerületek

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

A kerületek, illetve a megyék közti különbség a térkép mellett az adatok alapján is jól látszik. A 39. táblázat az egymással határos öt szlovákiai kerület és a hat magyarországi megye népszámlálási adatait tartalmazza. A Pozsonyi kerület és Pest megye adatai a fővárosok adataival együtt értendők.

A két ország népsűrűsége azonos, de a kerületek/megyék közt – ha a térkép alapján párba állítjuk őket – eltérések vannak. Egyrészt a két főváros miatt a saját kerületük/megyéjük népsűrűsége kiemelkedően magas az országos átlaghoz képest, másrészt Budapest nagyvárosi jellege erősebb. A mezőgazdasági jellegű Nyitrai kerület népsűrűsége kisebb, mint az inkább ipari Komárom-Esztergom megyei népsűrűség. Vagy egy másik példa az eltérésre, hogy Kassa nagyvárosi jellege miatt a kerület népsűrűsége is nagyobb, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megyéé stb.

A szlovákiai kerületek nagyobb területűek, különösen ha Komárom-Esztergom, vagy Nógrád megyékkel vetjük össze őket. Ez akkor okoz gondot, ha az egymással határos megyéket állítjuk párba, mert egy kisebb méretű, népességű megyének és egy nagyobb méretű együttműködése érdekellentéteket hozhat. A nagy méretű Besztercebánya kerület és a kis méretű Nógrád megye között például székhelyeik határtól való távolsága

is fontos tényező. A határ melletti Salgótarján érdekelt az együttműködésben, míg a határtól jóval messzebb fekvő Besztercebánya érdekeltsége más irányú. Ugyan ez lehet érvényes a Nyitrai kerület és Komárom-Esztergom megye, Nagyszombat kerület és Győr-Moson-Sopron megye esetében is, különös tekintettel székhelyeik eltérő érdekeire.

Egyetlen a városok megoszlása is, mert Pest megye nagy számú városa mellett a többi magyarországi megyében kevesebb város van, mint az egyenletesebb városellátottságú szlovák kerületekben. A szlovák kerületek nagy méretük miatt népesebbek, viszont magas bennük a kis települések száma, emiatt az egy településre jutó népesség alacsonyabb. Itt viszont találunk hasonlóságot, épp a nagy különbségeik miatt példának hozott Nógrád megye és Besztercebánya kerület között. Mindkét közigazgatási egység jellemzője a sok kis település, aminek többféle hatása van a határ menti kapcsolatokat tekintve. Egyrészt nincs kölcsönösen húzó erejű nagyváros egymás közelében a határ két oldalán, ami irányt szabna az együttműködésnek, másrészt a sok kis település saját nehézségei miatt keresi a kapcsolatot, de a túlságosan is hasonló gondjaik miatt nem tudnak még együtt sem fejlődési pályára állni.

39. táblázat A határ menti szlovák kerületek és magyar megyék főbb adatai, 2001

Kerület/megye	Népsűrűség fő/km ²	Terület ezer km ²	Városok száma db	Községek száma db	Népesség fő	Egy településre jutó népesség fő
Pozsonyi	292	2050	7	66	599 053	8206
Nagyszombati	133	4150	16	235	550 982	2195
Nyitrai	112	6340	15	339	713 237	2015
Besztercebányai	70	9460	24	492	662 128	1283
Kassai	114	6750	17	423	766 213	1741
Szlovákia	110	49 030	138	2753	3 291 613	1861
Pest	409	6918	28	157	2 831 107	15303
Komárom-Esztergom	140	2265	8	67	316 998	4227
Győr-Moson-Sopron	106	4208	7	168	434 209	2481
Borsod-Abaúj-Zemplén	104	7248	17	340	753 497	2111
Heves	90	3637	7	111	327 733	2777
Nógrád	87	2546	6	122	221 605	1731
Magyarország	110	93 029	237	2 898	10 200 298	3254

Forrás: Népszámlálás 2001. KSH, Štatistický úrad SR.

Hasonlóan nem lehet jól használni a járási beosztást sem, mert azok túl keskeny sávot fognak át. A valóságban a kistérségeken átnyúlóan is vannak igen jelentős együttműködések. Az viszont bizonyítható, hogy járási/kistérségi szinten vannak hasonlóságok a határ két oldalán. Ezt a 40. táblázat társadalmi mutatók segítségével bizonyítja.

40. táblázat A határ menti járáások és kistérségek főbb adatai

Járás/Kistérség	Népesség fő	Mezőgazdaság %	Ipar %	Szolgáltatások %	Foglalkoztatottak aránya %	Középfok %	Felsőfok %	16 év alattiak %	Magyar %	Cigány %	Szlovák %
Szenci	51 825	3,99	18,58	77,43	53,15	25,19	7,85	18,34	20,36	0,08	76,79
Dunaszerdahelyi	112 384	8,48	23,92	67,60	52,10	21,16	4,91	18,68	83,34	0,95	14,01
Galántai	94 533	5,92	26,69	67,38	51,21	22,09	4,52	18,95	38,63	0,74	59,46
Komáromi	108 556	10,85	26,17	62,98	50,94	22,07	5,15	17,34	69,07	1,12	27,71
Vágsellyei	54 000	6,31	33,12	60,57	52,18	23,00	5,31	18,95	35,71	1,00	61,92
Nyitrai	163 540	4,82	26,89	68,29	50,91	25,41	9,89	18,91	6,70	0,35	91,15
Érsekújvári	149 594	7,94	25,02	67,04	50,57	24,15	5,43	17,61	38,28	0,64	59,53
Lévai	120 021	9,33	26,54	64,13	49,39	23,90	5,85	18,47	27,93	1,03	69,15
Nagykürtösi	46 741	15,35	23,43	61,23	46,63	21,49	4,09	19,90	27,43	1,82	68,03
Losonci	72 837	6,27	26,50	67,24	48,99	27,34	8,89	19,18	27,56	2,82	67,64
Nagyőrcei	40 918	7,54	32,47	59,99	50,31	20,86	4,61	21,36	21,98	6,84	69,44
Rimaszombati	83 124	11,05	21,84	67,12	48,45	21,89	4,45	20,96	41,29	4,65	52,32
Rozsnyói	61 887	8,27	24,57	67,16	54,23	24,09	4,81	20,57	30,63	4,70	62,96
Kassa-környéki	106 999	7,45	24,06	68,49	51,12	21,59	3,28	23,21	13,22	5,04	79,30
Töketerbesi	103 779	9,16	16,61	74,23	51,71	23,53	4,58	21,96	29,32	4,45	64,75
Nagyimányi	109 121	7,71	27,87	64,42	50,99	25,77	6,34	21,89	11,75	4,03	81,70
16 járás	1479859	7,96	25,10	66,94	50,82	23,48	5,79	19,62	33,06	2,24	62,81
Mosonmagyaróvári	72525	8,07	44,80	47,14	42,51	17,43	6,13	19,52	95,90	0,16	0,06
Győri	175076	2,85	38,15	59,00	43,52	22,89	11,62	18,51	95,78	0,44	0,05
Komáromi	41346	10,45	42,32	47,23	42,54	18,77	6,42	19,46	97,38	0,36	0,13
Tatai	39784	5,86	34,64	59,50	40,63	19,95	9,24	18,90	94,30	0,42	1,40
Esztergomi	55594	1,82	48,30	49,88	38,81	20,51	8,59	19,73	93,98	1,73	1,25
Szobi	13632	6,50	28,40	65,09	32,49	17,21	5,16	18,79	93,01	1,68	0,67
Balassagyarmati	43424	4,07	38,87	57,06	35,03	18,42	6,19	19,38	96,84	3,07	1,38
Szécsényi	20477	3,62	48,26	48,12	29,67	13,86	3,55	20,81	94,71	6,35	0,13
Salgótarjáni	68833	1,45	39,00	59,54	33,01	19,92	7,96	18,83	94,37	4,11	0,23
Ózdi	75720	1,88	44,08	54,04	24,36	14,98	4,26	23,02	95,55	8,93	0,13
Kazincbarcikai	65231	1,00	46,62	52,38	28,01	17,59	5,49	21,81	96,54	2,79	0,16
Edelényi	36584	5,59	31,77	62,64	21,97	11,50	3,57	24,52	97,63	17,91	0,09
Encsi	35163	10,32	23,74	65,94	20,83	10,85	3,67	26,47	98,27	15,89	0,18
Sátoraljaújhelyi	43953	4,14	43,11	52,75	26,93	14,06	4,95	23,45	97,01	8,38	1,30
14 kistérség	787342	4,19	40,53	55,27	34,89	18,26	7,25	20,52	95,84	4,10	0,41

Forrás: Népszámlálás 2001. KSH, Štatistický úrad SR.

A dél-szlovákiai körzetek mezőgazdasági jellegét bizonyítja, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az országos átlag felett van, kivéve a Szenci és a Nyitrai járást, az iparban és az építőiparban foglalkoztatottak

arányában pedig ennek a fordítottját látjuk, az országos átlag alattiak az arányok, kivéve a Vágsellyei, a Nagyrőcei és a Nagymihályi járásokat. Az Ipolytól nyugatra, illetve keletre fekvő járások fejlettségbeli eltérését mutatja, hogy a keleti járásokban többen foglalkoznak mezőgazdasággal. Ez azonban a hátrányos helyzet, a kevesebb munkalehetőség következménye, mert a jobb természeti feltételek, a Pozsonyhoz való közelség magasabb mezőgazdasági eredményeket produkál az Ipolytól nyugatra, ahol a foglalkoztatottak népességen belüli aránya is magasabb kissé.

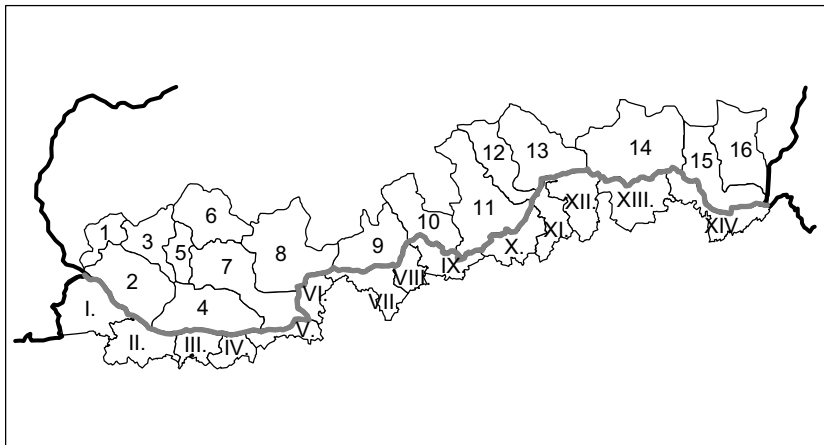
A magyarországi oldalon a Duna menti kistérségekben sokkal magasabb a foglalkoztatottak aránya, mint az Ipolytól keletre, magasabb a mezőgazdaságban és az iparban foglalkoztatottak aránya is. A keleti kistérségek közül különösen az Encsi tűnik ki alacsony ipari mutatóival. Egyébként pedig pont fordított arányokat találunk, mint a határos dél-szlovákiai járásokban, mert a magyar oldalon az országos átlaghoz képest több kistérségben jóval alacsonyabb a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, miközben az iparban jócskán az országos átlag fölötti arányokat találunk, különösen a nyugati kistérségekben.

Vagyis a foglalkoztatottak arányai alapján hasonlóságot láthatunk a határ két oldalán a fejlettebb nyugati járások/kistérségek és a hátrányosabb helyzetű keleti járások/kistérségek vonatkozásában. Ez a megosztottság a képzettségben is tükröződik, mert habár iskolai végzettség szerint a dél-szlovákiai járások között a középfokú végzettségűek arányában alig van különbség, a felsőfokúak láthatóan magasabb aránya a nyugati járásokban kimutatható. A magyar oldalon viszont minden mutató a nyugati kistérségek fölényét bizonyítja.

Közös sajátosság, hogy kelet felé haladva mindkét ország említett területi egységeiben növekszik a fiatalabbak aránya, amit a párhuzamosan növekvő arányú cigányok is befolyásolnak. A nemzetiségi viszonyok másik jellegzetessége a dél-szlovákiai járások megnövekedett szlovák és erőteljesen csökkenő mértékű magyar lakosságának aránya, illetve a magyarországi oldalon az ország központi területein kissé magasabb, egy százalék fölötti szlovák arány.

Szlovákiai kutatók is a határ menti területek hasonlóságára mutattak rá, amikor a népességi mutatókat vetették össze a Duna két oldalán fekvő járásokban, illetve kistérségekben (*Pulpitová M.* 2002, 216–230), vagy a mezőgazdasági területeket vették ugyanitt számba. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy alkalmas a terület a határ menti együttműködésekre, a hasonlóságok biztosítják a gazdasági és a társadalmi élet fenntartható fejlődését (*Némethová J.* 2002, 231–239).

23. ábra Szlovákiai járások és magyarországi kistérségek a határ mentén

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

A szlovákiai járások:

1. Szenci	2. Dunaszerdahelyi	3. Galántai	4. Komáromi	5. Vágsellyei	6. Nyitrai
7. Érsekújvári	8. Lévai	9. Nagykürtösi	10. Losonci	11. Nagyrőcei	12. Rimaszombati
13. Rozsnyói	14. Kassa-körmeyi	15. Töketerébési	16. Nagymihályi		

A magyarországi kistérségek:

I. Mosonmagyaróvári	II. Győri	III. Komáromi	IV. Tatai	V. Esztergomi	VI. Szobi
VII. Balassagyarmati	VIII. Szécsényi	IX. Salgótarjáni	X. Ózdi	XI. Kazincbarcikai	XII. Edelényi
XIII. Encsi	XIV. Sátoraljaújhelyi				

A láthatóan jóval nagyobb dél-szlovákiai járásokat szoktuk az elemzésekben a határ menti sávnak tekinteni, de ennek legfőbb oka az itt lakó magyar nemzetiségű lakosság. Ennek egyik legfrissebb példája a Dél-Szlovákia c. kötet (*Horváth* 2004). Ugyanakkor kimutatható, hogy a határ menti együttműködésben nemzetiségre való tekintet nélkül vesznek részt az érdekelt felek. Hasonlóan egyértelmű, szokás által megerősített lehatárolás a magyarországi oldalon azonban nincsen. *Hevesi Attila és Kocsis Károly* ezért könyvükben (2003) a maguk által szerkesztett térképmetszetek alapján képezett széles sávokba eső területen mutatják be a magyar-szlovák határvidék földrajzát.

Bármilyen lehatárolást megnehezít azonban az a folyamatos változás, ami az elmúlt évek során a határok egyre könnyebb átjárhatósága miatt következett be. A valóságban egy folyton változó jelenség tanúi lehetünk, aminek a felmérése, a lezajló folyamatok elemzése az együttmű-

ködés állandó bővülését mutatja. Egy ilyen gyakorlatias, az érdekelt felek kikérdezésén alapuló módszer során tudjuk megrajzolni azt a határ menti sávot, amely jelenleg formálódik a két ország határa mentén. Ennek az együttműködésnek a motorjai a városok.

VII.1. A magyarországi és a szlovákiai városvonal

Ez a városvonal az egész határ hosszában fut, csak a határnak hol az egyik, hogy a másik, hol mindkét oldalán. A határmentiségből az elmúlt évtizedekben inkább hátrányuk származott, mint előnyük. Az Európai Unióhoz való csatlakozás, még inkább a határok megnyitása újra lehetővé tette, hogy a városok kifejtsék vonzó hatásukat. A Duna mentén ez első sorban Magyarország irányába tartó erős vonzást jelent, ami folytatódik az Ipoly mentén is, de a vonzás ereje itt már nagyon gyenge, Borsod-Abaúj-Zemplén megye határ menti falvai pedig egyértelműen a tőlük északra lévő szlovákiai városokhoz húznak.

- A határ mentének kiemelkedő nagyvárosa Pozsony, amely fővárosként hozzátartozik a nemzetközi jelentőségű Bécs-Pozsony-Győr aranyháromszöghöz. Vonzáskörzete egyre szélesedik Dunaszerdahely, de újabban Magyarország irányába is. A pozsonyi hosszú, kelet felé elnyúló vonzással párhuzamosan a magyarországi oldalon a Szigetköz fekszik, a Duna és a bősi erőmű üzemvízcsatornájától elzárva. A Szigetköz települései Mosonmagyaróvár és Győr vonzáskörzetéhez tartoznak, ahol nem érvényesül a szlovák főváros hatása.
- Pozsony a Komáromtól Rajkáig húzódó határszakasz központja, de hatása a környékre nem egyértelmű. A közös történelmi múlt jelen van, azonban a Duna itt több ágra szakad, ami nagyban megnehezíti az átjutást. Híd Komárom után csak a Győrt és Nagymegyert összekötő úton található Vámoszabadi és Medve között. A Duna teljes szakaszán itt van a legnagyobb távolság két híd között, mivel a Vámoszabaditól felfelé az első híd Pozsonyban található. A Szigetköz, a Csallóköz folyóágai, a Szigetközi Tájjvédelmi Körzet, az erőmű iparcsatornája mind-mind az átjárást nehezítik a két oldal települései között. Külön említést érdemel a szlovákiai oldalon az iparcsatornával a szárazföldtől elvágtott három település Bodak, Vajka és Doborgaz esete, ahol még a Szlovákiával való összeköttetés is akadozó. (A települések számára kompjáratot biztosítottak.) Szintén más helyzetet teremt ebben a régióban a nagyobb városok hiánya. A szlovákiai oldalon Pozsony hatása minden más hatást fölülmúl, oda irányul a

Dunától kiindulva minden kapcsolat, míg a magyarországi oldalon egy kisebb (Mosonmagyaróvár) és egy nagyobb (Győr) város hatása érvényesül, de ez a három város egymás irányába jelentős vonzó hatást nem gyakorol. Ennek megfelelően a Gyórhoz közel eső Dunaszerdahelyen Pozsony hatása jóval erősebb, mint Győré. A szlovák főváros utóbbi években végbement nagyarányú fejlődése jócskán rányomta bélyegét a Csallóköz falvaira is. A nemzetiségi megoszlás ebben a sávban is a magyarok döntő többségét jelentette, azonban ez a helyzet az utóbbi pár évben megváltozni látszik. A hirtelen megugró pozsonyi ingatlanárak miatt nagyarányú beköltözés tapasztalható a kisebb településeken, de Dunaszerdahelyen is. (Ez a kiköltözési hullám érte el a magyar oldalon Rajkát is.) A kiköltözők nagy hányada szlovák nemzetiségű. Ez a folyamat felkészületlenül érte a szlovákiai magyar településeket. A korábban nagyarányú magyar többséggel rendelkező határ menti falvak egyfajta nemzeti tévesztésnek érzik az elszlovákosodást. A szlovákiai oldalon elhelyezkedő települések szintén nagy erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy nemzetiségi öntudatukat megőrizték, munkálkodásukat azonban nem segíti úgy a magyarországi települések kitüntetett figyelme, mint a Hídverő települések esetében. Regionális szervezetet hoztak létre az önkormányzati törvény létrejötte után Csallóközi Városok és Falvak Szövetsége néven. A nemzeti öntudat és a lobbierő elérése érdekében tudatosan tárgyalták a beszervezett települések listáját, hogy a magyar érdekek megfelelő képviselője biztosított legyen. A párhuzamos magyarországi hasonló kistérségi szerveződés a Szigetközi Önkormányzatok Szövetsége. A két szervezet között a kapcsolat azonban nem állandó és nem is olyan gyümölcsöző, mint a Hídverő települések esetében.

- A másik – mindig Pozsony nyomában járó – nagy központ a 240 ezres lélekszámú Kassa, amely város nagy szorgalommal és leleménnyel már időben elkezdte kiépíteni nemzetközi kapcsolatrendszerét, ennek támogatására pedig jelentősen fejlesztették repülőterét. Most épül az információtechnológiai ipari parkja, ahová a Miskolci Egyetemről is várják a diplomásokat. Tervezik a kassai vasműtől a vilamosvonal meghosszabbítását Szepsiig (kb. 40 km), hogy a munkavállalók ingázást megkönnyítsék. Az Ungvár irányába tervezett autópálya Ukrajnával fogja összekötni, így a vasgyártáshoz szükséges érc szállításán kívül egyéb termékek is nagyobb mértékben fognak a jövőben a városba áramlani. Kassa vonzó hatását a tőle északra 20 km-re fekvő 70 ezresre növesztett, egyre jelentősebb gazdasági erő-

vel bíró Eperjes felé sugározza. Így a Pozsonytól északra induló hosszú várossáv keleten is kezd bővülni, hogy aztán Poprádnál találkozhassanak.

- A Duna mentén Győr és Esztergom között a magyarországi városok fejtik ki vonzási területüket. A napi-heti ingázással nagy létszámú munkavállaló jár át a városok üzemeibe, illetve a Dunán áttelepülő vállalkozások székhelyei ezek a városok. Ez a munkamegosztás hosszú múltra tekint vissza. Az mondható, hogy a teljes szlovák-magyar határszakaszon a legszorosabb és legsokrétűbb önkormányzati kapcsolatok itt találhatók, ahol az átjárást nagyban nehezíti a természeti határ, a Duna. A folyó szétválasztotta, de egyben össze is kötötte az itt élőket. Általánosságban elmondható, hogy a történelem folyamán a Duna két partja folyamatos gazdasági interakcióban volt egymással, ami a jobb part ipari betelepítettségéből, illetve a bal part mezőgazdasági jellegéből fakadt. A két oldal gazdasági irányultsága jól kiegészítette egymást. Mátyusföld évszázadok óta gyümölcs- és zöldségtermelő kis falvairól volt híres, míg a túlsó, kicsit nagyzólan, de a lényegi jellemzőket megragadva, a magyar Ruhr-vidék nevet kapta. 1920 előtt a Dunának ez a szakasza a folyó mindkét partján településekkel rendelkező Komárom és Esztergom vármegyékhez tartozott. A vármegyék településeit a mindenhol megtalálható révszolgáltatás és a hidak (Párkány–Esztergom és Komárom–Szöny) kötötték össze. A történelmi kapcsolatok az 1920-ban meghúzott határokkal nem szakadtak meg, azonban a Duna határfolyóvá tétele nagyban korlátozta a két part településeit a mozgásban. 1945 után a kapcsolatfelvétel és a kapcsolattartás lehetősége tovább romlott, amit jól mutat, hogy az átjárhatóság is nagyban leszűkül a komáromi híd kishatár forgalmára, illetve a Párkány és Esztergom közötti kompforgalomra. A rendszerváltás évei hoztak változást a kialakult helyzeten, a közel ötven évig szunnyadó kapcsolatok újra virágzásnak indulhattak 1990-től. A közös történelmi gyökerek, a közös közigazgatási múlt, illetve a szlovák oldali települések tiszta magyar volta a kapcsolatfelvételt megkönnyítette. A településeken a magyar nemzetiségűek aránya 97-98%, a fennmaradó 2-3% pedig többnyire olyan szlovák családokból áll, akiket a szlovák-magyar lakosságcsere egyezmény kapcsán telepítettek át Magyarországról a II. világháború után. A mindkét oldalon újonnan kialakuló önkormányzati rendszer lehetővé tette a települési szintű kapcsolatfelvételt. Visszatérhetett a térség a korábbi munkamegosztáshoz. A Dunától északra inkább mezőgazdasági tevé-

kenységet folytattak a múltban is, a Dunától délre pedig több volt az ipari munkahely. Az új hidak megépítése lehetővé tenné a beszállítói kapcsolatok megjelenését a Duna bal parti településein. A komáromi és az esztergomi új hidaktól a szlovákiai oldal mindkét esetben ipari fejlődést is remél. Párkány a Suzuki és a Sanyo beszállítóinak áttelepülését várja, Észak-Komárom pedig a Dél-Komáromban működő ipari park tükörképét hozná létre. A fent említett hídberuházásokhoz a két ország által megkötött államközi egyezményre és kormányközi tárgyalásokra lesz szükség.

- A Nógrád megyei Rétság, Balassagyarmat, Szécsény és Salgótarján, illetve a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Ózd képviselik az Ipolyon túl a magyarországi városvonalat, meglehetősen gyenge vonzással. Az átjáró munkavállalók, megismerkedve a magyarországi viszonyokkal, továbbállnak Vác és Budapest üzeibe.
- Tornaljától Pelsőcön és Rozsnyón át Szepsiig terjed az a szlovákiai városvonal, amely vonzást jelent a magyarországi falvaknak. A munkavállalók átjárása megkezdődött. A többségében szlovák munkaadók elégedettek a jól képzett magyar munkásokkal. A kisvárosok üzeiben magasabb keresethez jutnak a magyarországi falvak lakói, mintha a messzebb lévő „saját” körzetközpontjaikba ingáznának.
- A Bodroghöz egyetlen városa Királyhelmece, amely kisváros nem bír olyan gazdasági erővel, hogy ide járjanak át dolgozni Magyarországról a munkát keresők. Sátoraljaújhely munkahelyteremtő képessége a saját magyarországi körzetére is kevés.
- Budapest Szlovákia felé eddig még nem tudta igazából vonzását kiterjeszteni. Budapest és Kassa között nincs erős térszervező képességgel rendelkező nagyváros.

Az egymáshoz közel fekvő határ menti városokat többféleképpen csoportosíthatjuk. A csoportosításhoz elméleti keretet biztosít az ESPON (European Spatial Planning Observation Network) program, amely figyelemmel van a városi terek morfológiai és funkcionális jellemzőire. Az általuk kifejlesztett MOT (Mission Opérationelle Transfontalière) az együttműködés szervezettségét méri (Székely 2007). A magyar kutatók közül Dövényi Zoltán dolgozott ki egy történeti alapú osztályozást. Ez utóbbi az, amely a leginkább illeszkedik a mi valóságunkhoz, mert létező városi tereteket osztott meg a határ.

Dövényi (2002) osztályozása szerint *megosztott városok* jöttek létre a határ mentén. A megosztott város jellemzője, hogy egy városként fejlőd-

dött évszázadokon át, és egy váratlanul jött történelmi esemény kettévágta a Duna két partján fekvő várost. Ez történt a magyar-szlovák határon Komárom esetében, amely város 1920 után külön fejlődési útra kényszerült. A külön fejlődési út Észak- és Dél-Komáromot kezdte elvinni az ikerváros, a várospár kategória felé. Az idő dönti el, hogy ez a külön fejlődési út marad-e a jövőben, vagy a helyiek által elképzelt út valósul meg, amely szerint de jure két városról van szó, de facto mégis egy ez a város (Sikos–Tiner 2007). Hasonlóan a megosztott város kategóriájába tartozik Sátoraljaújhely is, amely városról levágták a ma Kisújhelynek/Szlovákújhelynek nevezett településrészt, a hozzá tartozó vasúti csomópont miatt. Balassagyarmat is úgy vált határvárossá, hogy levágták róla az Ipoly jobb partján fekvő részét, ami most Tótygyarmat néven ismert.

Az *ikerváros*, vagy *várospár* típusú egymás mellett élésre példa Esztergom és Párkány esete. Ezek a városok közel fekszenek egymáshoz, de külön fejlődnek. Önálló településeként jöttek létre a múltban, és összenövésükre nincs törekvés a jelenben, viszont kölcsönösen ki tudják használni a határ adta lehetőségeket.

Az egymástól viszonylag távol fekvő, önállóan fejlődő városokra példa Miskolc és Kassa esete. Folyamatosan fölmerül a két város szoros együttműködése, létrehozta közös eurorégiót is, de a két város inkább vetélytárs a városok közti versenyben. Kassa nagyobb lélekszáma, jelentősebb gazdasági súlya és fontosabb ipari-közlekedési csomóponti szerepe miatt jelentős előnnyel bír Miskolccal szemben.

VII.2. A határ menti kapcsolatok

Történelmi léptékekkel mérve Magyarország körül az első világháború után nagyon fiatal új országokat hoztak létre és új határokat vontak köréjük. A nagyhatalmak erőfölényből származó döntése sok tragédiához vezetett azóta, ezért az általuk okozott ellentmondásos helyzetek feloldására a közelmúltban tett lépések nagy érdeklődésre számíthatnak.

A csehszlovák állam 1918-as megalakulása után a mesterségesen kialakított határ mentén évekbe telt az elkülönözés megszervezése. Miközben a megcsonkított Magyarország és az új államok, köztük Magyarország és Csehszlovákia között is egyre szűkült az együttműködés, a határok mentén lakók korábbi életvitelükből adódóan csak nehezen vették tudomásul az új helyzetet. A családi és a gazdasági élettel járó társulások korlátozásának csak fokozatosan tudott érvényt szerezni a csehszlovák hatalom. A tulajdonviszonyok változatlansága miatt a föld-

ket akkor is megművelték, ha az a másik állam területére esett (átbirtoklás).

A csehszlovák állam második, 1945-ös megalakulása és a kommunista diktatúra bevezetése valósította meg azt az államformát, amely rögzítette és elfogadtatta az új határokat. Ez egybeesett a Csehszlovákiában megvalósított etnikai tisztogatással. Ennek jegyében elüldözték az új országból a németeket, és kísérletet tettek a magyar nemzetiségű lakosság teljes felszámolására is. Ekkora embertömeg likvidálásához azonban a győztes hatalmak nem járultak hozzá, ezért csak részlegesen és időlegesen valósították meg eredeti tervüket. Ezt szolgálta a deportálás, az állampolgárságtól való megosztás, a lakosságcsere, a reszlovakizálás, vagy a nem kívánatos személyek egyszerű kiüldözése. A kommunista diktatúrák létrejöttével konszolidálni kellett a két ország közti kapcsolatokat a népek barátsága és testvérisége jegyében, ezért a magyarok asszimilálásának máig tartó fő célja a tudat és a nyelvhasználat csehszlovakizálása, napjainkban szlovakizálása lett. Ennek a célnak az elérésére a társadalom életének minden területén találunk nyílt vagy rejtett módszereket az iskoláktól kezdve a munkahelyekig, a szolgáltatások igénybevételéig, amely módszerek segítségével újabb és újabb hullámokban erőltetik az asszimilációt.

A második világháború után a csehszlovák hatalom által erőszakolt határon átjárást a teljes mozdulatlanság és szigorú határőrizet váltotta fel. Egészen az 1960-as évekig még látogatóba sem lehetett menni a testvéri országba, csak a pártállam hivatalos kapcsolatrendszerén belül, meghívásos rendszerben. Ezekben az években alakult ki a pártközpontok által engedélyezett és ellenőrzött együttműködés modellje. Az 1960-as évek után ez a modell adott egyre több lehetőséget a gazdasági kapcsolatokra, például a mezőgazdasági gépcserére, lazítva közben az ellenőrzés szigorúságán.

Az 1980-as évektől kezdve fokozatosan a két ország közötti árkülönbség lett az átjárás szabályozója. Elsősorban a benzin árának változásához igazodott a most már turizmusnak nevezett forgalom. Az 1990-es rendszerváltozás sem változtatott ezen az állapoton, csak fölerősítette a bevásárló turizmust, mert kezdetben éveken át Magyarország jobb árulatlása vonzotta a szomszédos országok lakosait a magyarországi üzletekbe, míg Cseh/Szlovákiába az olcsóbb benzin a magyarországiakat.

Az 1990-es rendszerváltás mélyebb értelme, a szovjet uralomtól való megszabadulás, a kommunista politikai rendszerből, a diktatúrából való kiszabadulás és a demokratikus viszonyok újrászervezése lehetővé tet-

te az önkormányzati rendszer újraformálását. A helyi érdekek és célok megfogalmazásának, tettekre váltásának lehetősége az országok közti kapcsolatok minőségét is új szintre emelte. A fokozatosan kiépülő, megszerveződő, hálózattá váló és egyúttal intézményesülő határ menti kapcsolatrendszer kifejezi a határ menti népesség akaratát. Az egyének célja, határokat átlépő mozgásigénye és az intézmények cselekvése kezd összehangolódni, az intézmények célja és cselekvése kezdi kifejezni az egyének céljait, akaratát. A népesség szándékainak ez az intézményesült kifejeződése adja a közelmúlt történéseinek legfőbb értelmét.

Az intézmények feladata a diktatúrákban a felsőbb politikai akarat közvetítése, a kiadott törvények, rendeletek, utasítások végrehajtása, lakosságra kényszerítése. Ezzel szemben a jól működő demokráciákban az intézmények feladata pont ellenkező, épp a népképviselő választások útján megvalósuló rendje miatt, mégpedig a népakarat átvitele az intézmények működési rendjébe, illetve a népakarat továbbítása a törvényhozó szervezet felé. Ennek a folyamatnak a bontakozását láthatjuk a határ menti kapcsolatrendszer új, feléledő szakaszában, több lépésben, különösen a 2007 decemberi határnyitás óta.

Az intézményeket mozgató népakarat fő ösztönzője az az elfogadhatatlan hátrányos helyzet, amit a határ miatt a határ mentén élőknek máig el kell szenvedni. Ebben a tekintetben ennek a nagyon hosszú, 670 km-es határnak több szakasza van, amelyek egymástól lényegesen különböznek. A Pozsony körüli határszakasz, amely kezd betagozódni a Bécs-Pozsony-Győr régióba, igazi agglomerációs területté kezd válni. Itt a határ már arra szolgál, hogy a kedvezőbb lehetőségeket biztosítsa az igényesebbeknek, azaz elhatárolja a zsúfoltságot és a kényelmet. A drága pozsonyi lakásokból a zsúfoltság elől menekülő szlovák állampolgárok az olcsóbb rajkai családi házakban az életmódjuknak jobban megfelelő körülményeket találják meg. Kihasználják a határok által támasztott klasszikus különbségeket, ahogyan a Duna menti magyarországi városok munkahelykínálatát a mezőgazdasági jellegű Csallóköz munkát kereső – tehát a pozsonyi beköltözőkhöz képest jóval szerényebb életmódot folytató – lakosai. Az Ipolytól a Tiszáig tartó határszakasz mentén élők pedig azt várják, hogy bárhol, bármelyik oldalán a határnak, de teremtdjenek már meg azok a munkahelyek, amelyek biztosítani tudnák, hogy elvándorlás nélkül, akár napi ingázással is, de meg tudjanak élni.

A rendszerváltás után először 1995-ben kötött a két ország egymással szerződést, ez az ún. alapszerződés, amit Párizsban írtak alá, igazából nem a magyar és a szlovák fél közösen kidolgozott, közösen megva-

lósítani akart szándékait öntötte formába. Az alapszerződés gyors megkötését külpolitikai érdek kényszerítette ki. A francia elnökválasztási kampányban az aláírás tényén keresztül bizonyította a leendő francia elnök külpolitikai rátermettségét. Az előkészítetlenséget bizonyítja, hogy az alaptörvény elsősorban a kisebbségi ügyekre összpontosított, és hamarjába bevett olyan európai tanácsi ajánlást is, amely a kisebbségek területi autonómiájához való jogát ismerte el. Erre az akkori szlovák politikai közvélemény nem volt felkészülve és ezért viharos vitákat váltott ki. Nehezítette továbbá az együttműködést az is, hogy az alaptörvény túlhangsúlyozta az együttműködő közigazgatási szervek saját törvények betartására vonatkozó elvét, és ez meg is valósult, mert a szlovák törvények nem adtak lehetőséget a tényleges közös tevékenységre.

1998-ban a szerződés felfrissítésével törekedtek megmozdítani a holtpontra jutott együttműködést. Ezt követően a 2001-es szerződés hozta létre az addig legszélesebbkörű együttműködés lehetőségét. Elvi jelentősége volt annak kimondása, hogy a két fél az együttműködés állami és önkormányzati résztvevői számára ugyanolyan feltételeket biztosít, mint amelyekkel a saját országukon belüli együttműködésük során rendelkeznek. Az együttműködés ösztönzésére pedig 15 pontban külön-külön fel is sorolták azokat főbb területeket, ahol kölcsönösen szorgalmazni kell az együttműködést. Ilyen a település- és regionális fejlesztés, a határ menti térség ökoturisztikai hasznosítása, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a gazdasági vállalkozások, beruházások, munkahelyteremtés elősegítése, a mezőgazdasági fejlesztés. Külön pontokban kapott figyelmet a közszolgáltatások összehangolt fejlesztése, mint például az egészségügyi intézmények kihasználása a szomszédos térségben élő lakosság számára. Mivel a sokágú szolgáltatások megvalósításában különféle szervezetek részvételével számoltak, felsorolták a támogatandó szervezeteket. Így emelte a törvény az államigazgatási szervek mellé az önkormányzatokat, a civil szervezeteket és az alapítványokat más közhasznú szervezetekkel együtt, a gazdasági vállalkozásokat és a költségvetési intézményeket. Külön cikkben hívta fel a figyelmet arra, hogy a felsorolt szervezetek külön engedélyezési eljárás nélkül, pusztán a törvények betartásával önállóan és szabadon léphetnek egymással kapcsolatba.

A törvény arra is gondot fordított, hogy létrehozza a „Határon átívelő együttműködést szolgáló Magyar-Szlovák Kormányközi Vegyes Bizottságot”. A szakterületeket számba véve 11 kormányközi vegyes bizottságot állítottak fel. Számuk 2001-ben bővült 12-re, az önkormányzatok határon átnyúló együttműködését segíteni hivatott bizottság felállításával.

Az együttműködésre szükség lenne, mert minden egyes témakör összekapcsolódik határon átnyúló hatással, legyen az útépités, környezetvédelem, területrendezés, katasztrófavédelem stb. Az egyes témakörök hazai törvényi szabályozása hiányos, mert nem rendelkeznek a határon átnyúló feladatok elkészítésének szükségességéről. Ennek továbbfolytatását jelenti a szolgáltatások közös megszervezése, amely mindkét ország részéről igényli a törvények és rendeletek összehangolását a jogviszonyok tisztázása, illetve a költségek megtérítése miatt.

A kormányközi vegyes bizottságok közül a legaktívabb a kisebbségi vegyes bizottság volt. Munkáját illetően néhány fontos jellemzőre kell rámutatni.

A két ország közötti kapcsolat erősítését, a közlekedés könnyebbé tételét segítették azok a javaslatok, amelyek az Esztergom-Párkány közötti híd felújítását, vagy újabb határátkelők megnyitását tűzték ki célul. A szimbolikus politizálás miatt volt fontos bevenni a tárgyalások közé a pozsonyi Petőfi Sándor-szobor felújítását és ezzel párhuzamosan a budapesti Ján Kollár-emléktábla elkészítését és mindkettő méltó helyen való elhelyezését. Komoly gyakorlati haszonnal járt volna, ha teljesítik azt az igényt, hogy tegyék közzé folyamatosan a szlovákiai jogszabályok magyar nyelvű, illetve a magyarországi jogszabályok szlovák nyelvű változatát, különös tekintettel az EU-jogszabályokra.

A Szlovákiában élő magyarok hátrányos helyzetén akart a magyar fél javítani azzal, hogy a tárgyalások témájává tette a magyarok oktatási, közművelődési gondjait és a civil szerveződésekkel érintő problémákat. A tanári továbbképzésektől kezdve a kassai Thália Színház felújításáig sok téma szolgálta ezt a célt. A magyar fél 1999-ben még volt olyan előnyben a szlovákokkal szemben, hogy fölvehette a kassai konzulátus nyitásának ügyét, a magyar nyelv használatát szabályozó törvény ügyét, felhívták a szlovák kormány figyelmét, hogy tekintse tárgyalófélnek a református egyházat, sőt, 2001-ben még a formálódó szlovák önkormányzati törvény befolyásolására is törekedtek, hivatkozva a nemzetközi jogszabályokra. Ezeknél a fölvetéseknél mindig volt ellentételezés, ami a magyarországi szlovákok helyzetének javításán keresztül valósult meg.

A két fél egyenjogúsága megkövetelte, hogy a fölmerülő kérdésekre azonos súllyal tekintsenek. Ennek az lett a következménye, hogy a szlovák fél törekedett a magyar kérésekre azonos súlyú szlovák kéréssel válaszolni. Ez azonban a népesség nyilvánvaló aszimmetriája miatt nem valósítható meg minden esetben. Míg a magyarországi szlovák népesség száma a 2001-es népszámlálás szerint 17 693 fő (0,17%) volt a 10 mil-

liós Magyarországon, addig a Szlovákiában élő magyarok száma 520 528 fő (9,68%) volt az 5,4 milliós Szlovákiában. Emiatt lehetetlenség az élet minden területén azonos számú, méretű és súlyú intézménnyel el látni a két nemzetiséget a maga szállásterületén. Példaként említsük meg, hogy a kisebbségi vegyes bizottság alakuló ülésén a szlovák fél kérte, legyen Magyarországon is politikai képviselője a szlovákoknak, ahogyan a magyaroknak van parlamenti képviselője és pártja Szlovákiában. Kérték, hogy a magyar fél bővítsa a magyar közszolgálati televízió és rádió szlovák adásának műsoridejét, valamint biztosítsa az egész országra kiterjedő vételi lehetőségét. Ugyanígy az oktatási, közművelődési intézmények támogatását kérve is látható, hogy a magyarországi szlovákok számára kért intézmények, épületek a szlovákok kis száma és az országban szórt letelepedésük miatt túlzott mértékű volt.

A szakbizottságok tevékenysége az egyes kormányok politikai hozzáállásától függ, ezért a két országban lezajlott kormányváltások óta nem csoda, hogy lelassultak a szakbizottságok munkái. Apró példa erre a glosszáriumbizottság munkája. Sok problémát okoz a tárgyalásokon, hogy eltérő a két országban a fogalomhasználat, ezért fölmerült az igény egy több nyelvű területfejlesztési szótár létrehozására. Ilyen szótárat már készítettek cseh-német-szlovák nyelven. Ebben együvé van fésülve a három nyelven kifejtett fogalommagyarázat. Ennek mintájára Magyarországon is elkezdtek külön-külön készíteni a magyar és a szlovák értelmező szótárt, de az idő teltével arra már nem volt pénz és akarat, hogy egymás mellé szerkesszék az egyes fogalmakat, hogy elvégezzék az összevetést, az összehasonlítást. Ez még külön szakértői tevékenységet jelentett volna, de ezt az utolsó fázist már nem sikerült megszervezni. A pénzhiány mellett a minisztériumi szerkezet változása is belejátszik a kudarcba. Túl gyakran változik, hogy melyik minisztériumhoz is tartozik a fejlesztés, illetve az új helyen újra kell küzdeni a fejlesztési ágazat érdekeiért, hiszen az új helyen más témák lehetnek fontosak.

A 2007-ben tartott ülésen a vegyes bizottság ténylegesen új kérdésekről már nem tárgyalt, csak áttekintette a fennálló helyzetet, kölcsönösen véleményt mondtak az eddigi tapasztalatokról, és felhívták egymás figyelmét a közös pályázatokban rejlő lehetőségekre. A fennálló helyzet és a lehetőségek azonban ennél többet kívánnak, mert az együttműködés továbbfejlesztése érdekében lenne szükség mindkét országban a törvényi szabályozások összehangolására. A szolgáltatások közös megszervezése mindkét ország részéről igényli a törvények és rendeletek összehangolását a jogviszonyok tisztázása, illetve a költségek megtérítése miatt. Szük-

séges lenne a két ország települési és területi önkormányzati feladatellátásának, hatáskörének összehangolása is, hogy közel azonos hatáskörű, közel azonos jogkörű szervek tudjanak egymással tárgyalni.

Példaként felhozható a kapcsolatok kialakításában és fenntartásában fölmerülő nehézségekre a két ország eltérő törvényi háttere, az önkormányzatok számára kötelezően ellátandó feladatok és intézményi fenntartói jogok más és más szintre történt delegálása. Emiatt például nehézkes és körülményes a Duna-partján a kikötők létesítése a magyarországi szabályozás miatt. A magyarországi oldalon tiltják a folyón a jetski használatát, míg a szlovákiai oldalon engedélyezik. Megnehezíti a két part közötti állandó kishajóforgalom létesítését a motoros kishajókra vonatkozó eltérő szabályozás. Szintén problematikus a két oldal árvízvédelmi szabályozása. Míg a szlovákiai oldalon végig kiépültek a védművek, amelyeken a kerékpáros forgalom is megengedett (sőt a 63-as út esetében autóforgalmat is terveztek rá), addig a magyarországi oldalon a mai napig károkat okoz az árvíz, a töltések pedig nincsenek kiképezve sem kerékpáros, sem gépkocsiforgalomra. Ez a tény a kerékpáros turizmus fejlesztése kapcsán válhat majd fontossá, hiszen míg a szlovákiai oldal kész infrastruktúrával vághat neki a szolgáltatások fejlesztésének, addig a magyarországi oldalon maga a kerékpárút is hiányzik a legtöbb esetben.

A települések közötti együttműködésnek formalizált módja lehet a testvértelepülési kapcsolat. A települések között kialakult testvértelepülési viszonynak kezdetben erős politikai felhangja volt. A kommunista diktatúra évtizedeiben kifejezetten a magyar-csehszlovák barátságot kellett erőltetni. Emögött csak rejtve, bújtatva jelenhetett meg a magyarok iránti szolidaritás kifejezése. 1990 után a magyar nemzetiségűek iránt megnyilvánuló együttérzés látványos megjelenési formája lett a testvértelepülési szerződések aláírása, a kölcsönös látogatások megszervezése elsősorban nemzeti ünnepek alkalmával.

A nemzeti tudat ápolása, erősítése egyre gyakorlatiasabb együttműködési formákban fejeződött ki. A civil szervezetek, az egyes önkormányzati intézmények együttműködése jelzi ezt az irányt. A hasznosság irányába tett fordulatot hozta meg az Európai Unió pénzügyi támogatása először a PHARE CBC, aztán az INTERREG keretében. A megszerezhető pénz reményében nekilendülő együttműködések még a tervezés időszakában sűrű intézményi hálózatot fontak a határ két oldalán lévő települések között. Ekkor terjedt el viharos gyorsasággal az eurorégiók megszervezése a teljes határszakaszon. A kapcsolatok fellendülése egybeesett az 1998-as kormányváltással, amikor az addig hatalmon volt szél-

sőséges nacionalista kormányokat felváltotta a (jelző nélkül nacionalista) polgári kormány, a Magyar Koalíció Pártjával szövetségben.

VII.3. Az együttműködés szervezeti formái

VII.3.1. A testvértelepülési kapcsolat

A testvértelepülési kapcsolatok egyik jellemzője, hogy nem szorítkozik a határ menti kapcsolatokra, hiszen akár más földrészén lévő településsel is hozhat létre együttműködést. Ezért ez a kapcsolatrendszer a transznacionális kapcsolatok közé tartozik, habár a határhoz közeli települések természetesnek veszik a határ másik oldalán lévő településsel kialakítandó együttműködést.

41. táblázat A szlovákiai városok nemzetközi kapcsolatai

Szomszédos ország	188
Európai Unió tagállama	84
Nem uniós tag európai ország	30
Összes európai ország:	302
Más földrész	22
Összes kapcsolat:	324
Adatközlő városok száma:	68

Forrás: az egyes szlovákiai városok honlapjai

42. táblázat A szlovákiai városok kapcsolatai a szomszédos országokkal

Szomszéd ország	8 megye (Szlovákia egésze)		5 megye (A magyar határt érintő megyék)	
	db	%	db	%
CZ (Czech Republic)	65	34,57	37	33,94
PL (Poland)	58	30,85	23	21,10
HU (Hungary)	48	25,53	40	36,70
UA (Ukraine)	10	5,32	4	3,67
AT (Austria)	7	3,72	5	4,59
Összesen	188		109	

Forrás: az egyes szlovákiai városok honlapjai

A testvértelepülési kapcsolatok folyamatosan bővülnek. Az idők változásával azonban egyre inkább átcsúsznak a projektalapú együttműködésekbe, illetve ezt követően a szolgáltatások megszervezésébe. A világra nyitott körülmények között, az Európai Unió tagjaként Szlovákia városai

is éltek a lehetőséggel, és számos más várossal hoztak létre hivatalos kapcsolatot.

A 136 szlovákiai városból 68 (50%) adott tájékoztatást honlapján testvérvárosról (41. és 42. táblázatok). A legtöbb kapcsolat a szomszédos országok városai között jött létre, első helyen a csehekkel. A nem szomszédos európai uniós országok között Németország vezet, a nem uniós európai államok közül a legtöbb kapcsolatot Szerbiával kötöttek. Európán kívüli földrészek között az első helyen az Egyesült Államok áll. A kapcsolatok mozgatórugója sokrétű. Jelentős a szlovák nemzeti érdekek képviselője, mert minden viszonylatban kimutatható, hogy valamilyen szlovák nemzeti vonatkozás adott alkalmat az együttműködésre. Ez többnyire szlovák nemzetiségű lakosokat jelent az illető településen. Ezen kívül egyéb praktikus okok is megtalálhatók, mint például a városfejlesztési tapasztalatok megszerzése.

A táblázatból kiderül, hogy egy-egy megye kapcsolatrendszerét a szomszédos ország befolyásolja a legnagyobb mértékben a hagyományosnak mondható kiemelkedően magas arányú cseh kapcsolatokon túl. A magyar határral szomszédos megyék adataiból is ez derül ki: a magyarországi városokkal kiépített kapcsolatok meghatározóak. Az együttműködések kialakításakor figyelembe veszik a földrajzi távolságot, de a nemzeti-kulturális vonatkozások sokszor erősebbek ennél. Ezzel magyarázható, hogy a szlovákiai (magyar többségű) városok minden romániai várossal kiépített kapcsolata erdélyi (magyar többségű) városhoz kötődik, hogy a szlovákiai (szlovák többségű) városok Magyarországon és Szerbiában is a szlovákok lakta településeket keresik.

Az intézmények közötti kapcsolatokra is ugyanaz az önállóság jellemző, mint az önkormányzati kapcsolatokra. Az egyes intézmények maguk döntenek el, alakítanak-e ki együttműködést vagy sem, és a kapcsolatépítés innentől kezdve a két fél együttműködési szándékán múlik. A leggyakoribb az iskolák és a művelődési közösségek találkozása. Ilyenkor énekkarok, irodalmi színpadok, sportegyesületek találkoznak, vagy tanulmányi versenyeken mérik össze tudásukat a tanulók. A pályázati lehetőségek segítenek a szervezéshez szükséges pénz előteremtésében.

VII.3.2 Euroregións kapcsolat

Európában már ötven éves hagyománya van az eurorégiós együttműködésnek. Tevékenységük a mai, határok nélküli Európában is fontos, mert az országhatárok mentén élők hátrányos helyzetüket szeretnék oldani

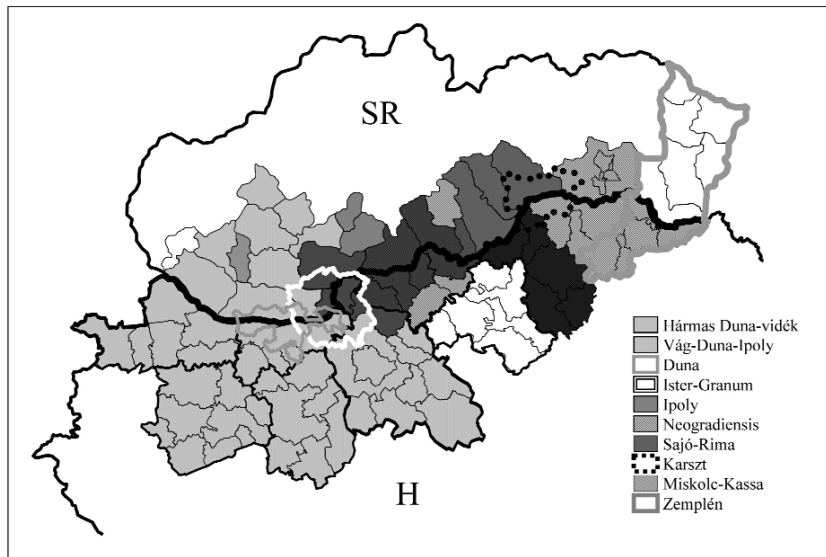
ennek a szervezeti formának a segítségével, amelyben résztvesznek a helyi és a regionális hatóságok képviselői, a társadalmi és a gazdasági élet szereplői. Az önkormányzati szereplők jóvoltából politikai döntéshozó szereppel is bírnak, emiatt kapcsolódni tudnak a hazai és az európai döntéshozó szervekhez. Erejüket jelzi, hogy létrehozták az Európai Határ menti Régiók Szervezetét (ABRD), amely már az Európa Tanács és az Európai Unió határ menti együttműködést érintő politikájának kialakítására is befolyással van. Megteremtették a nemzetközi jogi kereteket, kialakították a pénzügyi támogatások politikáját. Ez utóbbiak sorába tartozik az INTERREG, a PHARE CBC, a TACIS CBC programok futtatása

Az eurorégiók szervezeti felépítésében többféle minta figyelhető meg. Egy részükben a határ két oldalán tükörszervezetek alakulnak, amelyek sokszor megtevéstőn önmagukat is „eurorégióknak” nevezik, majd a két tükörszervezet köt együttműködési megállapodást egymással. A Sajó–Rima Eurorégió esetében mindkét oldalon így hívják a szervezeteket magyarul, illetve szlovákul, s a megalakult közös szervezetnek is ez a neve, hozzátéve, hogy Határon Átnyúló Együttműködés. Az Ipoly Euro régió is eredetileg a magyar oldali Ipoly Eurorégió Határon Átnyúló Együttműködés és az Ipeľský Euroregión, Jogi Személyek Szövetségéből alapított Szövetséget (24. ábra, 43. táblázat).

A másik modell szerint a résztvevő tagok saját maguk kötnek együttműködési szerződést mindkét oldalról. Választott testület, elnök, illetve elnökség, titkárság (munkaszervezet), valamint munkacsoportok alkotják az eurorégiók közös szervezetét. Ezeket a tagok választják, illetve a munkabizottságokba a résztvevőket delegálják.

A titkársági, illetve munkaszervezet funkcióra csak néhány eurorégió esetében hoztak létre önálló irodát. Ezzel szemben több eurorégióban fordul elő, hogy valamelyik tag működteti a munkaszervezetet, esetleg mindegyik oldalon van egy-egy titkárság (pl. Kárpátok Eurorégió, amit hatalmas területe miatt nem jelöl a térkép). Ahol közös jogi személyiségű szervezetet hoztak létre, ott nyilvánvalóan van egy konkrét központ, székhely, s a másik ország(ok)ban iroda. A titkárság vagy munkaszervezet működési költségeit általában a tagok éves befizetései fedezik, a legtöbb esetben a lakosságszám szerint, de van rá példa, hogy egyenlő arányban.

24. ábra Eurorégiók a magyar-szlovák határon

Szerkesztette: Mezei István, rajzolta: Mády Máté.

Az eurorégiók működésének van egy fontos, országos célja is. Ha az eurorégiók kiteljesíthetik tevékenységüket, ha sokasodó számban valósíthatják meg terveiket, ha egyre szélesebb körben terjednek el a kialakuló kapcsolati háló, akkor mindennapi tapasztalatokat szereznek a résztvevők a két szomszédos ország együttműködési gyakorlatáról. Az itt szerzett tapasztalatok pedig átvihetők az országos szintre is (Mezei 2008).

Az eurorégiók azonban nem kaptak sem Magyarországon, sem Szlovákiában kiemelt figyelmet. Nem lettek előnyökkel bíró jogalanyok, nem kaptak törvényi támogatást. Így csak egy próbálkozás voltak annak a feladatnak a megoldására, amit a határ menti együttműködés jelent. A határ menti együttműködések európai gyakorlata újabb jogi formát eredményezett, ez az európai területi együttműködési csoportosulás.

43. táblázat Eurorégiók a magyar-szlovák határon

Név	Magyarországi székhely	Szlovákiai székhely	A megalakulás éve
Hármas Duna-vidék Eurorégió	Győr	Dunaszerdahely	2001.
Vág-Duna-Ipoly Eurorégió	Tatabánya	Nyitra	1999.
Ister-Granum Eurorégió	Esztergom	Párkány	2003.
Duna Eurorégió	Neszmély	Búcs	2003.
Ipoly Eurorégió	Balassagyarmat	Ipolyság	1999.
Neogradiensis Eurorégió	Salgótarján	Losonc	2000.
Sajó-Rima Eurorégió	Putnok	Rozsnyó	2000.
Karszt-Eurorégió	Perkupa	Pelsőc	2001.
Miskolc-Kassa Eurorégió	Miskolc	Kassa	1999.
Zemplén Eurorégió	Sátoraljaújhely	Királyhelmec	2004.
Kárpátok Eurorégió	Nyíregyháza	Eperjes	1993/1996.

Forrás: saját gyűjtés.

VII.3.3 Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (EGTC)

2006 júliusában hozta meg az Európai Parlament és a Tanács az 1082-es számú rendeletét az európai területi együttműködési csoportosulásról (EGTC). Ez az együttműködési forma válasz volt azokra a nehézségekre, amelyek például az eurorégiós együttműködésekben akadályozták a közös és eredményes munkát. Kiküszöbölni szándékoznak a jogbizonytalanságot a csoportosulás jogalanyiségének elismerésével. Önállóságát kívánják növelni azzal, hogy ingó és ingatlan vagyonnal rendelkezhet, személyzetet foglalkoztathat és bíróság előtt eljárhat. Mozgásterületet növeli, hogy nemcsak a közösségi alapokra számíthatnak programjaik tervezésekor, megvalósításakor, hanem ettől függetlenül a saját országuk nemzeti vagy területi forrásaira is, de akár saját erejükre is, bármilyen más hozzájárulás nélkül. A csoportosulások tagjai lehetnek tagállamok, regionális és helyi hatóságok, egyéb közjogi intézmények, amelyeknek a körét a rendelet szabályozza.

Az európai területi együttműködési csoportosulás első ízben teszi lehetővé, hogy a különböző tagállamok hatóságai a nemzeti parlamentek által ratifikált nemzetközi szerződések nélkül működjenek együtt. Mindazonáltal a tagállamoknak jóvá kell hagyni a leendő tag részvételét a csoportosulásban, csakúgy, mint annak hatáskörét és feladatait. Egy csoportosulást létrehozó egyezmény értelmezésére és végrehajtására annak a tagállamnak a joga alkalmazandó, amelyben a csoportosulás létesítő okirat szerinti székhelye található.

A tagállamok szuverenitásának védelmét szolgálja, hogy a csoportosulás által hatóságként gyakorolt hatáskörök nem érinthetik a rendőrségi és szabályozói, azaz törvényhozói hatásköröket, nem láthatnak el igazságügyi és külpolitikai feladatokat. A csoportosulás feladata a gazdasági és társadalmi kohézió erősítése (*Pintér* 2007).

A rendelet kötelezi a tagállamokat, hogy tegyék meg a végrehajtásához szükséges intézkedéseket és hozzák meg a rendelet hatékony alkalmazásának biztosításához szükséges rendelkezéseket. A rendeletet 2007. augusztus 1-től teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó valamennyi tagállamban. Nemzeti rendelkezések előzetes elfogadása nélkül is lehet csoportosulásokat létrehozni. Magyarország 2007. júniusában fogadta el a törvényt, Szlovákia 2008 februárjában, de köz-társasági elnökük nem írta alá.

A határon átnyúló fejlesztési programok, gazdasági és társadalmi együttműködések keretei alapvetően megváltoznak 2008-tól. Egyrészt schengeni belső határok megszűnésével a gazdasági kapcsolatok erősödnek, új együttműködési modellek jönnek létre. Másrészt az együttműködési csoportosulást szabályozó rendelet várható hatásaként esély van a határ két oldalán lévő kistérségek szerves, egybefüggő fejlesztésére a határon átnyúló vidékfejlesztési programok megvalósításával.

Az EGTC rendelet értelmében az együttműködő csoportoknak képe-seknek kell lennie az EU által társfinanszírozott együttműködési progra-mok (ERFA, Strukturális Alapok) és az állami vagy regionális/megyei/já-rási szinten kezdeményezett programok végrehajtására. E tekintetben a menedzsment feladatokat ellátni képes mikrotérségi munkaszervezetek felkészítése elsődleges fontosságú, mert csak így nyílik lehetőség arra, hogy az együttműködő települések valós igényeinek megfelelő területi együttműködések és programok meg is valósuljanak.

Magyarországon az első csoportosulás 2007. január 27-én Fehérgyarmaton jött létre. Az Ung-Tisza-Túr Európai Területi Együttműködési Csoportosulás egyezményét a négy ország alapító önkormányzatainak polgármesterei írták alá. Céljuk a folyók völgyében található 216 település mintegy 400 ezer lakosának gazdasági-kulturális együttműködésének előmozdítása. A csoportosulás három fős munkaszervezetének központja a magyarországi Túristvándiban, a polgármesteri hivatalban van. A szervezet előzményeként 2000-ben 15 taggal megalakult Beregvídeli Határ menti Önkormányzati Társulás (*Kárpátinfo* 2007).

VII.4. Az együttműködések típusai

VII.4.1. Projekталapú együttműködések

A testvértelepülési kapcsolatok reprezentativitása mellé fölzárkózott a határnyitás óta néhány inkább jelképesnek mondható, tüntetően megvalósított beruházás ügye. A határ menti utak, átjárók kitisztítását, felújítását több helyen baráti együttműködésből valósították meg. Átjárja ezt az együttműködést a népképviselési jelleg, mert mindenütt lehetett találni legalább egy önkormányzati képviselőt, de néha polgármestert is, aki megszervezte a közös munkát. Épp szervező-irányító egyénisége miatt lett az illető képviselő, illetve polgármester, ezzel a cselekedetével is csak kifejezte a közösség beléfectetett bizalmát. De ott volt az önkéntes elem, a civil kurázi elem is, mert az önkormányzatoknak sem a költségvetése, sem a jogköre nem terjed ki a településközi utak felújítására, építésére. Emiatt ezekben a kuruc útépitésekben résztvettek a környező üzemek, kőbányák, sóderbányák, cementgyárak tulajdonosai, vezetői, valamint az érintett felek, maguk a környéken lakók (Hídvégardó, HU – Bódvavendégi-Tornaújfalú, SK). A nyilvánosságot a kocsma falra tűzött hirdetés biztosította, a tulajdonjogok tisztázását meg az könnyítette meg, hogy Ózd-Susa esetében a földtulajdonban érdekelt fél nagyapja szervezte a népszavazást a falú visszacsatolásáért 1918 után (Ózd-Susa, HU – Rimaszécs, SK).

Ellenkező nemzeti érzelm is cselekvőképese a megnyitott határ mentén, mert a korábban Sátoraljaújhely részét képező, ma Szlovákiához tartozó városrész, új nevén Kisújhely, vagy Szlovákújhely polgármestere az Európai Unióval dacolva sem hajlandó a beton virágládákat a közútról elvitetni, hogy megnyissa a forgalmat a közlekedésnek.

A projekталapú együttműködések jellemzője, hogy valamilyen közös beruházásra összpontosítanak. A beruházás általában egyszeri összefogást kíván, amit a fenti példák alapján önérből, társadalmi munkában is meg lehet szervezni. A nagyobb léptékű feladatok megvalósításához azonban már jelentősebb mennyiségű pénzre van szükség, viszont a pénzforrások szűkössége, illetve még inkább a hátrányos helyzet, a pénzszerezés kényszere miatt csak pályázati forrásokból tudják céljaikat megvalósítani. Így lesznek az emberi igényekből projektek. Mivel az igényekhez képest csak a szerencse juttat egy-egy települést abba a kedvező helyzetbe, hogy sikerrel pályázhasson, a pályázatírás mindennapi eseménynek, egy pályázat megnyerése viszont kivételes eseménynek számít.

A határ menti együttműködések a PHARE CBC program segítette. A magyar-szlovák határon két szűkítő megszorítással kell erről a programról beszélni. Egyrészt csak 1999-ben indult el ezen a határszakaszon a közös pályázati lehetőség, mert előtte az osztrákokkal együtt volt két kísérleti próbálkozás. A másik megszorítás azt jelenti, hogy erre a magyar szempontból leghosszabb határszakaszra jutott a legkevesebb támogatási összeg, évről évre változatlanul 2 millió euró. Ennek a felhasználásában történt annyi változás, hogy egyre nagyobb arányban tudták teljesíteni a pályázatban vállalt feladataikat a nyertesek (44. táblázat).

44. táblázat PHARE CBC programok a magyar-szlovák határon

	1995	1996	1999	2000	2001	2002	2003
Jóváhagyott támogatás összege:	1 500 000	1 500 000	2 000 000	2 000 000	2 000 000	2 000 000	2 000 000
Leszerződve:	723 116	1 498 580	1 793 815	1 969 670	1 998 659	1 819 146	1 953 459
Program zárása:	1999.07.31	2000.12.31	2002.12.31	2003.12.31	2004.11.30	2005.11.30	2006.11.30
Támogatott projektek							
nagy:	4	4	1	1	1	15	18
kicsi:	-	20	11	11	9	11	5

Forrás: Váti Kht.

Menet közben az irányító hatóság módosított a kezdeti gyakorlaton, mert a nagyobb összegű pályázatokra szánt pénzt az utolsó két fordulóban többfelé osztotta az igények sokasága miatt. Ha már kevés a szétosztható pénz, legalább többen kapjanak belőle. A kis összegű támogatások esetében lehet azt a következtetést levonni, hogy a városok pályázati aktivitása volt a magasabb, illetve a Dunától keletre fekvő megyékből érkezett több pályázat. Az igényelt összeg és a ténylegesen elköltött összeg közti óriási különbség megerősíti a korábbi észrevételt, hogy a sok jó pályázat közül már a szerencse döntötte el, ki lesz a nyertes (Mezei 2004). Mindenesetre az önkormányzatok mind a hazai, mind a külföldi kapcsolatokat érintő tevékenységükben megmerítkezhettek a pályázati piac meglehetősen szegényes választékában. Erre az önkormányzati bevételek szűkös volta folyamatosan kényszeríti őket. A bevételek részletes vizsgálata nyújthatna csak pontos ismereteket arról, hogy milyen az egyes önkormányzatok, ezen belül a határ menti önkormányzatok bevételeinek szerkezete, milyen arányú ezen belül a pályázati úton elnyert pénzmennyiség és vajon nőtt-e a határ menti önkormányzatok pályázati bevétele hátrányos helyzetük enyhítésére, nőtt-e a nekik juttatott támogatások aránya.

A közös tervek készítésének feltétele lett a valóságos viszonyok föltárása, a helyzetelemzés, amire alapozva lehet elkészíteni a terveket. A

helyzetelemzés elkészítése egyre nagyobb szakértelemmel történik. A beruházások, a beruházások megvalósításával járó együttműködések tervezésébe bevonják az önkormányzatok az elemző megközelítést. Néha kutatók igénybevételével, néha saját szakemberek bevonásával. A helyzetfeltáró tanulmányok néha felszínesek, de egyre inkább komoly statisztikai, adatgyűjtő tevékenységre alapozva elemzik a településközi, térségi viszonyokat, amelyekre támaszkodva kibontják az ott várható, tervezhető fejlesztéseket. Az államigazgatási szervek közül is tudunk példát hozni erre, mert a munkaügyi központok statisztikusokat, elemzőket is foglalkoztatnak. Az együttműködések tervezése során föl kell mérni a földrajzi teret, a népességet, a foglalkoztatottságot, a képzettséget, a gazdasági környezetet, a közlekedési lehetőségeket, és így tovább. Ez mind azt feltételezi, hogy a tudomány, azon belül a földrajztudomány, a szociológia, a közgazdaságtan egyre több tétele, tanítása kerül be az egyes szakmák tudáskészletébe. A tervezésben résztvevők közé több szakma képviselői tartoznak. Az önkormányzatok képviselői, hivatali szakemberei mellé bevonják az államigazgatás szakértőit, a gazdasági élet szereplőit, vállalkozói érdekképviselőket, civil szervezeteket.

A tervezési intézményrendszer fölépítése, működésének módszere Magyarországon még nem jutott nyugvópontra. Folyamatosan változik a fejlesztések témája is. Kezdetben az elmaradott területek fejlesztésére akarták szorítani a kormányokat, aztán regionális egységek kerültek előtérbe, mint például egy nagyobb régió, majd a kistérség. A közelmúltban fölbukkant a központok szerepének előtérbe állítása a pólus-programmal, most lecsendesedni látszik és átveszi helyét általában a városok fejlesztésére való törekvés.

Azok a magyarországi szereplők, akik résztvesznek a magyar-szlovák határ menti együttműködésben, vegyes érzelmekkel észlelik a megváltozott nyelvi viszonyokat. Nem tudatosult a magyar közvéleményben, de még a határhoz közel lakókban sem, hogy a több évtizede zajló cseh/szlovák asszimilációs politika sikeres volt. Elsősorban a második világháború után kierőszakolt deportálásoknak, kitelepítéseknek, reszlovakizálásnak az eredményeként a nagy létszámú magyar tömböket is feltörte a szlovákok megjelenése, domináns pozícióba kerülése, a magyarok alávetett helyzetbe hozása. Elérte célját a nagy mértékű betelepítés a lakosságcsere után, illetve ezt követően a majdnem teljes szlovakizálás. A Nagykürtös–Losonc–Fülek–Rimaszombat–Tornalja–Pelsőc–Rozsnyó–Szepsi városvonal mentén sikerült visszaszorítani, asszimilálni a magyarokat, és szlovákok betelepítésével, a magyarok átnevelésével

megváltoztatni a nemzetiségi viszonyokat. Sikeresen váltották a korábban rendkívül erős magyar öntudatot szlovák öntudatra. Ez is az asszimilációnak egy fajtája, magyarul beszélő szlovákokat nevelt ki az állam. Mindennek az a következménye, hogy a határok megnyitásakor nehéz partnert, akár csak magyarul beszélő partnert találni. Kevés a magyar érzelmi, a magyar érdekeket, a magyar nemzet egyesítését megértő partner. Erre számadataink is vannak, mert Szlovákiában váltották ki arányait tekintve a legkevesebb magyarigazolványt (Szarka 2005).

A nyelvi nehézségek áthidalására jó szolgálatot tesz az angol nyelv, de erre egyik fél sincs igazából felkészülve, meg nem is tartják az ott élők természetesnek. A most tanuló fiatal generációtól várják az angolnak mint közvetítő nyelvnek a könnyed, tárgyalóképes használatát, de a valóságban eldöntetlen kérdés, hogy melyik nyelv lesz a diplomáciai nyelv a kapcsolatok fenntartásában. Közben, épp a határnyitás következtében megindult az addig lenézett magyar nyelvismeret fölértékelődése. Ma már keresik is azokat az iskolázott fiatalokat, akik magyarul, szlovákul és angolul beszélnek. Elsősorban a település- és területfejlesztésben, illetve a gazdasági életben nőtt meg irántuk a kereslet.

VII.4.2. Tervek a szolgáltatások közös szervezésére

Az együttműködés legteljesebb formája az, amikor a határra való tekintet nélkül, a fölmerült emberi és piaci igények kielégítése céljából összekapcsolódnak a szolgáltatások. Ez a leggyakorlatiasabb együttműködési forma. Emögött többnyire intézmények állnak, például kommunális szolgáltató, iskola, egészségügy, szociális ellátás, mint emberi igényeket kielégítő szolgáltatások, illetve gazdasági szereplők, amelyek a piaci igényekre figyelnek a haszon reményében.

A települési önkormányzatok mindegyikében fölmerülhet a lakossági igények kielégítésének olyan módozata, amelybe bekapcsolják a határ mindkét oldalán lévő kapacitásokat, lehetőségeket.

A megyei önkormányzatok ebben a tekintetben a közvetítő szerepét játsszák. Megkeresik azokat a szereplőket, amelyek hasonló feladatokat látnak el, megkeresik a tárgyalásra jogosult feleket, illetve elérik, hogy a tárgyalásra jogosult (állami-önkormányzati-gazdasági-civil) felek kezdjenek egymással tárgyalásokat. A szükséges adminisztrációs, hivatali, törvényismereti tudásukat adják a szolgáltatások összekapcsolásához.

A szolgáltatásban közvetlenül résztvevő intézmények (kórház, orvosi szolgálat, mentőszolgálat, alsó- és középfokú iskola, szociális intéz-

mény, kommunális szolgáltató stb) ezek után fedik fel egymás előtt, mi-
ben van erősségük, szabad kapacitásuk, miben van gyengeségük, kapa-
citásigényük.

Elfogadott és rendezett az egészségügyben a sürgősségi ellátás köl-
csönös teljesítése, államközi szerződések alapján. A programozott, a je-
lentkező betegek állapotától függő, emiatt tervezhetőnek, irányíthatónak
mondható egészségügyi ellátás esetén azonban a társadalombiztosítási
rendszerek megegyezése szükséges a betegellátás költségeiről. Az
egészségügy igen költség- és műszerigényes. Ezért kell megvizsgálni, ho-
gyan lehetne az együttműködés keretében a teherelosztást megoldani.
Meg kell vizsgálni, ki milyen területen áll jobban, mit fejlesztett jobban,
amit föl tudna ajánlani a másik félnek valamiért cserébe. Első lépés a
szakorvosi területek föltérképezése, ezt követi az elszámolási rendszer
föltárása. Az ellátások költsége országonként eltérő, jelentős árkülönb-
ség van az országok között. A szlovák biztosítóknak nem éri meg, hogy
a drágább szolgáltatást nyújtó magyarországi oldalon vegyék igénybe a
kórházi ellátást a hozzájuk tartozó szlovák állampolgárságú betegek.
Hozzájárul a kapcsolatfölvétel nehézségeihez, hogy Magyarországon
évek óta kiszámíthatatlan, hogy mi fog történni az egészségügyben. Ez
megnehezíti a határon túli egységekkel való kapcsolatfölvételt. A magyar-
országi kórházak talpon maradása önmagában nagy teljesítmény, ami
mellett időben sem fér el a másik országgal való kapcsolatfölvétel.

Az oktatásban, a szociális ellátásban és minden további szolgáltatás-
ban az illető szolgáltatás állami-önkormányzati költségeinek megtérítésé-
ről kell megegyezni. Az oktatásban eddig a nemzeti együvé tartozás ér-
zelme oldotta meg a fölmerült kérdéseket. A határhoz közeli városok kö-
zépiskoláiban viszonylag nagy létszámban vannak nem magyar állampol-
gár diákok, azonban a fenntartók sokfélesége miatt megoszlanak a ter-
hek. Például Sátoraljaújhely városában van megyei, városi és egyházi
fenntartású középiskola, de létrejött a 2007-es tanévtől egy olyan meg-
oldás is, hogy a szlovák-magyar két tannyelvű általános iskola fenntartói
jogai átkerültek az Országos Szlovák Kisebbségi Önkormányzathoz. Így a
városban tanuló kb. száz diák taníttatásának költségvetési terhe meg-
oszlik a sok fenntartó között.

A szolgáltatások közös megszervezése mindkét ország részéről igény-
li a törvények és rendeletek összehangolását a jogviszonyok, illetve a
költségek megtérítése miatt.

VII.5. Közigazgatási szereplők

VII.5.1 A megyei önkormányzatok

A megyei önkormányzatok kapcsolatrendszerében az esetek többségében fől lehet fedezni a személyesség jelenlétét. A beszélgetések során kiderül, hogy az ügyeket intézők között van/vannak felvidéki származásúak, valamilyen rokoni/személyes kötődéssel rendelkező munkatársak. Ha a szlovákiai oldalon is találunk magyar nemzetiségű szakértőt, akkor az együttműködés gördülékennyé válik.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei önkormányzat úgy készült az Európai Unió csatlakozáshoz, hogy 1998–2002 között nemzetközi referensét már elküldte Brüsszelbe képviselőnek, ami azt jelentette, hogy az illető szakember évente négy alkalommal kint tartózkodott. Kézzelfogható haszna lett az akciónak, mert így a két szomszédos megye (Kassa és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék) már 2001-ben pontos információkhoz jutott a 2002-ben meghirdetett 2004–2006 Magyarország-Szlovákia-Ukrajna szomszédsági programról.

A két ország eltérő időpontban alakította át közigazgatási rendszerét. Magyarországon már 1990-ben önkormányzattá formálták a megyei tanácsokat, míg erre Szlovákiában csak 2001 után került sor. 2002-től számíthatjuk a két ország megyei önkormányzatai közötti kapcsolatfelvételt, ami az elnökök udvariassági találkozásaiával kezdődött. Előtte az államigazgatáshoz tartozó szlovák kerületekkel kellett tárgyalnia a megyei önkormányzatoknak. Példaként említsük meg a területrendezési tervek egyeztetését, amire már a tanácsi rendszerben is szükség volt. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint külön bizottságok folytatták ezeket a tárgyalásokat.

A magyarországi megyei önkormányzatoknak diplomatikusan kell közeledniök a szlovákiai partnerhez. A kapcsolatfelvétel könnyebbé válik, ha az első lépések angol nyelven történnek. A találkozások sűrűsödésével aztán kezdenek előtűnni a magyarul tudó, majd a magyar munkatársak. Megakad viszont a tárgyalások menete, ha a kialakult bizalmi viszonyt ápoló munkatárs más munkahelyre megy dolgozni. A külkapcsolatok esetében nagyon fontos a személyes ismeretség.

Közvetítő szerepet tölt be a megyei önkormányzat a különféle szervezetek között. Példa erre az útépités ügye. Szlovákiában a megyei önkormányzatokhoz tartoznak a II. és a III. jelű közutak, tehát a megyéknek saját tulajdonú útjaik vannak. Ezzel szemben Magyarországon csak a településhatáron belüli utak tartoznak a települési önkormányzatokhoz, de a települések közötti utak már állami tulajdonúak. A közútkezelő szerveze-

tek tehát Szlovákiában a megyékhez tartoznak, Magyarországon pedig egy államigazgatási dekoncentrált szervezethez. A megyei önkormányzatok a mostani határon átnyúló együttműködésben csak támogatni, befolyásolni tudják az útépitést, szervezéssel, tárgyalásokkal, mert nincsenek döntési helyzetben. Ennek megfelelően az INTERREG IIIA 2004–2006 időszakában az Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság pályázott (jogutód: Közlekedésfejlesztési Koordinációs Központ – továbbiakban: KKK). Az eljárás a következőképpen zajlik: a megyei önkormányzat megtárgyalta a Kassa megyei önkormányzattal, hogy a „történelmi átkelő” revitalizálása történjen meg. Ezt követően a megyei önkormányzat a dekoncentrált szervhez fordult, kérve, vegye tervei közé ezeket az átkelő szakaszokat. A tervezést a MÖK szorgalmazta, el is készültek, de csak a magyarországi oldalon. A megyei önkormányzat feladata most az, hogy figyel. Ha a szlovákiai oldalon is elkezdik a tervezést, akkor ismételten elkezdik a tevékenységek összehangolását a szlovákiai megyei szervezetet és a magyarországi dekoncentrált szerv, a KKK között.

Diplomáciai tevékenységnek minősíthetjük, hogy a szlovák fél elfogadta a Csemadokot partnernek. Ezt úgy sikerült elérni, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Besztercebánya megye megállapodtak abban, hogy a szlovák kisebbség és a magyar kisebbség együttműködését támogatják, de Szlovákiában nincs kisebbségi önkormányzat, ezért elfogadták partnernek a Csemadokot. A közös programban a fő szervező szerepét a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szlovák kisebbségi önkormányzat fogja játszani. Az együttműködés érdekében a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei önkormányzat elnöke együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá a Csemadok országos elnökével 2007 áprilisában. Így a két szervezet hallgatólagosan hasonló jogállásúvá vált.

A megyei önkormányzatoknak szembesülniük kell a változó szlovákiai politikai környezettel. A 2006-os kormányváltás óta eltűntek a korábbi kapcsolatokat biztosító magyar nemzetiségű hivatalnokok. Újból az észak felé húzó szlovák érdekek kerültek előtérbe, háttérbe szorítva a délfelé irányuló magyar igényeket. Ez különösen Besztercebánya esetében figyelhető meg, mert a megyeközpont földrajzilag túlságosan is északra van, a magyar-szlovák határ menti kapcsolatok fejlesztése már kívül esik szemhatárukon. A szlovák politika a nagy, az országos autópálya-rendszer kiépítésén fáradozik, ezért a magyar szempontból fontos, falvak közötti néhány kilométeres rövid és többed rendű utak felújítása már nem áll érdeklődésük középpontjában.

Nógrád-Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Besztercebány-Kassa megyékre vonatkozó négy megyés fejlesztési stratégia még nem készült, pedig erre nagy szükség lenne elsősorban a természet védelme érdekében. Ezen a határszakaszon igen jelentős az érzékeny területek aránya tekintettel a szabad ivóvízkapacitásra, a szennyvízkezelésre.

Elkészült viszont a négy megyés szándéknyilatkozat, amely kijelölte azokat a területeket, ahol együtt akarnak működni. 2002-ben indult a közös tervezés általános témákban, elnöki szinten. Kidolgoztak egy együttműködési keretmegállapodást, amit 2004. április 7-én írtak alá a Bánréve melletti Sajószentkirályban (Král'). Hosszadalmas volt az ide vezető út, mert egyenként kellett mindenkivel tárgyalni, hogy meglegyen a tényleges négyoldalú együttműködés. Nehézséget Nógrád megye jelentett kezdetben, mert valószínűleg a saját kétoldalú kapcsolatrendszerét akarta előnyben részesíteni. Politikai szintű megegyezés után kezdődhetett a megállapodás megfogalmazása. A tárgyalás nyelve mindenütt az angol volt, ami jó hatású is volt, sőt az eredeti alapidokumentum is angolul készült, aminek elkészítették a magyar és a szlovák fordításait. A megállapodás tartalmilag megfelel bármely más uniós dokumentumnak. A cél az volt, hogy a Magyarország-Szlovákia-Ukrajna INTERREG III A-programban minél több pénzt sikerüljön pályázatok útján megszerezni. Ezt követően 3-4 hónap alatt 74 projektjavaslatból álló listát állítottak össze a szakértők az operatív program prioritásai alapján, szintén kölcsönös egyeztetések útján. A négy megye területén váltott helyszíneken kétszer ment körbe az elkészített projektjavaslat-csomag. Mindenütt 2-2 fős csapat kezelte az ügyet. Megvitatták az egyes önkormányzatok saját hivatali osztályain, folyamatosan javították, és a végén Miskolcon szerkesztették egybe. Egy olyan táblázatot hoztak létre, amelyben benne van, mely megyék vesznek benne részt, ki a projektgazda, mekkora a projekt költségvetése, melyik megye mennyi önerővel vesz részt benne, ki mennyi pénzt kezel stb. A kész tervezetet megint az elnökök vitattak meg és fogadtak el. Az egyeztetések folyamán az elnökök fontossági sorrendet állapítottak meg, ami csak kissé tért el a szakértői javaslatoktól. Az előkészítés meghozta az eredményét. Az első fordulóban 477 db pályázatból 143 volt hibás, 67 nyert. Magyarország 40 pályázatot nyert meg, Szlovákia 27, Ukrajna 9 pályázatot, együtt a másik két országgal. Az első fordulóban Borsod-Abaúj-Zemplén megye a Magyarország számára rendelkezésére álló keret 46,3%-át nyerte meg, a második fordulóban 58,6%-ot.

A 2007–2013-as együttműködési program miatt új stratégiát kell kidolgoznia a résztvevő feleknek. Érdemesebb csak a közeli megyéknek együtt dolgozniuk, mert nem célszerű több partner bevonása. A szakmai

titkárság egyedül a vezető projektgazdával tart kapcsolatot. A megyei önkormányzatok részvételének lehetősége szűkült a magyar kormány politikai szembenállása miatt, mert a mozgásteret biztosító önrészt elvonták az önkormányzatoktól. Az intézmények közötti együttműködések is szűkültek, csak pályázati pénzzel tudnak beruházást megvalósítani. Ezeknek a nehézsége viszont a határon átnyúló hatás bizonyítása. Beruházás jellegű pályázatokra volna szükség, azok viszont több nagyságrenddel nagyobb pénzt igényelnének. A pályázati szabályok szerint működésre nem tudnak pénzt fordítani, ha esetleg meg is történik a beruházás.

VII.5.2 Települési önkormányzatok

A települési önkormányzatok szintjén több folyamat zajlik részben egymás mellett, részben egymással összefonódva.

Ez a jelenség elsősorban a határok által erőszakkal elválasztott falvak közti sokad rendű utak újraélesztését, felújítását, kiépítését, használatbavételét jelenti. Jelképesen a somoskői várhoz vezető gyalogos átjárótól számíthatjuk ezt a határszakaszt egészen bodrogközi Dámócig, ahonnan a tervek szerint a Perbenyik felé vezető utat fogják megépíteni. A két átjáró között számos átkelő felújítása, kitisztítása, megépítése történt már meg, vagy folyamatban van, illetve tervezik a megvalósítását. Ezek az apró, általában négy számjeggyel jelzett utak a helyi lakosok bezártságát oldják és visszacsatolják őket a sok évszázados együttélésbe. Vannak köztük olyan utak is, amelyek ennél nagyobb jelentőségűek, mint például az Őzd–Susa és Jene, illetve Rimaszécs közti út, amely Őzd és Rimaszombat közt nyitja meg az összeköttetést Losonc és Zólyom felé, vagy a Hollóháza–Eszkáros közti út, amely Sátoraljaújhely számára teszi lehetővé, hogy felére, azaz 45 km-re csökkenjen a Kassáig, a kassai repülőtérig vezető út.

Hasonló funkciót töltene be az Ipoly-hidak újjáépítése, mert itt is elsősorban kisléptékű beruházásokról van szó. Falvak közti gyalogos átjárók, alacsonyabb rendű utakat összekötő hidak újjáépítésére van szükség.

Az egymáshoz közeli települések együttműködésében tartalmilag a hagyományok újraélesztése jelenik meg. Ez érthető a hosszú elszakítottság után. Az újra egymásra találó önkormányzatok leltárba szedik, ki milyen hagyományokkal rendelkezik az épített örökség, a természet szépsége, az emberi cselekvések (népi-városi hagyományok, művészi értékek) terén. Fölmerülnek és projektekbe íródnak a hagyományos mesterségek, messze földön híres termékek. Ezek a hagyományok azonban fokozatosan átalakulnak és a kor szellemének megfelelően modernizálódnak. A hagyományok

korszerűsödése azt jelenti, hogy az itt újra felfedezett egyedi és közös értékek átváltódnak a turizmus piacon hasznosítható formáiba, a megélhetéshez hozzájárul, az új körülményekhez igazodó foglalkozások rendjébe. Így fonódik össze a borturizmus a termál- és látványfürdők világával, a táji ételek kínálata a természetjárással, sporttal (kerékpározás, evezés, sziklamászás) stb. Így lett a Duna ismét összekötő kapocs és a jövőbeni fejlesztések alapjául szolgáló lehetőség. A folyó partján tervezik az *Eurovelo 6* nemzetközi kerékpárutat és a víziturizmushoz nélkülözhetetlen kikötők, folyóparti egyéb infrastruktúra építését.

Példaként a Zsitva torkolatában elhelyezkedő Hídverő települések kapcsolata hozható, akiket a Rákóczi Szövetség szervezett össze a kilencvenes évek végén. Az elgondolás azon alapult, hogy a korábbi történelmi együvértartozás élményét meg kell újítani, a Duna két partján található települések között átvitt értelemben hidat kell verni, aminek eredményeként a jövőben az együttműködés könnyebb lehet, az így kialakuló kistérség pedig nagyobb erővel bír majd a különböző fórumok előtt. Az elképzelést Neszmély önkormányzata karolta fel a magyarországi oldalról, míg a szlovákiai oldalról tizenhárom település csatlakozott és lépett be a hivatalosan 1999. július 2-án megalapított szövetségbe. A csatlakozott szlovákiai települések: Aranyos, Bátorkeszi, Búcs, Hetény, Izsa, Karva, Marcelháza, Mocs, Madar, Pat, Dunaradvány, Virt, Vágfüzes. A magyarországi oldalon további települések nem léptek be hivatalosan a szövetségbe, de annak munkáját elismerik, programjain minden esetben hivatalosan is megjelennek.

A Hídverő települések esetében elmondható, hogy az éves rendszerességgel megtartott, Neszmély állandó helyszíne mellett minden évben a szövetség egy másik településén is folyó, napjainkra régiós vonzással bíró Hídverő Napok eseménysorozata mellett egyéb hozadéka is volt az együttműködésnek. A Hídverő Napok 2008-ban tizenharmadszor kerül megrendezésre. Minden évben egy *hídverő oszlopot* is avatnak valamelyik tagtelepülésen. A magyar millennium kapcsán majd mindegyik település állított köztéri szobrot, amivel a magyar történelemhez való tartozásukat fejezhették ki. Neszmélyen pedig elhangzott, hogy a település fejlődéséhez nagyban hozzájárult a szövetségi tagság, sőt a falu jövőképeinek kialakításában, terveinek eléréséhez elengedhetetlen. A Hídverő Napok megrendezéséhez szükséges infrastruktúrát (fából készült közösségi tér – szénapajta –, több ezer ember ellátáshoz elegendő kapacitással bíró kemencesor a Duna partján) Neszmély önkormányzata más esetekben is használni tudja. Jelenleg egy amerikai utazási iroda által szervezett, menet-

rendszerűen közlekedő kabinoshajó út egyik megállójaként üzemel a helyszín, ahol programokkal várják a turistákat. A turisztikai lehetőségek kihasználásában a túlpárt is érdekelt. A szövetség tagjai között felmerült a közös pályázás lehetősége is. A Vág-Duna Eurorégió keretében négy PHARE pályázatban vett részt a szövetség, illetve a Visegrádi Alaphoz is adtak be sikeres pályázatot. A pályázatok többsége további turisztikai fejlesztéseket tervez, illetve az egyik oldalon generált turisztikai forgalom átvitelét a Duna túloldalára. Ennek egyik legjobb példája a Búcs és Neszmély terveiben szereplő, a két falu területén felépítendő Európa-falu, ahol az uniós tagállamok hagyományos falusi építészete kerülne bemutatásra egy skanzen-szerű kültéri bemutató helyen. Mivel a kiállítás csak mindkét oldal meglátogatásával lesz teljes, ezért a fent említett turisztikai átjárás felélénkítéséhez megfelelő megoldásnak tűnik.

Paralel lehetőségek is hozhatnak kapcsolatot két település életébe. A Duna mindkét partján fellelhető termálvízkészleteket hasonlóan aknázzák ki mindkét oldalon, azzal a különbséggel, hogy a magyarországi fürdőknek lehetősége volt nagyarányú fejlesztésekre a Széchenyi-terv keretében, míg a szlovákiai fürdőket működtető önkormányzatoknak nem. A fürdőt működtető kisebb szlovákiai települések minden esetben a túlpárt nagyobb városaiban fellelhető színesebb programlehetőségekhez kapcsolódnának (például Nagymegyer Gyórhöz, Párkány Esztergomhoz), de ugyanez a megosztás fellelhető, fordítottnak Észak-Komárom és Dél-Komárom között is. A párhuzamosan, egymáshoz nagyon közel eső fürdők jól kiegészítik egymást, mert a legtöbb esetben a gyógyturizmusra építő fürdő élményfürdővel áll párban.

Az önkormányzatok és az önkormányzati intézmények világát vizsgálva látható, hogy a gazdasági élethez képest nehezebben mozdulnak a törvényi és a jogszabályi korlátok miatt, de számtalan apró, reprezentatívnak mondható kapcsolattal már a múltban is kifejezték együttműködési szándékukat. Az ilyen nagy rendszerek együttműködése több időt kíván, törvények, rendeletek, eljárási módok egyeztetését, kölcsönös átvételét, átírását. Közben a határok mentén fölpezsdültek a korábban befagyott kapcsolatok. Emberek és javak forgalma hozott új minőséget a határok mentén élők életébe. Az egyes határszakaszok életmódja jelenik meg előttünk. Míg a nyugati végeken buszok szállítják az üzemekbe a szlovákiai munkavállalókat és telephelyek jönnek létre a határ másik oldalán, addig keleten az ócskavasat gyűjtik a kohókba a Kocka-Ladákhöz kapcsolt utánfutókon a frissen kitisztított dűlőutakon és magyarországi munkanélküliek keresik a foglalkozási lehetőségeket a szlovákiai kisvárosokban.

VIII. Függelék

Magyar-szlovák városnévtár

magyar név	szlovák név
Alsókubin	Dolný Kubín
Aranyosmarót	Zlaté Moravce
Bajmóc	Bojnice
Bán	Bánovce nad Bebravou
Bártfa	Bardejov
Bazin	Pezinok
Berezó	Brezová pod Bradlom
Besztercebánya	Banská Bystrica
Breznóbánya	Brezno
Csaca	Čadca
Diószeg	Sládkovičovo
Dobsina	Dobšiná
Dunaszerdahely	Dunajská Streda
Egbell	Gbely
Eperjes	Prešov
Érsekújvár	Nové Zámky
Felsővízköz	Svidník
Fülek	Fiľakovo
Galánta	Galanta
Galgóc	Hlohovec
Gálszécs	Sečovce
Garamszentkereszt	Žiar nad Hronom
Garamtolmács	Tlmače
Girált	Giraltovce
Gölnicbánya	Gelnica
Gúta	Kolárovo
Gyetva,Dettva	Detva
Gyűgy	Dudince
Herencsvölgy	Hriňová
Héthárs	Lipany
Holics	Holíč
Homonna	Humenné
Igló	Spišská Nová Ves
Illava	Ilava
Ipolyság	Šahy
Jolsva	Jelšava
Kassa	Košice
Kékkő	Modrý Kameň

szlovák név	magyar név
Banská Bystrica	Besztercebánya
Banská Štiavnica	Selmecbánya
Bardejov	Bártfa
Bojnice	Bajmóc
Bratislava	Pozsony
Brezno	Breznóbánya
Brezová pod Bradlom	Berezó
Bytča	Nagybiccse
Bánovce nad Bebravou	Bán
Detva	Gyetva,Dettva
Dobšiná	Dobsina
Dolný Kubín	Alsókubin
Dubnica nad Váhom	Máriatölgyes
Dudince	Gyűgy
Dunajská Streda	Dunaszerdahely
Fiľakovo	Fülek
Galanta	Galánta
Gbely	Egbell
Gelnica	Gölnicbánya
Giraltovce	Girált
Handlová	Nyitrabánya
Hanušovce nad Topľou	Tapolyhanusfalva
Hlohovec	Galgóc
Hnúšťa	Nyustya
Holíč	Holics
Hriňová	Herencsvölgy
Humenné	Homonna
Hurbanovo	Ógyalla
Ilava	Illava
Jelšava	Jolsva
Kežmarok	Késmárk
Kolárovo	Gúta
Komárno	Komárom
Košice	Kassa
Kremnica	Körmöcbánya
Krompachy	Korompa
Krupina	Korpona
Krásno nad Kysucou	Krasznó

Késmárk	Kežmarok
Királyhalmec	Kráľovský Chlmec
Kisszeben	Sabinov
Kiszucaújhely	Kysucké Nové Mesto
Komárom	Komárno
Korompa	Krompachy
Korpona	Krupina
Körmöcbánya	Kremnica
Krasznó	Krásno nad Kysucou
Léva	Levice
Liptószentmiklós	Liptovský Mikuláš
Liptóújvár	Liptovský Hrádok
Losonc	Lučenec
Lőcse	Levoča
Magastátra	Vysoké Tatry
Malacka	Malacky
Máriatölgyes	Dubnica nad Váhom
Mecenzéf	Medzev
Mezőlaborc	Medzilaborce
Miava	Myjava
Modor	Modra
Nagybiccse	Bytča
Nagykapos	Veľké Kapušany
Nagykürtös	Veľký Krtíš
Nagymegyer	Veľký Meder
Nagymihály	Michalovce
Nagyróce	Revúca
Nagysáros	Veľký Šariš
Nagyszombat	Trnava
Nagytapolcsány	Topoľčany
Námesztó	Námestovo
Nemsó	Nemšová
Nyitra	Nitra
Nyitrabánya	Handlová
Nyitránovák	Nováky
Nyustya	Hnúšťa
Ógyalla	Hurbanovo
Ólubló	Stará Ľubovňa
Ótura	Stará Turá
Őrmező	Strážske
Párkány	Štúrovo
Podolin	Podolíneč
Poltár	Poltár
Poprád	Poprad
Pozsony	Bratislava
Pöstyén	Piešťany
Privigye	Prievidza
Puhó	Púchov
Rajec	Rajec
Rajecfürdő	Rajecké Teplice

Kráľovský Chlmec	Királyhalmec
Kysucké Nové Mesto	Kiszucaújhely
Leopoldov	Újvároska
Levice	Léva
Levoča	Lőcse
Lipany	Héthárs
Liptovský Hrádok	Liptóújvár
Liptovský Mikuláš	Liptószentmiklós
Lučenec	Losonc
Malacky	Malacka
Martin	Turócszentmárton
Medzev	Mecenzéf
Medzilaborce	Mezőlaborc
Michalovce	Nagymihály
Modra	Modor
Modrý Kameň	Kékkő
Moldava nad Bodvou	Szepesi
Myjava	Miava
Nemšová	Nemsó
Nitra	Nyitra
Nová Baňa	Újbánya
Nová Dubnica	Újtölgyes
Nováky	Nyitránovák
Nové Mesto nad Váhom	Vágújhely
Nové Zámky	Érsekújvár
Námestovo	Námesztó
Partizánske	Simony
Pezinok	Bazin
Piešťany	Pöstyén
Podolíneč	Podolin
Poltár	Poltár
Poprad	Poprád
Považská Bystrica	Vágbeszterce
Prešov	Eperjes
Prievidza	Privigye
Púchov	Puhó
Rajec	Rajec
Rajecké Teplice	Rajecfürdő
Revúca	Nagyróce
Rimavská Sobota	Rimaszombat
Rožňava	Rozsnyó
Ružomberok	Rózsahegy
Sabinov	Kisszeben
Senec	Szenc
Senica	Szenice
Sereď	Szered
Sečovce	Gálszecs
Skalica	Szokolca
Sliac	Szliács
Sládkovičovo	Diószeg

Rimaszombat	Rimavská Sobota
Rózsahegy	Ružomberok
Rozsnyó	Rožňava
Ruttka	Vrútky
Sasvár-Morvaőr	Šaštín-Stráže
Selmecbánya	Banská Štiavnica
Simony	Partizánske
Somorja	Šamorín
Stomfa	Stupava
Stubnyafüldő	Turčianske Teplice
Surány	Šurany
Szokolca	Skalica
Szenc	Senec
Szenice	Senica
Szentgyörgy	Svätý Jur
Szepesbéla	Spišská Belá
Szepesófalú	Spišská Stará Ves
Szepesolaszi	Spišské Vlachy
Szepesvárálja	Spišské Podhradie
Szepsi	Moldava nad Bodvou
Szered	Sereď
Szinna	Snina
Szliács	Sliač
Szobránc	Sobrance
Sztropkó	Stropkov
Szvit	Svit
Tapolyhanusfalva	Hanušovce nad Topľou
Tiszacsernyő	Čierna nad Tisou
Tiszolc	Tisovec
Tornalja	Tornaľa
Töketerebes	Trebišov
Trencsén	Trenčín
Trencsénteplic	Trenčianske Teplice
Trsztena	Trstená
Turdossin	Tvrdošín
Turócszentmárton	Martin
Turzófalva	Turzovka
Újbánya	Nová Baňa
Újtölgyes	Nová Dubnica
Újvároska	Leopoldov
Vágbeszterce	Považská Bystrica
Vágsellye	Šaľa
Vágtapolca	Teplička nad Váhom
Vágújhely	Nové Mesto nad Váhom
Varannó	Vranov nad Topľou
Verbó	Vrbové
Verebély	Vráble
Zólyom	Zvolen
Zsarnóca	Žarnovica
Zseliz	Želiezovce
Zsolna	Žilina

Snina	Szinna
Sobrance	Szobránc
Spišská Belá	Szepesbéla
Spišská Nová Ves	Igló
Spišská Stará Ves	Szepesófalú
Spišské Podhradie	Szepesvárálja
Spišské Vlachy	Szepesolaszi
Stará Turá	Ótura
Stará Ľubovňa	Ólubló
Stropkov	Sztropkó
Strážske	Órmező
Stupava	Stomfa
Svidník	Felsővízköz
Svit	Szvit
Svätý Jur	Szentgyörgy
Teplička nad Váhom	Vágtapolca
Tisovec	Tiszolc
Tlmače	Garamtolmács
Topoľčany	Nagytopolcsány
Tornaľa	Tornalja
Trebišov	Töketerebes
Trenčianske Teplice	Trencsénteplic
Trenčín	Trencsén
Trnava	Nagyszombat
Trstená	Trsztena
Turzovka	Turzófalva
Turčianske Teplice	Stubnyafüldő
Tvrdošín	Turdossin
Veľké Kapušany	Nagykapos
Veľký Krtíš	Nagykürtös
Veľký Meder	Nagymegyer
Veľký Šariš	Nagysáros
Vranov nad Topľou	Varannó
Vrbové	Verbó
Vráble	Verebély
Vrútky	Ruttka
Vysoké Tatry	Magastátra
Zlaté Moravce	Aranyosmarót
Zvolen	Zólyom
Čadca	Csaca
Čierna nad Tisou	Tiszacsernyő
Šahy	Ipolyság
Šamorín	Somorja
Šaľa	Vágsellye
Šaštín-Stráže	Sasvár-Morvaőr
Štúrovo	Párkány
Šurany	Surány
Žarnovica	Zsarnóca
Želiezovce	Zseliz
Žiar nad Hronom	Garamszentkereszt
Žilina	Zsolna

IX. Források

- Bajmóczy, Péter (2004) Etnikai szegregáció a Bánátban. – In.: Pap Norbert–Végh Andor (szerk.): *A Kárpát-medence politikai földrajza*. IV. Magyar politikai földrajzi konferencia. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Pécs.
- Beluszky, Pál–Győri, Róbert (2005) *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- Benedek, Endréné (1969) *A csehszlovák vaskohászat termelési és területi szerkezete*. Földrajzi Közlemények. 17/1. 46–56. p.
- Bitusiková, Alexandra (2002) *Slovakia: An Anthropological Perspective on Regional Reform*. Regional and Federal Studies. Vol. 12. 41–64. p.
- Bitusiková, Alexandra (2003) *Post-Communist City on its Way from Grey to Colourful: Case-Study from Slovakia*. The Fondazione Eni Enrico Mattei. http://www.feem.it/web/attiv/_wp.html
- Blažík, Tibor (1997) *Changes in the Geopolitical Position of Slovakia in the 1990s*. Acta Universitatis Carolinae. Geographica, supplementum 285–289. p.
- Bulla, Béla–Mendöl, Tibor (1999) *A Kárpát-medence földrajza*. Kocsis Károly Társadalom és gazdaság napjainkban a Kárpát-medencében c. tanulmányával. Az Országos Köznevelési Tanács 1947. évi kiadása alapján közreadja a Lucidus kiadó. Budapest. 420. p.
- Dövényi, Zoltán (2002) A városok országhatárt átlépő kapcsolatai Magyarország szlovákiai és romániai határszakaszán. – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *„Határok és az Európai Unió”*. Nemzetközi tudományos konferencia. Szeged. 337–341. p.
- Flachbart, Ernő (1935) *A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbségek nyelvi jogai*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda RT. 40.p.
- Gál, Zoltán (1998) A Felvidék városainak pénzügyi funkciói a századfordulón. – In.: Frisnyák Sándor (szerk.) *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza. 455–474. p.
- Hantos, László (1993) Gazdasági életünk húsz éve. – In.: Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk*. A szlovénországi magyarság társadalmi rajza. 1918–1945. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.
- Hevesi, Attila–Kocsis, Károly (2003) *A magyar-szlovák határvidék földrajza*. Liliom Aurum. Dunaszerdahely.

- Horváth, Gyula (szerk.) (2004) *Dél-Szlovákia*. MTA RKK. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- JORDES+ (2005) Bécs-Pozsony-Győr közös területfejlesztési stratégiája. MTA RKK NYUTI, Győr. Lelőhelye: <http://www.rkk.hu/nyuti/jordes/index.htm>
- Kazimour, Jan (1981) *Csehszlovákia gazdasági fejlődése*. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest.
- Kárpátinfo (2007) <http://www.karpatinfo.net/article38065.html>
- Kocsis, Károly (1995) *Tér és etnikum. Közigazgatási változások Szlovákiában*. Regio – Kisebbség, politika, társadalom 6. évf. 4.sz.
- Kocsis, Károly (1998) Az etnikai térszerkezet változásai a mai Szlovákia területén (1920 előtt). – In.: Frisnyák Sándor (szerk.) *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza. 115–132. p.
- Kocsis, Károly (2002) A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Szlovákia területén a XX. században. – In.: Pásztor Cecília (szerk.): „... ahol a határ elálaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Kárpátia Könyvek. Nógrád Megyei Levéltár. Balassagyarmat–Várpalota. 131–153. p.
- Kocsis, Károly–Bottlik, Zsolt–Tátrai, Patrik (2006) *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határokön túli régiókban (1989–2002)*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Korec, Pavol (2003) *Bratislava's Perspective in Europe*. Hallesches Jahrbuch für Geowissenschaften. Bd. 25. 7–17. p. Halle.
- Korec, Pavol (2007) *The Influence of Post-Industrial Cycle of Society Development and Globalization on Regional Development of Slovakia*. Geographia Cassoviensis. I. Košice. 75–80. p.
- Kováč, Dušan (2001) *Szlovákia története*. Kalligram. Pozsony.
- Kühnl, Karel (1982) *Migration and Settlement: 16. Czechoslovakia*. International Institute for Applied Systems Analysis. Laxenburg, Austria. Research Report no. RR–82–32. p.
- Lelkes, Gábor (2008) *Régiók és gazdaság. Magyarok Szlovákiában I.* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- Lipták, Lubomír (1994) Szlovákia geopolitikai helyzete 1918 és 1938 között. – Molnár Imre (szerk.) *Szlovákok az európai történelemben*. (tanulmányok) Közép-Európai Intézet. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Mariot, Peter (1988) *Contribution to the Characteristic of the Industrial Branches Structure of the Slovak Socialist Republic*. Geografický Časopis. Číslo 1–2. 93–111. p.
- Mastilak, Julius (2004) East-West Integration. From Regional, Socio-Economic, Institutional Perspective: *Understanding Development of Bratislava-Vienna Metropolitan Region*. – In.: http://www.iccv.ro/oldiccv/Nyess/Papers_Sibiu_2004/19.%20Julius.pdf.
- Mezei, István (2004) *A 2000-es PHARE CBC Kisprojekt Alap bemutatása. Falu, város, régió*. 1–2. 68–71. p.

- Mezei, István (2006) Állam – ország – régió és a valóság. *Tér és Társadalom*. 2005.3–4. 187–203. p.
- Mezei, István (2008) *A magyar-szlovák határ menti kapcsolatok esélyei*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- Mezei István–Tóth Péter (2008) *A település és területi önkormányzat kapcsolatai a szlovák-magyar határ mentén*. *Tér és társadalom*. 3. 51–80. p.
- Miháliková, Silvia (2006) The Making of the Capital of Slovakia. *International Review of Sociology*. Vol. 16, No. 2, July. p.309–327.
- Molnár, László Aurél (2007) *Térségi fejlődés és úthálózat Keletközép-Európában*. Falu-Város-Régió 2. szám. 61–69. p.
- Nagy, Mariann (2002) Agrárregiók a Kárpát-medencében a 20. század elején. – In.: Pap Norbert–Végh Andor (szerk.): *A Kárpát-medence politikai földrajza*. IV. Magyar politikai földrajzi konferencia. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Pécs.
- Némethová, Jana (2002) Agriculture of the Danubian Euroregions of the Slovak-Hungarian Borderland. – Alena Dubcová–Hilda Kramáreková (eds.) *State Border Reflection by Border Region Population of V4 States*. Nitra.
- Očovský, Štefan (1979) *Einige Siedlungsgeographische Aspekte von Planungskonzeptionen der Urbanisierung in der Slowakei*. *Geografický Časopis*. Číslo 1.
- Očovský, Štefan–Bezák, Anton–Podolák, Peter (1996) *Siedlungsstruktur und Zentrenentwicklung in der Slowakischen Republik*. Beiträge zur Regionalen Geographie, 39. Leipzig.
- ODPM (2006) *Case Studies: Vienna-Bratislava, Austria/Slovakia*. European Evidence Review Papers. UK Presidency EU Ministerial Informal on Sustainable Communities. Office of the Deputy Prime Minister: London. 130–135. p.
- Paládi-Kovács, Attila (2003) *Tájak, népek, népcsoportok*. Válogatott tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pálné Kovács Ilona (2001) *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- Petőcz, Kálmán (1998) *Választások és felosztások*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- Pinczés, Zoltán (1998) Az Északnyugat-Felvidék gazdasági életének természetföldrajzi alapjai. – In.: Frisnyák Sándor (szerk.) *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza. 9–42. p.
- Pintér, Edit (2007) Egységes jogi szabályozás a határ mentén. – Gulyás László (szerk.) *„Régiók a Kárpát-medencén innen és túl”* Nemzetközi tudományos konferencia. Eötvös József Főiskola, Baja. 444–448. p.
- Polyánszky, Zoltán (1939) A felvidéki magyarság gazdasági helyzete. – In.: Csátár István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék 1918–1938*. Mahr Ottó és tsa „Rákóczi” Könyvkiadó Vállalata, Budapest.

- Popély, Gyula (1991) *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945.* Írók Szakszervezete Széphalom Könyvműhely. Régio. Budapest.
- Pulpitlová, Miroslava (2002) Population and Settlements of the Danubian Euro-regions of the Slovak-Hungarian Borderland. – Alena Dubcová–Hilda Kramáreková (eds.) *State Border Reflection by Border Region Population of V4 States.* Nitra.
- Rechnitzer, János (1997) *Eurorégió vázlatok a magyar-osztrák-szlovák határ menti térségekben.* Tér és Társadalom. 2. szám. 29–54. p.
- Sikos T., Tamás–Tinner, Tibor (szerk.) (2007) Egy város – két ország. Komárom – Komárno. Selye János Egyetem Kutatóintézete. Komárom.
- Slavik, Vladimír (2000) *New Trends in Settlement Development and Settlement Planning of the Slovak Republic in the Process of Transformations.* European Spatial Research and Policy. Volume 7. Number 2. 35–49. p.
- Slavik, Vladimír–Kožuch, Michal–Bačík, Vladimír (2005) *Big Cities in Slovakia: Development, Planning, Contemporary Transformation.* European Spatial Research and Policy. Volume 12. Number 2. 47–69. p.
- Statistisches Handbuch der Čechoslovakischen Republik IV. Zusammengestellt vom Statistischen Staatsamte. Prag, 1932.8.p.
- Stolc, Jozef (ed.) (1968) *Atlas Slovenskeho Jazyka.* Slovak Academy of Sciences, Bratislava
- Szalatnai, Rezső (1993) *Memorandum* – In.: Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk.* A szlovenszkói magyarság társadalmi rajza. 1918–1945. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.
- Szarka, László (szerk.) (1989) *Csehország a Habsburg-monarchiában. 1618–1918.* Esszék a cseh történelemről. Közös dolgaink. Gondolat. Budapest.
- Szarka, László (2005) *Regionális identitás – kisebbségi magyar nemzetépítés.* – In.: Magyar Regionális Tudományi Társaság III. vándorgyűlése. Sopron.
- Székely, Andrea (2007) Határon átnyúló agglomerációk. – Gulyás László (szerk.): *„Régiók a Kárpát-medencén innen és túl”* nemzetközi tudományos konferencia. Eötvös József Főiskola. Baja. 449–454. p.
- Szöveggyűjtemény (2003) *Magyarország története a 19. században.* Szerk.: Pajkossy Gábor. Osiris Kiadó. Budapest.
- Vuics, Tibor (1998) A nyugat-felvidéki vármegyék 18–20. századi gazdaságának összehasonlító elemzése. – In.: Frisnyák Sándor (szerk.) *A Felvidék történeti földrajza.* Nyíregyháza. 355–363. p.
- Zelenák, Peter (2002) Szlovákia 1918–1939 közötti politikai és területi integrálásának problémája. – In.: Pásztor Cecília (szerk.): *„... ahol a határ elálaszt”.* Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Kárpátia Könyvek. Nógrád Megyei Levéltár. Balassagyarmat–Várpalota. 181–189. p.

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Mezei István
Városok Szlovákiában és a magyar határ mentén
Első kiadás

Felelős kiadó: Tóth Károly
Felelős szerkesztő: Tóth Károly
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Terjeszti: Lilium Aurum Kft., Dunaszerdahely
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet; MTA RKK
Somorja, 2008

István Mezei
Mestá na Slovensku a v prihraničnej oblasti južného Slovenska
Prvé vydanie

Zodpovedný vydavateľ: Károly Tóth
Zodpovedný redaktor: Károly Tóth
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Distribúcia: Lilium Aurum, s.r.o., Dunajská Streda
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín; MTA RKK
Šamorín, 2008

ISBN 978-80-89249-18-3

Ajánlhatnám ezt a könyvet a gyermekeimnek, mondván, kíváncsian várom, vajon ők hogyan értelmezik a körülöttük lévő világot, hiszen minden generáció kötelessége a kíváncsi reagálás. Ajánlhatnám ezt a könyvet nagyívű gesztussal a Kárpát-medencében élőknek, hiszen olyan viharos átalakulásokon mentünk keresztül mindannyian, és kötelességünk erről beszélni. A magyarországi dolgozatok többsége a történelmi eseményekre összpontosít, és arra a következtetésre jut, hogy nagyhatalmi játszmák kereszttüzében lettünk vesztesek. Ebben nagy igazság van. A szomszéd népek a magyar politika elnyomó természetére vezetik vissza a határváltozásokat, ebben viszont aligha van nagy igazság, legfeljebb kicsi, amennyi a propaganda-hoz szükséges. Arra gondoltam, hogy más szemmel nézek körül és honfoglalásként értelmezem a szlovák államiség megjelenését, mert ennyi év után mérleget kell vonni. Mi lett azzal a soknemzetiségű, sokkultúrájú országrésszel, amit mi Felvidéknek mondunk? Mi lett azzal a soknemzetiségű, sokkultúrájú városállománnyal, amiről oly sok regényes írás szól? A dolgozat a régiek és az újak az összevetésével indul, hogy bemutassa a megváltozott viszonyokat, és elsősorban a városok változására figyel, majd zárásként az együttműködés végre újból benépesülő tereit járja be.

Szlovákiáról egyre több könyv, szakcikk, dolgozat, írás jelenik meg. Hátha megtalálja ez a kiadvány is a helyét közöttük.

Köszöntelek kedves Olvasó!

Mezei István
Miskolc

150 SK / 4,98 €

ISBN 978-80-89249-18-3

